TOPLUMSAL
tarih
321
EYLÜL 2020

Tarihte Sünnet Düğünleri

GÖKHAN AKÇURA

Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamlarından Bakmak

TARİH VAKFI – GENÇLER TARİH YAZIYOR PROJESİ

Osmanlı'da İçki ve Eğlence Kültürü

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN TRAKYA'YI SAVUNMA TASARILARI

H. CENK ÇELİK

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 17 TL. (KDV DAHİL) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

Merhaba,

Toplumsal Tarih'in eylül sayısında iki dosya sunuyoruz. İlk dosyamız Osmanlı'da içki ve eğlence kültürü üzerine üç makaleden oluşuyor. İhsan Erdinçli'nin makalesi, zaman zaman yasaklamalara maruz kalmış olsalar da 16. yüzyıldan itibaren türleri, işlevleri ve sayıları artan meyhanelerin Osmanlı'da eğlence kültürünün önemli bir parçası haline geldiğini gösteriyor. Klasik dönemden Tanzimat'a kadar alkollü içeceklerin vergilendirilme politikasını değerlendiren Derviş Koyuncu ise alkol üretimi, ticareti ve tüketiminden alınan vergilerin belirlenmesinde, Osmanlı maliyesinin ihtiyaçlarının yanı sıra devletin meşruiyetine ve özellikle gayrimüslim tebaası ile ilişkilerine dair kaygıların da etkili olduğunu gösteriyor. Sada Payır'ın makalesi ise Osmanlı'nın son döneminin en büyük eğlencelerinden olan Tatavla Karnavalı'nın toplumsal ve siyasal anlamı üzerinde duruyor. Payır, farklı etnik, dinsel topluluklara ve sosyal sınıflara ait insanları bir araya getiren karnavalın yarattığı coşku ve özgürlük ortamının, yönetici elitin düzen, güvenlik ve ahlak kaygılarını nasıl kışkırttığını gösteriyor. Bu dosyanın bir parçası olmamakla beraber, Gökhan Akçura'nın Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki sünnet düğünleri üzerine makalesini de Türkiye'de eğlence kültürünün dönüşümüne bir örnek sunması bakımından ilgi çekici bulacağınızı düşünüyoruz.

Tarih eğitiminin toplumsal barışa hizmet edecek bir anlayışla yürütülmesi, gençlerin farklı tarih perspektifleriyle tanışmaları ve eleştirel analiz ve yorum yeteneklerini geliştirebilecekleri ortamların oluşturulması Tarih Vakfı'nın en temel gündemlerinden biri olagelmiştir. *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında sunduğumuz ikinci dosyamız, bu bakımdan örnek teşkil edebilecek bir projenin sonuçlarını sizlerle paylaşıyor. 15 ortaokul ve liseden yüzlerce öğrenci ve öğretmenin katılımıyla yürütülen "Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamlarından Bakmak" adlı proje, bir dizi atölye çalışmasının ardından, projeye katılan gençlerin Türkiye'de kadının özgürleşme hareketinin serüvenini sözlü tarih görüşmeleri yaparak inceledikleri çalışmalarını sunmalarıyla sona erdi. Zeynep Adıgüzel, Nalan Balcı, Fırat Güllü ve Erol Köroğlu'nun hazırladığı dosya, bu sunumlardan yapılan bir seçkiyi ve projenin öğrenci ve öğretmenlere katkısıyla ilgili genel değerlendirmeleri içeriyor.

Ekim ayında görüşmek üzere...

Barış Alp Özden

İÇİNDEKİLER

04 **Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay**
HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

19 **Evvel Zamanda Kırklareli'nde Yahudi Bir Kadın Olmak: Anımsamak, Anlatmak**
B. ECEM POLAT

20 **Osmanlı İstanbul'unda Meyhanelerin Gelişim Serüveni**
İHSAN ERDİNÇLİ

26 HAMR MUKATAASINDAN ZECRİYE MUHASSILLIĞINA:
Osmanlı İmparatorluğu'nda Alkollü İçeceklerin Vergilendirilmesi
DERVİŞ TUĞRUL KOYUNCU

32 **Umumda Mahremiyet: Geç Osmanlı İstanbul'unda Tatavla Karnavalı**
SADA PAYIR

40 **Büyük Sünnet Düğünü**
GÖKHAN AKÇURA

49 **Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamlarından Bakmak**
ZEYNEP ADIGÜZEL, NALAN BALCI, FIRAT GÜLLÜ, EROL KÖROĞLU

HAZIRLAYAN: **EMEL SEYHAN**

Yunanlılar Uşak'ı İşgal Ettiler

1 EYLÜL 1920 **VAKİT**

Dün sabah intişar eden Rumca gazeteler Yunan karargah-ı umumisinin 29 Ağustos tarihli şu tebliğini neşretmişlerdir:

Dün sabah kıtaat-ı askeriyemiz, Alaşehir şarkında ilerleyerek bu gün Uşak'a taarruz ve şehr-i mezkûru işgal eylemişlerdir. Düşman zayıf bir mukavemet gösterdikten sonra askerlerimizin önünden çekilmişlerdir. Sağ cenahımızı örtmek için dün sabah düşman kuvvetlerini suhuletle püskürterek Buldan'ın şarkında Menderes Nehri hattını işgal ettik. Zayiatımız ehemmiyetsizdir. Düşman elimize esir ve mitralyöz terk etmiştir. Bir düşman tayyaresi de düşürülmüştür.

Fakr u Sefaletin Elim Tezahürleri

2 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Memlekette harbin tevlit ettiği fakr u sefalet yüzünden biçare memurin sınıfı ile erbab-ı maaşın hayatlarını idame ettirebilmek için senelerden beri varlarını yoklarını satmaya mecbur kaldıkları kimsenin mechulu değildir. Halbuki birkaç seneden beri satacak eşyası kalmayan biçareler artık emlakini ve arazisini ucuz, pahallı demeyip elden çıkartmaktadırlar. Servet-i milliyenin mahvolmakta olduğunu gösteren bu satış muameleleri hakkında yaptığımız tahkikat pek elimdir.

Beş ayda satılan emlak: Defter-i Hakani'ce tutulan istatistiklere nazaran Kanunuevvel'den beş ay zarfında İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar mıntıkalarında Müslümanların Hıristiyanlara sattıkları arazi ve emlakin kıymeti 2,5 milyon lirayı metecavizdir. Buna mukabil zengin Müslümanlar da Hıristiyanlardan 1,5 milyon liralık emval-i gayr-i menkule almışlardır ki, arada Müslümanların aleyhine bir milyon liralık fark var demektir. Bu satılan emlakin içinde en fazla satılanı hanedir. Bundan sonra sırasıyla dükkan, apartman, arazi vesaire gelmektedir.

Yalnız Kanunuevvel'de Müslümanlar tarafından satılan hanelerin miktarı 421 adettir. Aynı ayda ekserisi Cihangir'de olmak üzere128 parça da arazi satılmıştır. Müslümanların satmak zorunda kaldıkları emlak ve araziyi satın almak hususunda en çok istekli olanlar Rumlar ve Ermenilerdir. Museviler üçüncü derecede emlak satın almaktadırlar.

Bu gibi satış muamelelerine heves eden ve emlak alan ecnebiler arasında Bulgarlar, Ruslar, İraniler, İtalyanlar en hararetli alıcılardır. İstanbul'da arazinin gittikçe kesb-i kıymet ettiğini gören Rumlarla Ermeniler bilâ tereddüt sermaye-i nakdiyelerini emlake tahvil etmekte ve yahut Atina vesair bankalardan en müsait şartlarla istikraz akdederek bu işe girişmektedirler. Satılığa çıkarılan emval-i gayr-ı menkule içinde en ziyade mucib-i kar olan kısım yangın arsalarıdır. Senelerden beri hükümetten evlerinin inşası hususunda muavenet göremeyen Müslümanlar gün geçtikçe artan sefaletlerini izale için ellerindeki son arsaları da yüksek ücretlerle satmaktadırlar. [...]

İptidai Mektepleri Henüz Açılmadı

3 EYLÜL 1920 **İLERİ**

İstanbul Vilayeti dahilinde bulunan iptidai mektepleri, muallimleri, vilayet muhasebe-i hususiyesinden maaş aldıkları cihetle bir iki seneden beri vilayete ait vergilerin de tahsil edilememesine binaen maaşlarını almak hususunda geçen seneden beri pek çok müşkülata maruz kalmışlar, hatta bir aralık tatil-i tedrisat bile etmişlerdi. Eylülün ibtidasına açılması mukarrer olan ibtidai mektepleri, muallimlerin, maaş meselesinden dolayı tatil-i tedrisat etmelerine binaen üç günden beri mesdûd (kapalı) bulunmaktadır.

Muallimler niçin maaş alamıyorlar: Geçenlerde vilayetin para vermekte izhar-ı acz etmesi üzerine muallimler tatil-i tedrisat ettikleri zaman hükümet muallimlerin maaşlarının bir daha muntazaman tesviyesi esbâbını temin için maaşların nezaretçe i'tâsını düşünmüş ve bu babda Tedrisat-ı İbtidaiye Kanununu n tadiline teşebbüs etmiş ise de, sabık Meclis-i Mebusanın feshine binaen buna muvaffak olamamış ve mesele bir neticeye iktiran etmemişti.

Muallimlerin acıklı vaziyeti: Esasen ekseriyetinin maaş-ı aslileri (600- 800) kuruşu geçmeyen zavallı iptidai muallimleri, hayatın bu kadar pahallı olduğu şu zamanda pek ziyade müzayakaya maruz kalmışlar hatta bazıları kondüktör, polis olmak suretiyle mesleklerini bile terk etmişlerdi. Muallimlerin içinde maalesef intihar edenler bile görülmektedir. [...]

Mekteplerin hususileştirilmesi hakkında: Maarif İdaresini fevkalade düşündüren meselelerden biri de mektep binaları meselesidir. Ekserisi kiralık konakları işgal eden miktarı 180 e yakın bulunan iptidai mektepleri için Maarif İdaresi her sene pek büyük bir yekuna baliğ bir bedel-i icar vermektedir. Hatta bazılarının sahipleri, mektepleri büsbütün tahliye ettirmiş olduklarından, açıkta kalan bu mekteplere bina bulunamamakta ve mektepler senede birkaç defa bina değiştirmekte gerek maaş gerek bedel-i icra hususunda duçar-ı müşkülat olan Maarif İdaresi bazı mahallerdeki iptidai mekteplerini hususileştirmeyi ve talebeden alınan ücret ile idaresini düşünmüş ve vilayet encümeninin kararıyla Beşiktaş'ta kain Namık Kemal ve Eyüp'te kain Şah Sultan mektepleri hususileştirilmiştir.

Ayasofya'da Asar-ı Atika

5 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Geçen bin üç yüz on bir senesinde vuku bulan hareket-i arzda Ayasofya Cami-i şerifinin kubbelerinde mozayik ve altın kaplı taşlar sıvalarla beraber külliyetli miktarda düşmüş ve bunların Ayasofya Cami-i şerifi müştemilatından olan bir depoya topraklarla beraber atılmış olduğu bu kere Evkaf Nezareti Heyet-i Teftişiyesince haber alınarak derhal müfettişler izam kılınmış ve asar-ı atikadan olan ve kireçlerle karışık bir halde bulunan binlerce mozayik ve altın kaplı taşlar taht-ı muhafazaya alınmıştır.

Tedrisata Başlanıyor

5 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Memleketin büyük bir ihtiyacını takdir ile vaktiyle Hanımlar Bilgi Yurdunu tesis etmiş olan Ahmet Edip Bey tarafından bu defa Şehzadebaşında leyli ve nehari olarak küşat edilen yeni inas sultanisinin tedrisatına Eylül'ün on beşinde başlanılacağını haber aldık. Müesseseye muvaffakiyet temenni eder ve henüz kayıt olmayanların istifadeye şitab eylemelerini tavsiye ederiz.

Mustafa Kemal'in Nutku

6 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Anadolu'dan aldığımız malumata göre Mustafa Kemal, Ankara Meclisinde uzun bir nutuk irad etmiş ve anti Kemalistlerin propagandalarına karşı birçok tedabir tavsiye eylemiştir.

Anadolu Hareketleri Ne Vakit Bitecek?

10 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Atina 8- Paris'ten vürud eden telgraflara göre ve Tan gazetesinin Atina'dan alıp neşrettiği mektupta, Yunan mehafil-i mesulesi, Yunan ordusunun temin-i mevkii için muktezi mevaki-i mühime-i harbiyenin işgalinden ve Türkiye Hükümeti dahi Sevr Muahedesi mucibince Anadolu'da asayiş ve sükuneti iadeye muvaffak olduktan sonra ordunun ileri hareketi tevkife uğrayacağını dermeyan ediyorlar.

Mustafa Kemal'e Dair

10 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Glaskov'da münteşir İngiliz gazetesi "Mustafa Kemal muktedir bir zat olsa idi belki bir şeye muvaffak olurdu. Lakin büsbütün aciz göründü. Diğer taraftan paradan mahrum bulunuyor. Mühimmat-ı harbiyesi tükenmekte olduğundan mevkii pek vahim bir renk aldığı için dayanamayacaktır" diyor.

Saat-ı Mesai

12 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Dünkü Cumartesi gününden itibaren bütün memurların kable'l- zeval (öğleden evvel) saat on ikide vazifelerinin başında ispat-ı vücut eylemeleri ve ba'de'z-zeval (öğleden sonra) saat altıya kadar vazifelerinin başında bulunmaları bazı devaire tebliğ olunmuştur.

Pontusçular Atina'da

16 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Rumca gazetelerin yazdığına göre Atina'da bulunan Pontus heyeti oradaki İtilaf Devletleri süferasını ve Meclis-i Mebusan Reisi Sofulis'i ziyaret ederek Pontus ahalisinin himayesi için tedabir-i acilenin ittihazını rica ve temenni etmişlerdir. Pontus ahalisinin münasip bir surette himaye edileceği Pontus heyetine temin edilmiştir.

Diğer taraftan Ethrnos gazetesinin Londra'dan aldığı malumata göre Kemalciler tarafından Pontus havalisiyle Türkiye'nin aksam-ı sairesinde icra edilen mezalimden dolayı İngiltere ve Fransa'nın ciddi bir surette nazar-ı dikkati celbedilmekte olup Türkiye, Muahede-i Sulhiyeyi tatbikten aciz olduğu tahakkuk ettiği takdirde Pontus'ta bir idare-i cumhuriyetin tesisi hususatı müzakere edilmektedir. Bu usul-i idare İstanbul'un tarz-ı idare-i hazırasına müşabih olacaktır. Yani Hükümet-i Osmaniye tarafından idare edilecek ve erkan-ı hükümet mevcut anasırdan tayin edilecektir.

Pontus heyeti, Meclis-i Mebusan Reisi, Hariciye ve muavenet-i içtimaiye nazırları tarafından kabul edildikten sonra Pontus ahalisinin mevkiini izah ve Yunanlılığın mühim bir kısmının tahlisi için tedabir ittihazını talep etmiştir. Heyetin mütalebaatı kemal-i dikkatle istima edilerek hükümetin mesele-i mezkûre ile iştigalden hiçbir vakit geri kalmamakta olduğuna dair teminat verilmiştir.

Türkiye'ye Muavenete Karar Verdiler

18 EYLÜL 1920 **İKDAM**

İngiltere, Fransa ve İtalya cihanın imar ve ıslahı siyasetini takip ediyorlar.

Paris 15 Eylül- Mösyö Millerand ve Mösyö Giolitti Sevr Muahede-i Sulhiyesini tatbik edebilmesi için Türkiye'ye muavenete karar vermişlerdir.

Trakya'da Yunan İdare Teşkilatı

20 EYLÜL 1920 **VAKİT**

Yunan gazetelerinin verdiği malumata göre Yunan Hükümeti Şarki Trakya'daki bütün idari memuriyet-

leri doldurmuştur.

Yalnız nahiye müdürlerinin tayini ciheti kalmıştır. Trakya teşkilat-ı idaresine Yunan Dahiliye Nezareti erkanından Ancaris nezeret eylemektedir. [...]

Yunan Hükümetinin Şarki Trakya'da anasır-ı İslam'ın kahir bir ekseriyeti haiz bulunmasına rağmen Trakya'da tayin ettiği idare memurları meyanında yalnız Edirne Mutasarrıfı Mehmet Beyzade müstesna olmak üzere tek bir İslam yoktur. Halbuki mumaileyhin de memuriyet-i mezkûreyi kabul edip etmediği malum olmadığı ve Edirne'ye gitmediği nazar-ı itibara alınır ise Trakya'da bir tek İslam memuru yok demektir.

Amerika'da Kadın Memurlar

20 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Washington'dan 11 Eylül tarihi ile Times'e işar olunuyor.

Amerika kadınlarına hakk-ı inthab bahşeden yeni kanunun muktezası olarak Reis-i Hükümet Washington Belediyesi'nin umurunu idare eden Üçler Meclisi azalığına bir kadını tayin eylemiştir. Malum olduğu vechile Amerika'nın payitahtı olan Washington belde-i cesimesi idareten doğrudan doğruya Hükümet-i Merkeziyeye tabi ve merbut olduğu için Üçler Meclisi fevkalade mühim bir müessesedir. Bundan böyle kadınlar Amerika siyasetinde mühim bir rol oynayacaklardır. Şimdiki kabineye istihlâf edecek (yerine geçecek) kabineye iki üç kadın nâzıra kabulünden bahsediliyor. Beş kadın meclis-i mebusan için ve iki kadın meclis-i ayan için namzetliklerini vaz' eylemişlerdir.

İki Ay İçinde Esnafın Hali

20 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Yalnız memurlar değil, İstanbul ticaretine arız olan durgunluk son zamanlarda birçok esnaf ve tüccarı düşündürecek derece kesb-i şiddet eyledi. Ahiren maaşlar meselesi mevcut durgunluğu son dereceye getirmiştir. Bu husus hakkında karilerimize hakiki malumatı vermek üzere esnaf ve tüccarla temas ederek vaziyetlerini tahkik ettik. Söylediklerini naklediyoruz.

Makarna satan bir kitapçı

Bab-ı Ali Caddesinde kitapçı Sudi Bey'e işlerinin nasıl gittiğini sorduk. Bize dedi ki:

- İşte görüyorsunuz işi makarna ticaretine döktük. Ben on beş senedir kitapçıyım, bu kadar işlerin durduğunu görmemiştim.

Ahiren memurların maaş alamaması kitapçılığa çok fena tesir etmiştir. Malum ya bizde kitap okuyanları çoğu memurdur.

– Bu buhranın başka sebepleri yok mu?

- Biraz buhran kitapların pahallılığına da atfedilebilir. Mütarekeden sonra topu 300 kuruşa alınan kağıtlar 550 kuruştur. Sair masrafların da fazlalığı kitap fiyatlarının yükselmesine sebep olmuş ve bu da satışların durmasına tesir etmişti.

– Anadolu'nun en çok nereleri kitap alırdı?

- Anadolu'da en çok kitap satılan yerler sırasıyla şunlardır: İzmir, Samsun, Bursa, Konya, Ankara. Mamafih bunlardan en çok alan İzmir'e 25 taneden fazla gönderemezdik.

– En çok hangi kitaplar satılıyor?

- En çok satılan kitaplar romanlarla sıhhi kitaplardır. Mamafih şimdiye kadar İncili Çavuş müstesna olmak üzere 2500 den fazla satılmak bahtiyarlığına nail olan kitabım yoktur. İncili Çavuş namında bir hikaye vardır ki, şimdiye kadar 6000 nüsha sattım, dersem hayret edersiniz. [...]

Bir kahveci ne diyor?

Görüştüğümüz kahveci Sirkeci'de, işlek bir yerdedir. Dört ay evvel kalabalıktan dükkanında oturacak yer bulunmazdı. Muharririmiz kendisiyle görüşmek isteyince, kahveci suratını asmış acaba, vergi memurumu dur, yoksa iane mi topluyor? Diye tereddüde düşmüş, malumat vermekten istinkaf etmişse de, bilahare muharririmizin teminatı üzerine söylemeye başlamıştır.

– İşleriniz nasıl gidiyor?

- Çok fena. Geçen gün hesap ettik bu son ay zarfında yirmi otuz lira zararımız var.

– Sence bu durgunluk neden ileri geliyor?

- Üç dört ay evvel dükkanıma taşradan esnaf ve tüccarlar gelirlerdi. Birden bire onlar gelmez oldular. İşimiz yalnız, memurlara ve bazı yerli tacirlere kalmıştı. Bu ay zarfında memur müşterilerim de birer birer ortadan kaybolunca tabii işimiz durdu.

– Demin zarar ettim demiştin!

- Nasıl zarar etmem. Ayda 130 lira şu gördüğün dükkana kira veriyorum. Elektrik için 24, su için 3,5 lira verirsem, elbette zarar ederim.

– Hükümetle münasebetiniz nasıl?

- Ben ecnebi tebaasından olduğum için, vergi vermiyorum. Teftiş için gelen giden de olmadığından hükümetimizden şikayetim yok. Yalnız İstanbul cihetinde dükkanların ondan sonra kapanması işimize sekte veriyor. Beyoğlu'nda olduğu gibi on ikiye kadar açık olmalıdır.

İptidai Mektepleri

22 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Evvelki gün açılmışsa de muallimlerin adem-i vürudu yüzünden tatil edilmiştir.

Mekatib-i iptidaiye müdürleri İstanbul Vilayetinin vermiş olduğu emre ittibaen (uyarak) mektepleri evvelki gün küşat etmişlerdi. Fakat hemen hemen bütün muallimlerin adem-i devamı yüzünden çocuklara nâçar yol verilmiş ve binaenaleyh iptidai mektepleri halâ açılamamıştır.

Darülfünunda Hanımlar

22 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Memleketimizin hayat-ı irfanına şiddetle taalluk eden bir mesele de ahiren darülfünun meclis-i müderrisini tarafından hal ve şimdiye kadar dar-ı mezkûr edebiyat ve fünun fakültelerine hanımların kabulü hakkında verilmiş olan karar bu kere hukuk fakültesine de teşmil edilmiş ve dünden itibaren talebelerin kaydına mübaşeret olunmuştur. Hukuk fakültesine yirmi kadın bilâ imtihan dahil olmuştur. Bu sene erkeklerden kayıt ve kabul edilenlerin miktarı on üç kişidir.

Şarki Trakya'nın Taksimi

22 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Köylerin Türkçe isimleri Rumcaya tebdil edilmiş. Atina'dan Rumca gazetelere gelen malumata nazaran Şarki Trakya suret-i katiyyede Edirne, Kırkkilise, Gelibolu ve Tekfur Dağı olmak üzere dört mutasarrıflığa taksim edilmiştir.

Vali-i umumi Sahtoris bütün köylerin Türkçe isimlerini Rumcaya tebdil ettirmiştir.

Hanımlara Bilgi Yurdu Açıldı

26 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Ahmet Edip Bey tarafından vaktiyle tesis olunup muvakkaten tatil edilmiş olan Hanımlar Bilgi Yurdu Şehzadebaşında letafet apartmanı sokağında yeni inas sultanisi ittisalinde açıldı. Her yaştaki hanımlar için evvelce olduğu gibi bilcümle serbest dersler mevcuttur. İngilizce, Fransızca lisanlarıyla Türkçe kıraat, imla, kitabet, dikiş, nakış, tamir, kitabet ve her nevi elişleri, piyano, keman dersleri ve darülfününa hazırlanmak için sultani sınıflarını takip etmek isteyen hanımlara ulûm-ı tabiye, edebiye, riyaziye dersleri vardır. Fiyatlar gayet ucuz olup hiç okumak yazmak bilmeyenlere elifbadan başlayarak meccanen ders veriliyor.

Dârü'l- Hikmeti'l- İslamiye

28 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Memleketimizde gittikçe tezayüt eden kumar, fuhuş ve sarhoşluk vesairenin men' ve izalesi hakkında bir zat tarafından "Dârü'l-Hikmeti'l-İslamiye" Ahlak Encümenine ita edilen layiha üzerine encümen geçen Perşembe günü akd-i içtima etmiş ve bu meseleleri uzun uza diye gözden geçirdikten sonra kumar, fuhuş ve sarhoşluğun meni esbabına tevessül edilmesi hususunun ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasına ve hükümetin bu bâbda nazar-ı dikkatinin celbine dair Makam-ı Meşihat-ı Ulya'ya bir tezkere tastir etmiştir (yazmıştır).

Encümen aynı zamanda ahlaka mugayir- i ahlak filimlerin gösterilmesini, tiyatrolarda gayrı ciddi aşk ve gâram (sevda) piyeslerinin oynatılmasını sâdedilânı fuhşiyata sevk eden aktörlerin icra-yı sanattan men' edilmelerini de taht-ı karara almış ve bu husus için lazım gelen teşebbüsat-ı ciddiyede bulunmaya başlamıştır.

Ermeni Sosyalistlerinin Bir Hitabesi

30 EYLÜL 1920 **VAKİT**

Ermenistan'ın hürriyet ve istiklali taht-ı tehlikede bulunmaktadır.

Sivastopol 24- Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası bütün cihan sosyalistlerine hitaben ber-cevh-i âti beyannameyi neşretmiştir. "Sovyet Rusya'sı Azerbaycanlılarla Kemalistlerin muavenetiyle Ermenistan'ı muhasara ettiğinden mezkûr memleketin pek pahallıya mal olan hürriyet ve istiklali taht-ı tehlikede bulunmaktadır. Sovyet Hükümeti bidayet-i tesisinde ilan etmiş olduğu desatir-i mukaddese ile istihza eylediğinden demokrat Ermenilerin cesetleri üzerinden yürüyerek şarka doğru bir geçit temin etmek tasavvurundadır. Bolşevikler Tatarlarla birlikte kızıl kıtaatın Ermenistan hududuna mütemadiyen taarruzlarda bulundukları bir zamanda Ermenistan'la muahede-i sulhiyenin imzasını gayri muayyen bir zamana talik etmektedir. Ermeni milleti irtikap edilmekte olan gayri mesbuk (benzeri görülmemiş) cinayetleri alem-i medeniyetin nazar-ı ıttılâına arz eder. Komünistler irtikap ettikleri cinayetleri Avrupa amelesinden mahirane bir surette gizlemektedirler. Emperyalizmi tecziye etmek istedikleri halde milletlerin hukukunu çiğnemekte ve mühlik darbeler indirmektedirler. Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası Heyet-i Merkeziyesi Rus Sovyetleri tarafından irtikap edilen gayrı mesbuk cinayetleri şiddetle protesto eder. Demokratik Ermenistan istiklalinin müdafaasına manen muavenette bulunmalarını cihan demokrasisinden temenni eyler.

Geyve'den Gelen Heyet-i Mahsusa

30 EYLÜL 1920 **İKDAM**

Geyve ve civarındaki Kuva-yı Bagiyeyi tenkil ve oralarda huzur ve asayişi temin için mahalli eşraftan mürekkep bir heyet şehrimize gelmiştir. Müstahberatımıza göre heyet bu gün Dahiliye Nazırı Reşit Paşa'yı ziyaretle hükümet-i merkeziyeden esliha ve mühimmat itasını rica eyleyeceklerdir.

Muallim ve Muallimeler

30 EYLÜL 1920 **İLERİ**

Maaşlarının tediye edilmemesinden dolayı ay başında mektepleri açmayan iptidai muallim ve muallimeleri birer aylıklarını daha alarak Sadrazam Paşa hazretlerinin teminatına istinaden vazifeye başlamışlardır.

HAZIRLAYAN: **BAŞAK EMİR**

Tarih Vakfı ülkemizde demokratik tarih anlayışının gelişebilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Varlığını çeşitli projeler, araştırma fonları, yayın faaliyetleri ile kişi ve kurumlardan gelen gönüllü katkılar, bağış ve destekler ile sürdürmektedir. Peki, siz Tarih Vakfı ile neler yapabilirsiniz, biliyor musunuz?

Vakfımızın İstanbul'daki kütüphanesi ve arşiv koleksiyonları, bulunması zor olan çok sayıda benzersiz birincil tarihi kaynağı içermektedir. Bu koleksiyonu dijitalleştirerek, bu materyalleri web üzerinden araştırmacılar ve akademisyenler için hazır hale getirerek arşivlerimize dünyanın her yerinden erişim sağlamayı hedefliyoruz. Bu nedenle, zengin ve benzersiz arşivimizi dijital ortama aktarmak ve ardından kullanıcı dostu bir arama portalı ile geliştirmek istiyoruz. Bunun, verileri daha bulunabilir, erişilebilir, birlikte çalışabilir, yeniden kullanılabilir hale getireceğine ve özellikle salgın tehdidinin olduğu günümüzde giderek daha gerekli olduğunu fark ettiğimiz uzak konumlardan da erişim ile arşivlenmiş bilgilerin daha kolay incelenmesini sağlayacağına inanıyoruz.

450'den fazla kitaba ulaşan Tarih Vakfı Yurt Yayınları, tarih ve sosyal bilimler alanında ülkenin en önemli yayınevlerinden birisidir. Birlikte Görme Engelliler için Toplumsal Tarih ya da Yurt Yayınları kitaplarının arasından belirlenecek bazı serilerin seslendirilmesi ile daha çok insanın yayınlarımıza erişimini birlikte sağlayabiliriz.

Tarih Vakfı 1993 yılından bu yana sözlü tarih alanında yürüttüğü nitelikli projeler, düzenlediği onlarca eğitim atölyesi, panel ve konferans, yayın ve sergi çalışmalarıyla hatırı sayılır bir bilgi ve deneyim birikimi oluşturdu. Vakıf, toplumsal tarih araştırmalarının zenginleşmesi ve sivil tarihin oluşmasına doğrudan katkıda bulunan sözlü tarih araştırmacılığının Türkiye'de gelişmesi konusunda araştırmacılara, öğrencilere, öğretmenlere ve tarih meraklılarına rehberlik etmeyi sürdürüyor. Sözlü Tarih odağımız ve bu konudaki eğitimlerimiz, 27. yılında da Vakfın temel çalışma alanlarından biri olmaya devam ediyor. Siz de bu köklü birikimin ve arşivin dijitalleşmesine yardımcı olabilirsiniz.

Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi Kütüphane koleksiyonu, tarih, sanat tarihi, siyaset bilimi, halk bilimi, felsefe, edebiyat tarihi, eğitim tarihi gibi konularda yoğunlaşan yaklaşık 15.000 kitap ve 900 süreli yayınla hizmet vermektedir. Siz de bu servisimizi dijital ortama aktarmada bize yardımcı olabilir ve kütüphanemizin erişimine katkı sağlayabilirsiniz.

Kurum ve sektör tarihi çalışmaları, köklü kurumların miraslarını yaşatmak için ve bu mirası doğru aktarmak için başvurulan bir yöntemdir. Sadece kurumların toplumla ilişkilerini olumlu etkilemekle kalmaz ayrıca çalışanların da kurumlarına olan bağını güçlendirirler. Eğer siz de kurumunuzu köklendirmek ve mirasınızı güçlendirmek isterseniz Tarih Vakfı ile tarihinize yolculuk yapabilirsiniz.

Etkinliklerimiz ve yeni projelerimiz için Vakfımızın sosyal medya hesaplarını takip edebilir, internet sitemizi ziyaret edebilir, ayrıca Tarih Dostu olarak siz de Vakfımıza destek olabilirsiniz.

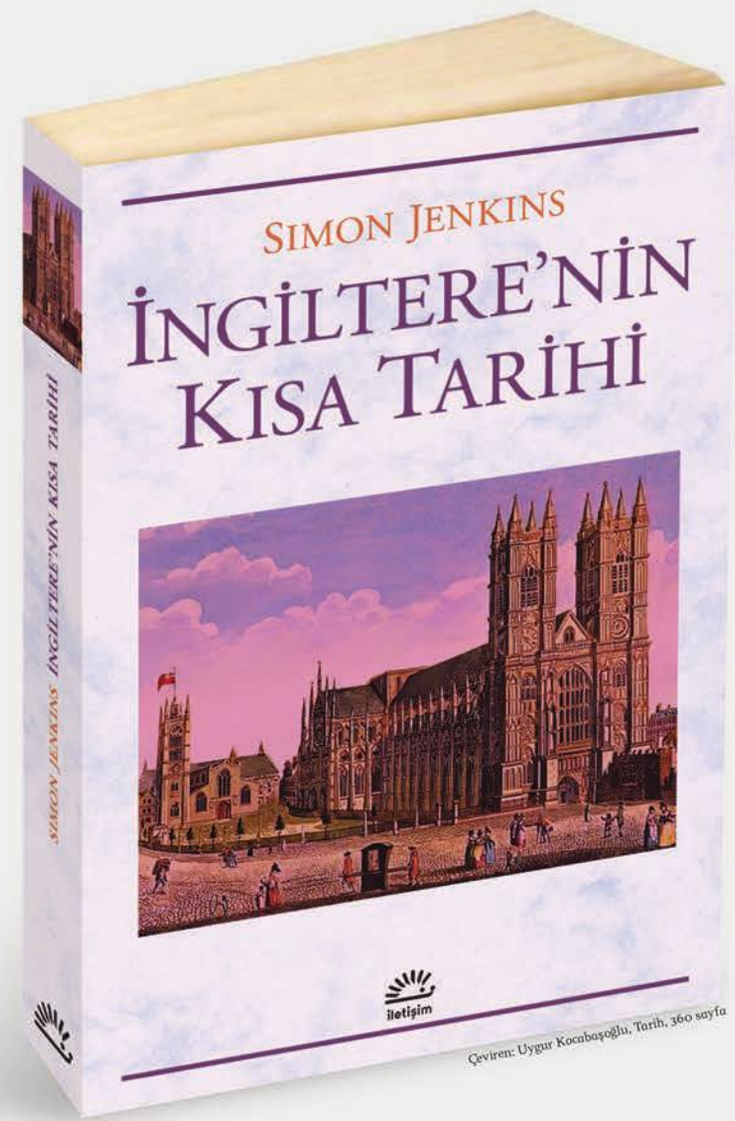
Tarih Dostu olduğunuz zaman Toplumsal Tarih dergimiz her ay ücretsiz olarak size gönderilecek. Ayrıca Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan %50 indirim kazanacaksınız. Tarih ve sosyal bilimler alanında ülkenin en önemli yayınevlerinden biri haline gelen Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan %50 indirim kazanın. Tüm etkinliklerden %10 indirim kazanın. Türkiye'nin 25 yaşını dolduran tek tarih yayını olan *Toplumsal Tarih* dergimiz her ay kapınıza gelsin. Tarihe dair demokratik perspektifi beraberce geliştirelim. Kurumsal Dostluklar ve daha fazlası için tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr adresini ziyaret edebilirsiniz.

Son olarak, dergimize 300. sayısından itibaren e-dergi olarak da Issuu, Google Play ve Kobo platformları üzerinden ulaşabileceğinizi hatırlatmak isteriz. Issuu üzerinden abonelik seçenekleri de mevcut. Daha eski sayılarımızı da e-dergi olarak sizlere sunma çalışmalarımız ise devam ediyor.

Geçmişten günümüze tüm yönleriyle İngiltere tarihini anlamak için...

Simon Jenkins, Saksonlardan günümüze İngiltere tarihini büyük tabloya yerleştiriyor. Geniş bir zaman aralığında, incelikli bir üslupla, tüm önemli karakterleri ve olayları ayrıntılarıyla naklediyor. İngilizleri, Britonlar ve Britanyalılardan ayrı bir yere koyarak sadece İngiltere'ye odaklanıyor ve tarihin belki de en şatafatlı geçmişine sahip bu ulusun kökenlerine iniyor.

Evvel Zamanda Kırklareli'nde Yahudi Bir Kadın Olmak: Anımsamak, Anlatmak

B. ECEM POLAT

KIRKLARELİ'NDE 1935'TE GÖZLEMLENEN YAHUDİ NÜFUSUN AZALIŞININ BAŞLICA NEDENİ "1934 TRAKYA OLAYLARI"YDI. BU OLAYLAR ANTİSEMİTİZMİN TÜRKİYE'YE DE BULAŞMASINI TRAJİK BİR ŞEKİLDE ORTAYA KOYMASI VE ŞİDDETİN HER TÜRÜNÜN HER FIRSATTA HEDEFİNE KADINLARI ALMASI NEDENİYLE ÇALIŞMADAKİ ÖNEMLİ BAŞLIKLARDAN BİRİ HALİNE GELDİ.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllar gerek yarattığı tahribat gerekse bilinen paradigmaları altüst etmesi nedeniyle birçok disiplinden araştırmacı tarafından çalışmalara konu edildi. 65 milyonun üzerinde insanın ölümü ile sonuçlanan bu savaşın geçtiği dönemi anlamak ve anlamlandırmak için yapılan çalışmalar; literatüre yeni terimler kazandırdı ve hatta benzer trajedilerin yaşanmaması için yeni uluslararası antlaşmalar doğurdu.

1944'e değin var olmayan bir terim olan soykırım (genocide) kelimesi, Polonyalı-Yahudi bir hukukçu olan Raphael Lemkin tarafından, Avrupalı Yahudilerin imha edilmesi de dahil, sistematik cinayet içeren Nazi politikalarını tanımlama çalışması neticesinde, ırk ya da kabile anlamında Yunanca "geno" kelimesini, öldürmek anlamındaki Latince "cide" kelimesiyle birleştirerek oluşturuldu ve Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile soykırım terimi yasal olarak tanımlandı.

Nazi rejimi ve işbirlikçileri tarafından sistemli, bürokratik yollarla, malî açıdan da ülke eli ile desteklenen yaklaşık altı milyon Yahudi'nin hapsedilmesi ve öldürülmesi; Yahudi soykırımı ya da Holokost (Ha-Shoah) adını aldı.

1933'te Avrupa'daki Yahudi nüfusu dokuz milyonun üzerindeydi. İkinci Dünya savaşı sırasında, Holokost'ta iki milyondan fazlası kadın olmak üzere yaklaşık 6 milyon Yahudi katledildi. İkinci Dünya Savaşı ve Holokost, Avrupalı Yahudi topluluklarının çoğunu tahrip etti ve işgal edilmiş Avrupa'da binlerce Yahudi topluluğunu tamamen ortadan kaldırdı.

5 Temmuz 2019'da, sözlü tarih görüşmesi sırasında, Berta Magriso'nun Şişli'deki evinde çekilen fotoğraf

Tüm savaşlar gibi İkinci Dünya Savaşı da sivillerin hayatını işgal etti; kamusal alan ile özel alanı yekpareleştirerek yaşamın her hücresine sızdı. "Ev ile savaş alanı, savaşın ön ve arka cepheleri gibi bulanıklaştı."[1] Savaş, yaşandığı zamanın ve coğrafyanın sınırlarını da aşarak öncelikle kadınları hedef aldı. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmasa da dünyada gerçekleşen bu yıkım ve "popülerleşen" antisemitizmden etkilendi.

Ben de bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de yaşayan Yahudi kadınlar hakkında bir çalışma yapmak istedim. Sözlü tarih, resmi tarihin önemsiz görüp dışarıda bıraktığı anlatıları da tarihin konusu haline getirerek, görünmez olanı görünür kıldığı için, kadınların tarihin dışına itilmesinin ataerkil sistemin süregelen bir refleksi olması nedeniyle de ve elbette tek bir mumun karanlığa nasıl hem meydan okuyup hem de karanlığı tanımlayabildiğine bakıldığında anlatılacak tek bir anının bile tarihte yaratacağı etkiyi düşünerek, kadınlar hakkında yapacağım bu çalışma için en uygun yöntemin sözlü tarih çalışması olduğuna kanaat getirdim.

12 Eylül 1940 tarihli fotoğraf. En solda Berta Magriso bulunuyor

Çalışmanın ele aldığı dönem itibariyle; uygun görüşmecilerin sayısı, yaş aralığı ve sağlık durumları gibi kendine özgü çeşitli zorluklarının olduğu aşikârdı fakat çalışmaya başlamamdan kısa bir süre sonra Yazar Tülin Tankut sayesinde, ilk görüşmecim olan Berta Magriso ile tanışma şansı yakaladım. Bayan Berta'nın, 1927'den 1992'ye kadar yaklaşık 65 yıl Kırklareli'nin merkezinde yaşamış olması (1992'de İstanbul'a taşınmış), görüşme için duyduğum heyecanı daha da arttırdı çünkü günümüzde bunu tahayyül etmesi zor olsa da eskiden Kırklareli'nde tarihi 1608'e kadar uzanan[2] kayda değer sayıda bir Yahudi nüfusu bulunmaktaydı.

Osmanlı Dönemi'nde, Kırklareli'ndeki Yahudi nüfusuna ait bilgilerin de içinde bulunduğu Edirne Vilayet Salnameleri'nin ilki 1870 (1287) ve sonuncusu 1902 (1319) yılında yayınlandı.[3] 1902'de yayımlanan Edirne Vilayet Salnamesi'nde, Kırklareli'nde yaşayan Yahudi nüfusu 883 olarak belirtildi. Genel nüfus sayımları ve diğer farklı kaynaklardan edinilen bilgilere göre Kırklareli'nin Cumhuriyet dönemindeki Yahudi nüfusu ise 1927'de 662 olarak belirlenmişken, bu sayı 1935'te 414'e düştü ve süregelen dramatik bir azalışla, Kırklareli'ndeki Yahudi topluluğu şimdi sadece hatıralarda kaldı.

Cumhuriyet Döneminde Kırklareli'ndeki Yahudi Nüfusu[4]

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
1923-24	311	269	580
1927	391	271	662
1935	219	195	414
1945	124	108	232
1955	49	61	110
1965	41	33	74
2002	4	4	8
2006	3	2	5
2019	1	1	2

Kaynak: T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1949; T.C Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929; T.C İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937; T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1969; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1961

Kırklareli'nde 1935'te gözlemlenen Yahudi nüfusun azalışının başlıca nedenlerinden biri elbette "1934 Trakya Olayları"ydı.[5] Bu vakalar, çalışmanın odak noktası olmasa da antisemitizmin Türkiye'ye de bulaşmasını trajik bir şekilde ortaya koyması ve şiddetin her türünün her fırsatta hedefine kadınları alması gerçeği ışığında, çalışmadaki önemli başlıklardan biri haline geldi.

Bayan Berta ile ön görüşmemiz 26 Haziran 2019'da sözlü tarih görüşmemiz ise 5 Temmuz 2019'da kendisinin Şişli'deki evinde, gelini Rozet Magriso ve Yazar Tülin Tankut'un eşliğinde gerçekleşti. Kayıt altına alınan yaklaşık 1 saatlik görüşmemiz dışında Bayan Berta; doyumsuz sohbeti, kırmızı ipek elbisesi, zarafeti, misafirperverliği, elleriyle yaptığı patlıcanlı böreği ve elbette Kırklareli'ne olan muazzam sevgisi ile hafızamda silinmeyecek bir yer edindi.

Eylül 1941 tarihli fotoğraf. Berta Magriso (solda) ve arkadaşı Hatice (sağda)

Bayan Berta kendinizden bahsedebilir misiniz?

23 Aralık 1927 (Kırklareli) doğumluyum ama nüfuslar bende çok değiştiği için şimdi galiba 1 Mayıs 1927 doğumluyum. Yani şimdiki nüfusum öyle ama esas 23 Aralık. Yıllarca onu bildim ama işte tesadüfen değişen nüfuslar. İlk nüfusum kalsaydı bugün antikaydı, çünkü devamlı İkinci Dünya Savaşı'ndan damgalar vardı; vesika, vesika, vesika...

Annemin adı Mazalto, babamın adı Mişon Levi'ydi. Babam manifaturacıydı. 3 kardeştik, esasında dört kardeş; abim, bir abla ve öbür abim fakat ablam 8 yaşındayken okulda o zamanlar Tifo salgını olmuş, o Tifo salgınında ablamı kaybetmişiz. Sonra annemler tedavilerle falan beni dünyaya getirmişler ve kız olduğum için çok mutlu olmuşlar. Nazla niyazla büyüdüm, çok rahattım, arkadaşlar arasında da çok sevildim. İlkokulu Kocahıdır İlkokulu'nda (1933-1938) okudum, 5 sene orada okudum, sonra Kırklareli Ortaokulu'na (1938-1942) geçtim. Lisede Notre Dame de Sion'a (1942-1943) gittim. Lisede hazırlık okuduktan sonra nişanlandım, lise eğitimimi tamamlamadım. 11 Ağustos 1946'da eşim ile (Samil Magriso) evlendim. İkinci Dünya Savaşı'nda öyle çok büyük antisemitizm ben görmedim diyebilirim ama tabii çok şeyler de yaşandı.

1944 tarihli fotoğraf. Bayan Berta sağda bulunuyor

İkinci Dünya Savaşı'ndan bahsetmeden önce, 1933 sonrasında hayatınızda nasıl değişiklikler olduğunu anlatmak ister misiniz? Neler yaşadınız?

Harpten önceydi, 1934'te (Kırklareli'nde) bir vaka oldu; çok şeyler yaşadık. Bir gece bütün Yahudilerin evleri taşlandı, camları kırıldı. Evler bomboş kaldı. Ben o zaman 7 yaşındaydım, babamın dişlerini yapan dişçi, o bomboş eve geldi ve sen bana borçlusun diyerek babamın ağzından dişlerini almaya çalıştı. Annem çok korktu, sesi kısıldı; doktor geldi baktı. Ertesi gün bir trenle İstanbul'a gitti insanlar, ama ikinci trene binmeden polisler geldi bizi döndürdüler. Ama o kadar güzel bir şey de oldu ki o zaman; oranın savcısının eşi, ismini de hatırlarım Fethiye Hanım, o gece geride kalan bütün Yahudi aileleri bir eve aldı. 3-4 aile kalmıştık, Fethiye Hanım da o evde bizimle birlikte kaldı. Bak bu jesti de gördüm, hatırlarım; bunu da yaşadım, ben yaşadığımı söylüyorum. Ve orada yer yatağında yattık hep beraber, iki gece o evde kaldık.

Bu olaylar yaşandıktan sonra ne zaman evinize dönebildiniz?

Evlerimize hemen dönemedik çünkü ev tam takır kuru bakırdı yani bir şey kalmamıştı ve her taraf camdı. Yine orada bahçe içinde bir ev vardı, bütün kalan aileler oraya gitti; herkes bir odada beraber yaşadı. Ne kadar süre orada kaldığımızı hatırlamıyorum ama geçici bir süre işte belki 1 ay 2 ay kadar. Sonra hepimiz evlerimize döndük. Döndükten sonra ben kötü bir muamele görmedim, tabii anlatılanlar var ama ben benim yaşadıklarımı anlatıyorum sadece.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması sizi nasıl etkiledi? Çevrenizdeki insanların size yaklaşımında bir farklılık hissettiniz mi?

İkinci Dünya Savaşı döneminde dünyada antisemitizm vardı. O zamanlar çok şeylerden bahsedilirdi. Mesela iğneli fıçıdan[6]. Onunla ilgili bir hatıram da var. Bu arada benim arkadaşlarım beni çok severlerdi ve hepsi Türk'tü; Yahudiler de vardı tabii ama mesela okulda ben tek Yahudi'ydim; evimiz merkezdeydi ve bütün Türk arkadaşlarım benim evime gelirdi. Arkadaşlarımdan bir tanesi Anadolu'dan gelmişti Kırklareli'ne. Şimdi bizim evler eski evlerdi tabii, küfelerle üzüm gelir annemler şıra yapar, turşu yaparlardı büyük fıçılarla. Hardaliyesi[7] de meşhurdu, uzun zaman boyunca unutuldu ama şimdi tekrar Hardaliye yapılıyor, satıyor hatta dışarıda da. İşte bizim evde de fıçıyla olurdu bunlar ve arkadaşlarıma da ikram ederdim. O arkadaş (Anadolu'dan taşınan) bizim eve ilk geldiği zaman fıçıları görünce eve girmek istemedi burada iğneli fıçı var diye. Tabii öbür (Türk) arkadaşlar zaten doğrusunu bildikleri için ona anlattılar ve eve girmesini sağladılar. Hâlbuki işte bizde bilakis

19 Mayıs 1944 tarihli, Notre Dame de Sion öğrencilerinin Erenköy Kız Lisesi'ne yaptığı bir ziyarette çekilmiş, Bayan Berta'nın bulunduğu fotoğraf

Görüşmede bahsi geçen, arkadaşına verdiği vesikalığın bir kopyası (Arkası yazılı değildir)

dinen kan iyi değildir, Kaşerut'a göre hiçbir şekilde kan ya da kanlı yiyecek yenmez; mesela et, tavuk aldığımız zaman tuzlu suya konulur ki kanı gitsin diye.

1942'deki Struma Olayı'na dair hatırladıklarınız var mı? Bu olay sizi ya da ailenizi etkilemiş miydi?

Evet, Struma Gemisi biliyorum... Silivri'de bir ay kaldı sanıyorum. Duyduğumuz kadarıyla buradaki (İstanbul) Musevi Cemaati yardım etti onlara, zannediyorum oradan sadece bir kişi kurtuldu. Şimdi kitaplarda yazıyordur belki detayları. Çok insan öldü orada.

Tedirginlik hissettiniz mi o dönemde böyle haberleri duydukça?

Tedirginlik değil belki ama kendini biraz yabancı hissediyorsun tabii. Bana bir şey olmadı diyebilirim. Annem ve babam sevilen insanlardı cemiyette ancak mesela küçük abim Adana'da üç buçuk sene askerlik yaptı o zamanlar. Ona da orada farklı davranmamışlar ama hani top tüfek falan da vermemişler, anlatırdı. Savaş yıllarında başka türlü sıkıntıları herkes çekti, ayrım olmadan. Benim babam manifaturacıydı, o zaman Sümerbank vardı ve babam Sümerbank'tan basma alırdı ama ben bizim dükkândan beğendiğim basmayı alamazdım, vesika almak gerekirdi belediyeden. Bu arada şeker 5 lira oldu, Recep Peker zamanıydı zannedersem. Şeker bulmak zordu. Bulama diye üzümden yapılan bir tatlı, tahta kutulara konurdu onu yerdik evde şeker yerine. Bunları yaşadık ama dediğim gibi hepimiz yaşadık.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan diğer gelişmeler sizi ve çevrenizi nasıl etkiledi?

Bulgaristan Almanlarla olunca Kırklareli'nden göç başladı; Türk'ü Yahudi'si... Adana'ya giden çok oldu, Bursa'ya, İstanbul'a... Çok dükkânlar kapandı. Biz Kırklareli'nde kaldık. Benim hem mahalle arkadaşım hem okul arkadaşım olan (Türk) bir dostum vardı; adı Bedia. O da göç etti o zaman, Adana'ya yerleştiler. O giderken ona bir vesikalık vermiştim, arkasına "Bedia, sakın beni unutma." yazmıştım. O da vefalı çıktı, o vesikalığı saklamış. Yıllar sonra onun torunu ile benim torunum evlendiler, tamamen tesadüf. Fotoğrafı sakladığını da öyle öğrendim, çok mutlu oldum.

Kırklareli bildiğiniz gibi; Yunan geldi Yunan gitti, Bulgar geldi Bulgar gitti; tarihi böyle, çok şeyler görmüş bir yer. Harp senesi de Bulgarlar geldiğinde, işte biz kaçarken trenlere, ben nişanlıydım o zamanlar, ayağımda sadece terlik vardı öyle gittim istasyona. (1934'te) Gidenler de hep öyle gitmişti. Üstündekilerle, çoğunun çeyizi falan geride kaldı, insanlar çocuğunu alıp gitti akrabalarının yanına. Bir hafta 10 gün sonra hükümet (yağma yapanlara) baskı yaptı, çalınanların bir kısmı, dere geçerdi ortadan, dereye atılmış olarak bulundu. Bizim de mesela uzun bir halı vardı, sandalyeler şimdi antika derler, onlar hep atılmışlardı.

Üvey annem büyüttü beni, tahsilli değildi ama babam gibi o da çok moderndi. Babam da o da bana arkadaş gibi davranırlardı. 11-12 yaşlarındaydım, annem bana bisiklete binmeyi öğretti ama sürmeme izin vermezdi. Sorardım anne madem izin vermeyecektin peki neden öğrettin diye. "Bil, ilerde mahcup olma diye." derdi. Sonra işte Harp zamanı Kırklareli'nden göç olurken, abilerim de askerdeydi; biri Adana'da biri Çorum'da, onlar da İstanbul'a geleceklerdi. Annem çocuklarla İstanbul'da kalacağım biraz dedi babama. İstanbul'a (tatile) geldik; pansiyon kiralamıştık. Teyzemin evi ise Erenköy'de bahçeli bir köşktü, teyzeme misafirliğe gittik. Orada kalabalık bir arkadaş grubumuz vardı. Bir gün dediler ki hadi bisiklet kiralayacağız, ben dedim gidemem annem izin vermez, annem ise dedi ki: "İşte şimdi gidebilirsin."

Savaş zamanında Türkiye'de hükümetin size yaklaşımında bir değişim hissettiniz mi?

Kırklareli çok şirin bir yerdi. Halkı çok medeni ve kültürlüydü. İçki çok içilirdi orada ama tek bir hadise yoktu. Olursa işte yalnız kız kaçırma; başka hiçbir şey yoktu. Bakın Kırklareli o kadar medeni de bir mem-

18 Temmuz 1946 tarihli, Berta Magriso'nun bulunduğu fotoğraf

5 Temmuz 2019'da, Sözlü Tarih Görüşmesi sırasında, Berta Magriso'nun Şişli'deki evinde çekilen fotoğraf. B.Ecem Polat (solda) ve Berta Magriso (sağda)

leketti ki Halk Partisi de Demokrat Parti de aslında cemiyette arkadaştı. Çocukları arkadaştı. Seçim zamanı tabii yarışırlardı sahada ancak kim kazanırsa onu da tebrik ederlerdi. Yöneticileri, siyasetçileri, halkı, hepimiz komşuyduk, arkadaştık. Mesela Belediye Başkanı benim sınıf arkadaşımdı.

Çocukluğumdan ise Atatürk›ün öldüğü zamanı hatırlıyorum çok ağladım, çok ağladık. İsmet İnönü geldi Başkanlığa Atatürk'ten sonra. İsmet İnönü zamanında çok şeyler oldu. 34'te vaka, ondan sonra harp yılları, 7 Eylül, Varlık Vergisi... Varlık Vergisi insanları çok kötü etkiledi. Kimisine ödeyebileceğinden daha çok vergi çıktı, insanlar zor durumda kaldı. Soğuklarda vergi ödemek için çok çalışmaktan falan insanlar hastalandı, mahvoldu. Bunlar da yaşandı tabii. Maliye ile ilgili benim başka bir hatıram var. İhtilalden sonrasıydı, 60'lardan sonra, 40 sene evvel belki. Ankara Ticaret Odası bizim firmaya ödenek teklif etti, bizimkiler de aile şirketimiz bu dediler istemediler. Biz kendi yağımızla kavrulmaya devam ettik. Bir zaman sonra eşimle İsrail'e bir seyahate gittiğimizde eşim orada hastalandı ve tedavi gördü. Bir buçuk ay kaldık orada ve haliyle bir miktar para harcadık. Türkiye'ye döndükten sonra da eşim vefat etti. Anonim mi artık hangi şirketse o zamanki bilmiyorum, şirketi kapattık eşim vefat edince. Şirket kapandı, bilanço yapıldı; ben kendi hesabıma düşen Veraset Vergisi'ni verdim ama Ankara verdiğim miktarı küçük gördü. Çünkü bu kadar isim yapmış olan firma, sizin için bu cüzi bir miktar dediler. Defterleri gelip aldılar, hesaplamalar yaptılar. Defterlerde sorun yoktu sadece tek bir açık vardı; eşimin tedavisi için İsrail'de harcadığımız para. O zamanki parayla işte belki 50 bin lira 50 milyon mu artık bilemiyorum. Hesabı soruldu tabii o paranın; gösterdim, kocam hastaydı onun için harcadım dedim. Defter için gelen kişi yok dedi ben bunu mahkemeye vereyim, biz de tabii şeriatın kestiği parmak acımaz diyerek tamam siz mahkemeye verin dedik. Böylece mahkemeye verildik. Bütün defterler yine kontrol edildi. Ben mahkemeye İsrail'e gittiğimizin belgelerini, oradaki hastanedeki tedaviyi, doktor raporlarını, faturaları falan verdim. Mahkeme Kırklareli'nde görülmedi, o tip davalar Edirne'de görülürmüş. Mahkemeye gittik, kazandık ama bu sefer Maliye tekrar Ankara'ya temyize verdi davayı. Ben de tesadüf işte, o arada daha önce mahkemeye verdiğim belgeleri; faturaları, röntgenleri, raporları atmamışım; yazlıkta duruyordu. Oysa 2 sene geçmiş aradan, şans işte atmamışım. Onları kanıt olarak sundum yine ve tekrar mahkemeyi kazandım. Kazandığımı yazan mektubu da atmadım, durur hâlâ ama nerede bilmiyorum şimdi.

Geriye dönüp baktığınızda savaş yıllarında Türkiye'de Yahudi bir kadın olmak nasıldı sizin için?

Kendimi dışta hissetmedim. Arkadaşlarım arasında çok sevilirdim, muhabbetliydik. Küçük Hitler dedikleri bir genç de vardı harp zamanında mesela ama benim iyi arkadaşımdı. Gençlik işte, yaramaz diye herhalde öyle derlerdi ona. Tabii o zamanlar çok Hitler vardı ama benim arkadaşlarım, çevrem çok iyiydi, hepsi çok iyi insanlardı. Evlendiğimde de çok gençtim ve Kırklareli'nde kocamın çocukluk arkadaşları Türk'tü, benim de arkadaşlarımın içinde hem Türk vardı hem Yahudi ve biz hep beraberdik, hepimiz birdik. Şimdi o arkadaşlardan Mersin'de yaşayan bir aile var, kardeşten daha yakınız; bakın kardeşten bile yakın. Hiç ayrılmamacasına 60 yıldır dostuz. Çocukları bana gelirler anne diye, anne derler bana; benim çocuklarım gibidirler. Bugün inanın kardeşler böyle değildir, öyle güzel dostluk vardı Kırklareli'nde.

DİPNOTLAR

1 Haleh Afshar, "Women and Wars: Some Trajectories Towards a Feminist Peace", *Development in Practice*, Vol. 13, No. 2/3 (Mayıs 2003), s. 178-188

2 Hrand D. Andreasyan, Polonyalı *Simeon'un Seyahatnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

3 Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet Vakfı, 1999.

4 Cihan Aydın, Kaan Kapan, "Geçmişten Günümüze Kırklareli'nde Yahudi Nüfusu", *1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul University Press, 2019, s.160-166.

5 1934 Trakya Olayları ya da La Furtuna: 21 Haziran ile 4 Temmuz 1934 tarihleri arasında, Trakya'da bulunan Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Çanakkale, Uzunköprü, Silivri, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu ve Lapseki'de eş zamanlı olarak, Yahudilere yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemleridir.

6 İğneli fıçı gibi mitlerle Yahudilerin kan iftirasına maruz kalışı 1. yüzyıldan başlamış olup, günümüzde de devam etmektedir. 2003'te Lübnan›da Hizbullah›a bağlı Al-Manar isimli uydu televizyon kanalında, Yahudilerin dünyayı yönetmek için komplo teorileri düzenlediği ve dini ayinlerde insan kanı kullandıkları iftiralarını baz alan 29 bölümlük bir dizi yayımlanmıştır.

7 Hardaliye: Kırklareli ve çevresinde, olgunlaşmış yaş üzüm, vişne ve ayva yaprağı, kırılmış siyah hardal tohumu ile yapılan alkolsüz bir içecek türüdür.

Mühr-ü Süleyman: Magen David Gölgesindeki İbadethaneler ve Mekanlar

SILVYO OVADYA

ALTI KÖŞELİ YILDIZ SADECE YAHUDİLERİ TEMSİL EDEN BİR SİMGE DEĞİLKEN; NE YAZIK Kİ YENİ CAMİ, BALAT, HASKÖY, ŞİŞHANE-KULEDİBİ GİBİ YAHUDİLERİN GEÇMİŞTE YOĞUN OLARAK YAŞADIĞI SEMTLERDEKİ ESKİ YAHUDİ İBADETHANELERİNİ VEYA KONUTLARINI SATIN ALANLAR BİNALARDA YILDIZI YOK ETMEK İÇİN ELLERİNDEN GELENİ YAPMIŞLARDIR.

Yıllardır ülkemizde Mühr-ü Süleyman veya Davut'un Yıldızı olarak adlandırdığımız altı köşeli yıldız, birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup Müslümanlar arasında "hâtem-i Süleyman", Yahudi ve Hristiyanlarca "Davud Yıldızı" diye anılır. Hermetik gelenekte makrokozmosu temsil eder. Kadim Hind'de yaratıcı Vişnu üçgeniyle yok edici Şiva üçgeninin iç içe geçmiş şekli ile yorumlanır ve maddi alemin yaradılışı ile yok oluşunu simgeler. Üçgenlerden birinin hayatın olumlu yönlerini, diğerinin olumsuzlukları temsil ettiğine inanılan bu sembol İslam öncesi Doğu kültürlerinde madde ile mâna, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, kadın ve erkek gibi zıtlıkları temsil etmiştir.

Altı köşeli yıldız motifinin Orta Doğu coğrafyasında Tunç Devri'nden itibaren sıkça kullanıldığı arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır. Helen, Roma, İbrânî, Asur, Sümer, Bizans gibi eski medeniyetlerden günümüze ulaşan eşya ve eserler üzerinde göze çarpan bu yıldız eski Türklerin on iki hayvanlı Türk takviminde bir sembol olarak yer almaktadır. Mitolojik devirlerden itibaren bereket ve güç sembolü olarak algılanmış olup putperest toplumlarda kutsal kabul edilmiş, tarih boyunca pek çok millet ve kültür tarafından kullanılmış, üretilmiş, bulundurulmuş ve taşınmıştır. Altı yönünün insanın yüzünü, matematikte ilk mükemmel sayıyı, dünyanın altı günde yaratılmasını, bereket ve bolluğu sembolize ettiği, insanı şer güçlerden koruyan tılsım olduğu gibi fikirler de öne sürülmüştür.

Ulu Cami, Malatya. Fotoğraf: Rubi Asa

İnsanlık tarihi boyunca değişik milletler ve kültürlerce kullanılan altı köşeli yıldız figürü, zamanla bu milletlerin çoğu tarafından unutulmuş veya terk edilmişken, Yahudiler bu figüre tarihleri boyunca sahip çıkıp onu ulusal/dinsel kimliklerinin bütünleyicisi haline getirmişlerdir.

Efsaneye göre "Golyat" adlı dev ile savaşırken, küçük David'in kullandığı kalkanın üzerinde altı köşeli yıldız motifi bulunuyordu. Diğer bir efsaneye göre ise Golyat'ın kalkanını büyük bir altı köşeli yıldız süsler. Genç David bu devi öldürdükten sonra kalkanına sahip olur ve yıldızı da Tanrı'ya sığınmanın bir simgesi olarak benimser. David, tıpkı bir kalkanın arkasına sığınır gibi Tanrı'nın korumasına sığındığını dualarının, mezmurlarının defalarca tekrarlanan teması "Tanrı benim kalkanımdır" tümcesi olmuştur.

Yukarıda da belirttiğim gibi altı köşeli yıldız sadece Yahudileri temsil eden bir simge değilken, ne yazık ki Yeni Cami, Balat, Hasköy, Şişhane-Kulebi gibi Yahudilerin geçmişte yoğun olarak yaşadığı semtlerdeki eski Yahudi ibadethanelerini veya konutlarını satın alanlar ya da kullananlar, binalarda yıldızı yok etmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bunu İstanbul'daki ilk Yahudi yerleşim yeri olan Yeni Cami'nin yan tarafındaki tünel şeklinde olan geçitte de görmekteyiz. Vakıflar'a ait zeytin satış merkezinde ne yazık ki altı köşeli yıldızı bir tabelayla kapatma gereği duyulmuş. Yahudilerin İstanbul'daki ilk yerleşim noktalarındaki sinagogun üzerinde yer alan altı köşeli yıldız açıkta kalsa; hatta aynı noktaya bir Türkçe/İngilizce bilgilendirme tabelası konulabilsey-

Ali Paşa Cami, İstanbul. Fotoğraf: Alberto Modiano

di çok mu rahatsız edici olurdu? Bu turistlerin ilgiyle ziyaret edecekleri bir nokta olmaz mıydı?

Yahudilerin geçmişinde Davut'un Yıldızı'na, en eski tarihte İ.Ö. 10-20 yıllarında Bet-El civarındaki bir arkeolojik kazıda rastlanmıştır. Aynı motif, Kineret Gölü kıyısında 2. yüzyıldan kalma Kfar-Nahum Sinagogu'ndaki oymalar arasında da görülmektedir.

Davut Yıldızı'nın Yahudilikle özdeşleştirilmesi Orta Çağ'da başlar. 1354 yılında Kral IV. Karel, Prag Yahudi Cemaati'ne kendi bayrağına sahip olma imtiyazını bahşetmiştir. Bunun üzerine Yahudilerin kırmızı zemin üzerine altın yaldızla işledikleri altı köşeli yıldız Kral Davut'un bayrağı "Magen David" adını alarak Yahudi Cemaati'nin sinagoglarının sembolü haline gelmiştir. Bu sembolün, diğer komşu Bohemya cemaati yoluyla Viyana'ya kadar ulaştığı varsayılmaktadır. Viyana'nın eski Yahudi mahallesiyle Hristiyan mahallesi arasındaki sınırı belirleyen, 1656 tarihli, üzerinde bir David Yıldızı oyulmuş ünlü Dikilitaş hala ziyaret edilmektedir.

Haham edebiyatında ancak 1148 yılında Karay bilgesi Yudah ben Eliyah'ın "Eşkol ha Kofer" esrinde ortaya çıkar. 242. bölümünün mistik ve koruyucu bir nitelik atfettiği Davut Yıldızı çoğu zaman tılsımların üzerine kazınır.

Bu sembol, Hristiyan kiliselerinin vitraylarında ve cephelerinde, evrenin ruhuna sembolik bir gönderme olarak sıklıkla rastlanır. Bu durumda altı köşeli yıldız Hazreti İsa'yı, bazı durumlarda ise Hz İsa (üstteki üçgen) ve Hz . Meryem (alttaki üçgen) ikilisini temsil eder. Bu ikisinin iç içe geçmesi kadir-i mutlak "Baba"yı temsil eder.

Anadolu ve Orta Doğu'nun yerel kültürleri bu sembolleri bolca kullanmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı binalarındaki eski mimari ve bezeme üslubundan kopuş ve Avrupa üsluplarının benimsenmesiyle seyrekleşen Mühr-ü

Hacı Bektaş-ı Veli giriş tonoz taşı. Fotoğraf: Rubi Asa

Süleyman / David'in Yıldızı sembolünün 20. yüzyılda tamamen ortadan kaybolmasını Yahudilerle fazla özdeşleşmesi ile açıklayabiliriz.

Hristiyan aleminde de sıkça kullanılan bu sembolün terkedilme nedeni Yahudilikle özdeşleşmesidir. Belirli bir dönemden sonra Hristiyanlar da bezemelerinde beş köşeli yıldızı kullanmayı tercih etmişlerdir.

Bu özdeşleşmeye rağmen gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'da, gerekse de Trakya'da bu sembolü taşıyan cami, kilise ve yapıları şöyle sıralayabiliriz : (İstisnasız tümünü tespit ettiğimizi iddia etmiyoruz ancak bu yazının yayınlanmasının ardından elimize yeni bilgilerin ulaşacağından hiç şüphemiz yok)

- Gül Cami – Cibali, İstanbul
- Ali Paşa Cami – Mercan, İstanbul
- Kemenkeş Karamustafapaşa Cami iç sütunları – Tophane, İstanbul
- Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Dairesi girişindeki kandil askıları - İstanbul
- Yıldız Sarayı Giriş Kapısı (Askeriye'nin karşısı) - İstanbul
- Topkapı Sarayı Sünnet Odası Çinileri - İstanbul
- Mercan Cami Çıkmazı, Eski Bina – Beyazıt, İstanbul
- Lala Mustafa Paşa Türbesi - Eyüp, İstanbul

Kırım Kilisesi. Fotoğraf: Emel Benbasat

• Zal Mahmut Paşa Cami - Eyüp, İstanbul
• Özbekler Tekkesi'nin tüm pencereleri ve bir kısım vitrayları - Sultanahmet, İstanbul
• Galatasaray Üniversitesi'nin parmaklıkları - Beşiktaş, İstanbul
• İstanbul Erkek Lisesi - Cağaloğlu, İstanbul
• Atik Valide Cami, Kubbe altındaki eski lamba – Üsküdar, İstanbul
• Emetullah Valide Sultan Cami – Üsküdar, İstanbul
• Barbaros Hayrettin'in sandukası- Beşiktaş, İstanbul
• Deniz Müzesi, Barbaros Hayrettin'in yelkeni - Beşiktaş, İstanbul
• Postane Müzesi – Sirkeci, İstanbul
• Fatih'in Türbesi – Fatih, İstanbul
• Sultanahmet Cami Vitrayları – İstanbul
• Aya Yorgi Kilisesi, Hazreti İsa İkonası – Heybeliada ,İstanbul
• Surp Asdvadzatsin Ermeni Kilisesi girişindeki mermer kabartma – Beşiktaş, İstanbul
• Perşembepazarı Sultan Gülnuş Emetullah Çeşmesi – Karaköy, İstanbul
• Defterdar Tahir Ağa Cami – Üsküdar, İstanbul
• Kırım Kilisesi – Galata, İstanbul
• Ulu Cami – Malatya
• Ulu Cami – Bursa
• Hacı Bektaş Veli Giriş Tonoz taşı - Nevşehir
• Pazaryeri Cami – Alaçatı, İzmir
• Selimiye Cami - Edirne

Cibali Gül Camii, İstanbul

Osmanlı İstanbul'unda Meyhanelerin Gelişim Serüveni

İHSAN ERDİNÇLİ

İSTANBUL MEYHANELERİ, 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN İTİBAREN BAZI DEĞİŞİMLER GEÇİRDİ. İLK OLARAK ALÇAK TABURE VE SOFRALARDAN MASA VE SANDALYELERE GEÇİŞ BAŞLADI. AYNI ZAMANDA KANDİL VE ŞAMDANLARDAN GAZ LAMBALARINA GEÇİLMESİYLE MEYHANELERİN AYDINLATILMASINDA DA DEĞİŞİMLER YAŞANDI.

Osmanlı dönemi içki tüketimi, devletin ve hakîm unsurun mensubu olduğu İslam dininin içkiye yönelik yasaklayıcı yaklaşımının etkisiyle Türkiye'de hassas bir konu olageldi. Aslında Osmanlı'nın hukuk yapısına bakıldığında içki üretimini, tüketimini, ticaretini ve elbette tüketimin en görünür hali olan meyhaneleri, tebaası Müslümanlara yasaklarken, gayrimüslimlere ise bir hak olarak tanıdığı hemen görülebiliyor. Dolayısıyla içki tüketimi ve meyhanelerin İstanbul'daki serüveni, yasak ve izinler bağlamının dışında şehrin ve bireylerin hayatlarında önemli bir yere sahip olan, bu nedenle sürekli vurgulanan dinî, hukukî ve idarî düzenlemeleri aşan, ilgi çekici bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

İstanbul, farklı medeniyetler tarafından yönetildiği tarihi boyunca çeşitli faktörlerin egemen olduğu bir içki ve meyhane kültürüne sahipti.[1] Doğu Roma'nın başkenti İstanbul'un 29 Mayıs 1453 tarihinde İslamî karaktere sahip Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi, içki tüketimini ve meyhanelerin varlığını sona erdirmedi. Üstelik Osmanlılar, Türk devletlerinin hem İslamiyet öncesi hem de sonrasında az veya çok bir şekilde var olan ve farklı kaynakların etkisiyle oluşmuş içki tüketimiyle ilgili birikimlerini de devam ettirdi. Böylece İstanbul'daki içki tüketimi ve meyhaneler, bir yandan birbirinden farklı toplumların hem tarihî hem de sosyo-kültürel mirasının ürünü, diğer yandan da hâkim unsurun kültürel birikimi çerçevesinde şekillendi. Bir diğer ifadeyle Osmanlılar, içki ve meyhaneler ile fethin akabinde tanışmadı, etkilendikleri İstanbul'un kültürüne kendi birikimlerini de katarak aynı zamanda etkileyen konumunda yer aldılar.

Fatih dönemi kanunnamelerinde vurgulandığı üzere meyhane açmak ve işletmek, sadece Osmanlı tebaası gayrimüslim unsurlara tanınmış bir ayrıcalıktı.[2] Gerçekten de fethi müteakip yapılan 1455 yılına ait ilk tahrir kayıtlarında, Galata'da meyhanecilik yapan iki kişiden biri Rum, diğeri de Ermeni olarak görünmekteydi.[3] Meyhaneler, 1476 yılındaki bir kanun maddesinde ise "kâfirler"in kendi mahallesinde suci (şarap) satmak amacıyla açabileceği mekânlar olarak düzenlenmişti.[4] Üstelik dönemin kaynaklarından Latîfî (ö.1582), Fatih'in meclisindeki şairlerden Tokatlı

1817 yılında tamamlandığı düşünülen *Tuhfet'ül-Mülk* adlı eserden bir meyhane minyatürü
https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2018/arts-of-the-islamic-world-l18220/lot.105.html
Erişim tarihi: 07.08.2020

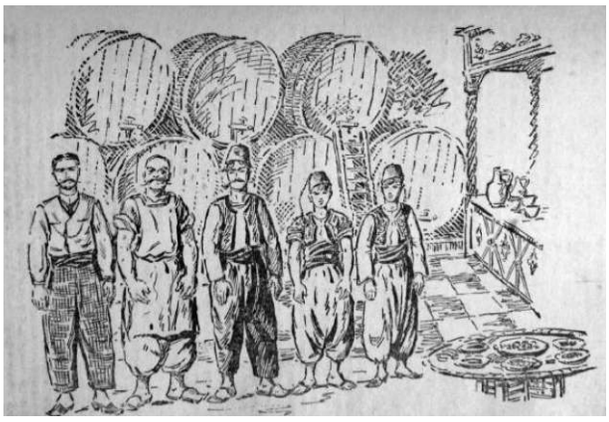
Melihî (ö.1512) gibi kişilerin Tahtakale meyhanelerine müdavim olduğunu haber vermektedir.[5] Meyhanelerin içki tüketilen ve ticareti yapılan mekânlar olarak ortaya çıkması, fethin akabinde gayrimüslimler lehine yapılan düzenlemelerle sağlanan güven ortamıyla mümkün olmuştu. Zamanla Osmanlı Devleti meyhane işletme imtiyazlarını avantaja dönüştürerek şarap ve rakıdan vergi almaya da başladı.[6]

Osmanlı Devleti, 1555'ten itibaren aralıklarla fermanlar yayınlayarak içki ticaretini kısıtlayan veya yasaklayan, bu kapsamda meyhaneleri de kapatan kısa süreli müdahalelerde bulundu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826'dan, bilhassa da Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 3 Kasım 1839'dan itibaren ise denetimin biçimini değiştirerek meyhaneleri gözetim altında tuttu. Sorun halinde ise tümden yasak uygulamak ve kapatmak yerine dar ölçekli müdahalelerde bulundu. Ama tanınan şer'î imtiyazlardan dolayı hiç bir zaman içkiyi ve meyhaneleri tümden ve kesin bir şekilde yasaklamak şeklinde bir politika takip etmedi.[7]

MEYHANE TÜRLERİ

İstanbul meyhaneleri, arşiv kayıtları, kronikler, seyahatnameler, hatıratlar ve edebî metinlerde "meygede", "şerbethane", "humhane" gibi isimlerle de görülmektedir. Kelime anlamları bakımından meyhane ve "meygede", şarap içilen mekânı ifade etmektedir. "Şerbethane" ise içilmesinde hukukî açıdan herhangi bir sakınca bulunmayan içeceğin satıldığı yer için kullanılmaktadır. Fakat döneme dair arşiv kayıtları, hatıratlar ve çağdaş eserler incelendiğinde, aralarındaki sınırların belirginleşmesi için devlet nazarında düzenlemelerin yapıldığı 19. yüzyılın ikinci yarısı da dâhil olmak üzere meyhanelerin aynı zamanda "şerbethane" şeklinde de ifade edildiği görülmektedir. "Humhane" ise Farsça küp anlamına gelen hum kelimesinden türetilerek temelde şarabın fıçıdan başka büyük küpler içinde saklandığı meyhaneleri yansıtmaktadır. Kaynaklarda karşılaşılan şaraphane kelimesi ise şerbet kelimesi gibi "şürb" kökünden türetilmiş olup daha ziyade şarap üretilen imalathaneleri ifade etmektedir.[8]

Meyhaneler, zamanla mesleğin teşkilatlanma yapısına ve icra edilme usullerine göre gelişme göstererek temelde gedikli, koltuk ve ayaklı olmak üzere üç farklı türe ayrıldı. Literatürde karşılaşılan "küplü",[9] "han", "kebir", "gemici", "kaptan",[10] "çakaloz" veya "çakanoz"[11] gibi isimler ise esas olarak gedikli ve koltuk meyhanelerin hususiyetlerine göre isimlendirilmesi olup farklı bir meyhane türü değillerdir. Diğer esnaf grupları için de geçerli olduğu üzere meyhaneleri niteleyen gedikli sınıflandırması, mesleğin ve mekânın devlet tarafından tanındığını, sayılarının bilinip sınırlandırıldığını, alet-edevatın yanı sıra tekel de sağlayan imtiyazlar tanındığını, yani resmî ve hukukî dayanağa sahip olunduğunu göstermektedir. Bu özellikler, İstanbul meyhaneleri arasında gediklileri, devlet ve toplum ile ilişkileri, ayrıcalıkları, fizikî özellikleri ve sundukları hizmetler açısından daha öne

Galata'da Lavirentos Meyhanesi

"Gedikli Meyhaneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 6067.

Orijinal resim üzerindeki açıklama: Geride fıçılar, sağda tezgâh ve sofra. Soldan sağa: Barba, Aşçı, Tezgâhdar, Sâki Pedimu (Muğbeçe) ve Köçek: Sabiha Bozcalı'nın Kompozizyonu)

çıkarttı. Fakat hemen belirtilmelidir ki meyhanelerin gedikli şeklinde sınıflandırılması, ilk dönem için söz konusu değildir. 19. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte sadece "şerbethane", meyhane veya "meygede" gibi isimlerle karşılaşılmaktadır. Bu ilk dönem meyhaneler, devlet tarafından tanınmış, vergi ödemekle yükümlü tutulmuş ama henüz sayı bakımından sınırlandırılmamıştı.

Gediklilerden farklı bir meyhane türünü ifade eden koltuk meyhaneleriyle ilgili en eski kayıt, 16. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Dönemin devlet adamlarından Firuz Bey, ara sıra gittiği koltuk meyhanelerini "ehl-i 'ırz meyhanesi" olarak nitelemişti.[12] 17. yüzyılın ikinci yarısında Evliyâ Çelebi (ö.1684 ?), 300 koltuk meyhanesinde 800 kişinin çalıştığını belirtmektedir.[13] Aynı dönemin resmî kayıtları da "koltuk tabir olunur" meyhanelerle ilgili bilgiler vermektedir.[14] Artık 1774 yılına gelindiğinde koltuk meyhane ustaları, diğer meyhanecilerle birlikte hareket ederek şarap satışı konusunda karşılaştıkları bir kısıtlamaya karşı haklarını aramışlardı.[15] 1806 yılına ait bir kayda göre ise koltuk meyhaneleri, devlet tarafından tanınarak asıl meyhaneci esnafıyla birlikte gedik statüsü altına alınmış, sayıları da sınırlandırılmıştı.[16] Artık gedik statüsü elde eden koltuk meyhanecileri, mekânları fizikî açıdan daha büyük olan ve fazla vergi veren asıl meyhaneci esnafı ile birlikte hareket ederek haklarını aramayı sürdürmüştü.[17] Bu gelişim sürecine rağmen koltuk meyhaneleri, esas olarak Reşad Ekrem Koçu'ya dayanan hemen her çalışmada, *ruhsatnamesiz kaçak meyhane* olarak ifade edilmiştir.[18] Eğer koltuk meyhaneleri, kaçak ve ruhsatnamesiz olarak faaliyet gösteriyor olsaydı, asıl meyhane ustaları ile beraber bir hak arayışına da giremezdi. Çünkü bir esnafın hakkını araması için öncelikle devlet tarafından tanınması, haklarının da belirlenmiş olması gerekmektedir. Üstelik kaçak ve ruhsatsız bir esnaf grubunun sayısının kesin olarak devlet tarafından bilinmesi de pek mümkün olamazdı. Dolayısıyla koltuk meyhaneleri, kaçak değil, devlet tarafından tanınan, resmî olarak faaliyette bulunan

Bir ayaklı/seyyar meyhaneci örneği
"Ayaklı Meyhaneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, Koçu Yayınları, İstanbul, 1960, s. 1425.

mekânlardı. Toplum düzeninin aleyhinde herhangi bir uygunsuzlukta bulunmadıkları sürece devletin, faaliyet gösterdikleri bölgede ikamet eden ahalinin ve gedikli meyhanecilerin olumsuz bir müdahalesine maruz kalmazlardı. Bu bilgilerden hareketle koltuk meyhanelerini, ayaküstü içki içmek için kenarda köşede açılmış küçük, ucuz, alt sınıfa hitap eden, devlet tarafından tanınan, sayıları da bilinen dükkânlar olarak tanımlayabiliriz.

Koltuk meyhanelerinin kaçak olarak faaliyet gösteren mekânlar olduğu görüşünün sebebi ve dayanağı, gedik düzenlemesiyle birlikte bazı imtiyazlara sahip olmaları ve sayılarının sınırlandırılması ile ilgilidir. Mevcut gedik düzeni, bir meyhanecinin gerekli tüm vasıfları taşımasına ve şartları yerine getirmesine rağmen mesleğini icra etmesini engellemekteydi. Dolayısıyla meyhane açmak isteyen biri, kaçak içki satışına yönelerek hem gizli içki talebini karşılamakta hem de karşı karşıya kaldığı sayı engelini aşmak için mevcut sistemde gedik açmak zorunda kalmaktaydı. Gerçekten de 1807'de içki satışı, sadece sayıları sınırlandırılmış meyhane ve koltuklarda yapılmıyordu. Bazı han, ev, çarşı içi ve diğer mahallerde açılan bakkal dükkânına benzer "bayağı koltuk"lar aynı işlevi yerine getirebilmekteydi. Devlet de kayıtlı ve resmî olarak faaliyet gösteren meyhanelerin şikâyetçi olduğu bu faaliyet türünü engellemeye çalışmıştı.[19] Belgede vurgulanan bayağı (adî) koltuklar, diğer koltuklardan ayrı olup kaçak ve ruhsatsız şekilde faaliyet gösterdiği belirtilen meyhaneleri işaret etmekteydi.

Ayaklı meyhaneciler ise sabit dükkânları bulunmadığı için Evliya Çelebi tarafından "piyade meyhaneciler esnafı" şeklinde tanımlanmış olup 17. yüzyılın ortalarında 800 kişiden oluşmaktaydı.[20] Ayaklı meyhaneciler, genellikle Bahçekapı dışında ve Yemiş İskelesi civarında görülmekle birlikte akşam karanlık çöktüğünde kayıkların bulunduğu Galata'daki iskelelerde de dolaşırlardı.[21] Bu meyhanelerin işleyiş biçimi ve özellikleri, eserini 19. yüzyılın sonlarında yazan Mehmet Tevfik'in kaleminde ilgi çekici bir üslup kazanmıştır. Yazar, öncelikle okuyucusu için garip karşılanabileceğini düşündüğü bu meyhane türünün rakı, şarap ve kadehleri de bulunan küçük bir dükkâna dört tekerlek eklenerek istenilen yere hareket ettirilebilecek şekilde tasarlanmış bir yapıda algılanabileceğini belirtir. Dolayısıyla dükkânı, tezgâhı, saki gibi çalışanları, testisi ve sürahisi bulunmayan bir meyhane türünden bahsettiğinin altını özellikle çizer. Genellikle Ermenilerden oluşan ayaklı meyhaneciler, başına işlemeli uzun bir örtü örter, iç ceplerinde kadehlerin bulunduğu bir cübbe giyer, omzuna da yaptığı işi belli eden bir peştamal koyardı. Alamet-i farikası olan eşyalarından tanınan ayaklı meyhaneci, müşterisine sunacağı rakıyı nargile marpucundan üç-dört kat daha uzun ve genişlikteki bağırsağın içinde bulundururdu. Bağırsağın bir ucunda bulunan musluktan akıttığı rakıyı cübbesinin cebinden çıkardığı kadehe doldurur ve girdiği sebzevatçı dükkânında müşterisine sunardı. Böylece ayaklı meyhaneciler içki ticaretini, müşterileri de içki tüketme eylemini gizlice gerçekleştirmiş olurdu. Müşterisi, gizlice içki içmek için girdiği mekânın kendisine sunduğu lahana, turp ve havuç türü sebzeleri kendisine meze yapar veya yumruk mezesi denen usulle ağzını elinin tersiyle silerdi.[22]

MEYHANELERİN İŞLEVİ VE FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ

Meyhaneler, içkinin kamusal alanda tüketiminin önemli bir parçası konumundaydı. Farsça şarap içilen ev demek olan meyhane (mey=şarap, hane=ev), İstanbul'da da ilk dönemlerde esas itibariyle gayrimüslimlere şarap dağıtımı yapılan ve vergi toplama aracı olarak ambar işlevi gören mekânlardı. Meyhanelerin müşterilerin içki ve mezeler eşliğinde vakit geçirilebilecekleri mekânlar halini alması, 16. yüzyıldan itibaren gerçekleşmişti. Bununla birlikte Galata ile İzmir Limanı ve Frenk Mahallesi'nde bulunan meyhaneler, kendilerine tanınan ayrıcalıklar sayesinde döneminin istisnaî örnekleri olarak aynı zamanda oturulup vakit geçirilen mekânlardı.[23] Meyhaneler, 16. yüzyılın ilk yarısındaki kayıtlardan anlaşıldığına göre müdavimlerine şarabın yanı sıra rakı (arak) da sunmaktaydı.[24] Aynı yüzyılın ortalarında özellikle Tahtakale meyhanelerine giderek mezeler ve sohbet eşliğinde işret eden divân şâirlerinden örnekler görmek mümkündür.[25]

17. yüzyıla gelindiğinde meyhaneler, artık sahip olduğu alet-edevat, verilen hizmetin niteliği ve çeşitliliği hakkında detaylı fikir edinilebilen mekânlar olmaya başladı. Kumkapı haricinde bulunan Panbuk Meyhanesi, 1663 yılındaki bir kayda göre 70 adet fıçı, 200 adet iskemle, 40 adet tencere, 50 adet ağaç sini, 2 büyük kazan, 20 adet sacayak, 20 adet kebap sinisi, 300 adet kaşık, 3 adet el tavası, 100 adet toprak ve ağaçtan yapılmış tabağa sahipti. Meze ve yiyecek hazırlamak için kullanılan alet-edevatın ve iskemlenin

İstanbul'da fıçı ile şarap taşıyanlar
Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 18.

sayısı, büyük bir meyhane olduğunu göstermektedir.[26] Androni v. Kiga isimli zimmî de özel müşterileri için "şirvan"ı, yani parmaklıklarla çevrili ahşap balkonu/galerisi bulunan farklı büyüklüklerde üç katlı bir meyhane inşa etmişti.[27] Aynı dönemde Yenikapı haricindeki Taşlık'ta bulunan diğer bir meyhane ise 2 tava, 2 şiş, 2 ocak demiri ve 2 de kapaklı tencereye sahipti.[28] Belirgin bir şekilde diğer iki meyhaneden küçük olan ve daha az eşyaya sahip olan bu mekân, pek muhtemel olarak koltuk meyhanesi özelliği taşımaktadır.

Mehmet Tevfik, meyhanelerin alâmeti olarak ve diğerlerinden ayrılmasını sağlamak amacıyla giriş kapısının üzerine bir "hasırlı eskisi"nin asıldığını belirtmektedir. Giriş kapısının sağında veya sol tarafındaki yakın bir kısmında, bazen de karşısında içki sunumu için bir tezgâh yer alırdı. Tezgâhın üzerinde rakı kadehleri ve su bardakları, üst kısmında sırayla asılmış halde ibrikler, arkasında fıçılar, raflarda da şarap ve rakı şişeleri yer alırdı. Dört ayaklı iskemlelerin çevirdiği tahta sofraların üzerine çeşitli meze tabakları ile oyma tuzluklar konurdu. Uygun bir yerde asılı halde bulunan çıngırak ise, denetimden sorumlu zabitler ile ilgili bir uyarı aracı olarak meyhane müdavimlerine kapanma vaktinin geldiğini haber vermek için kullanılmaktaydı.[29] Tezgâh ve sofralara konan şamdanlar, ortadaki büyük şamdan ve tavanlara asılan büyük kandiller, meyhane tasvirinin diğer unsuruydu.[30] Meyhanelerin bu özellikleri, fizikî yapıya ilişkin 17. yüzyıldan itibaren kazanmaya başladıkları ayırt edici niteliklerinin 19. yüzyıla değin pek fazla değişmediğini göstermesi bakımından önemlidir.

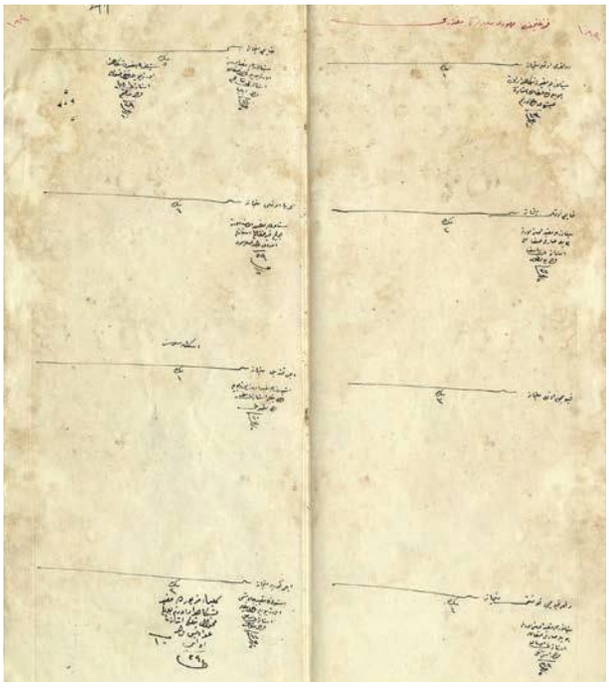
19. yüzyıl seyyahları da İstanbul'a geldiklerinde meyhanelere girmişler ve gözlemlerde bulunmuşlardı. Bunlardan 1843'te Gérard de Nerval'ın Pera'da ve 1874'te Edmondo deAmicis'in de Tatavla'da girdiği meyhane, benzer şekilde tasvir edilmişti. Her ikisi de *galeri*si olan büyük meyhanelerden bahsetmişti. Buralarda mezeler ve içkiler, ayrı tezgâhlarda hazırlanmakta, ardından da alçak taburelerin çevirdiği masalara getirilmekteydi.[31] Acaba her iki seyyahın büyüklüğüyle öne çıkardığı meyhanelerin boyutları ne kadardı? Ahmed Rasim, 1882'de yazdığı *Dürdane Hanım* adlı romanında, genişliği 18,75 m., uzunluğu da 37,5 m. olan yaklaşık 700 m² büyüklüğünde "geniş" Galata meyhaneleri tasvir etmişti.[32]

İstanbul meyhaneleri, Osmanlı Devleti'nin yaklaşımına bağlı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı değişimler geçirdi. İlk olarak seyyahların tasvirinde dikkat çeken alçak tabure ve sofralardan masa ve sandalyelere geçiş başladı. Aynı zamanda kandil ve şamdanlardan gaz lambalarına geçilmesiyle meyhanelerin aydınlatılmasında da değişimler yaşandı.[33] Son olarak diğer esnaf grubu gibi işletmesinin kapısına mesleğinin hususiyetini belirten bir işaret asan meyhaneler, yine genel bir uygulama olarak 1915'te tabela uygulamasına tabi tutuldu.[34] Elbette yeni dönemin özellikleri, zorunlu olanlar hariç tutulursa tüm meyhanelerde ve aynı zaman diliminde benimsenmedi. Bir diğer ifadeyle değişim, bazı meyhanelere daha erken, bazılarına geç girerken, bir kısmına ise hiç uğramadı.

MEYHANELERİN SAYISI VE COĞRAFÎ DAĞILIMI

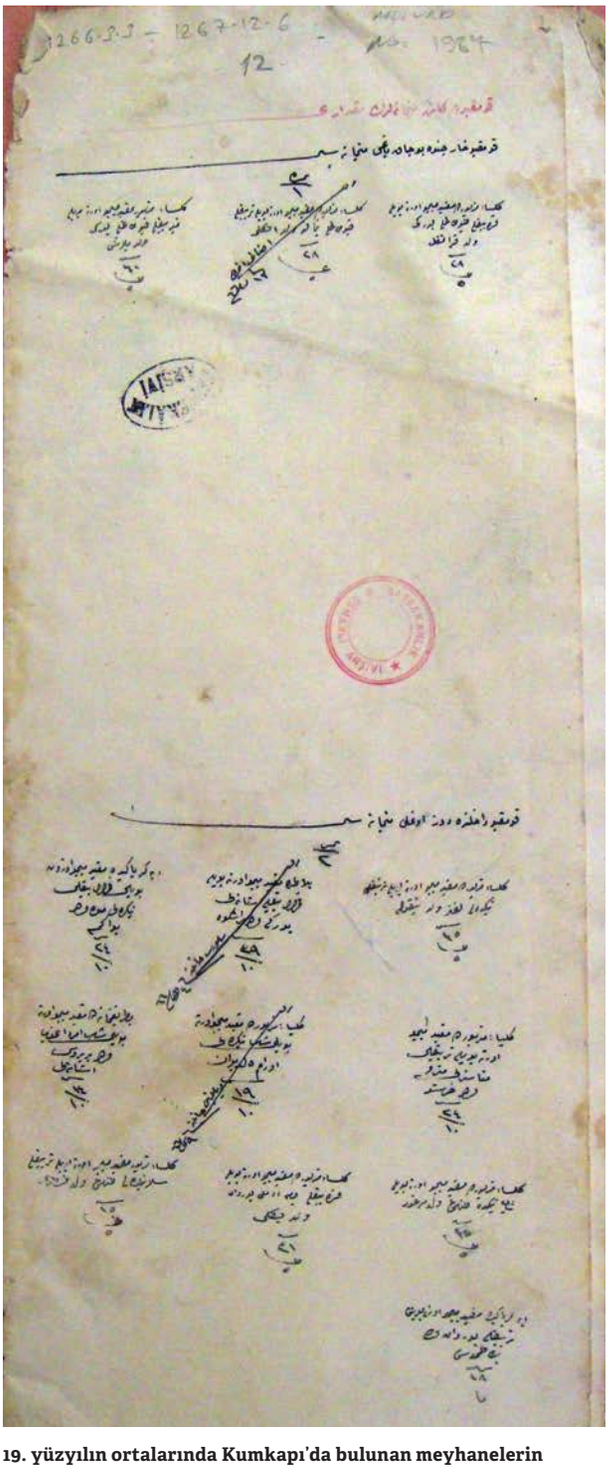
Başta gayrimüslimler olmak üzere Osmanlılar, boş zamanlarını hem bir şeyler yiyip içerek hem de eğlenip sohbet ederek geçirmek için hangi mekânları tercih edebilmekteydi? Bozahaneleri ilk sıralara koyarak, kahvehanelerin 16. yüzyılın ortalarında açıldığını, alternatif işleve sahip mekânların da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini gösterdiğini dikkate alarak bu soruya cevap aradığımızda, günümüzdeki kadar fazla seçeneğin bulunmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla İstanbul'un fethini takip eden yıllardan itibaren var olduğunu bildiğimiz meyhaneler, bu tür sosyalleşme mekânları içerisinde ilk sıralarda yer almaktaydı. Peki, İstanbul'un bütününde kaç tane meyhane vardı? Meyhanelerin sayısı, gerçekten bütün İstanbul'un nüfusuna hitap edebilecek düzeyde miydi yoksa sadece belli bölgelerde olup simgesel bir görünüme mi sahipti?

Osmanlı İstanbul'unun erken döneminde meyhane sayısı tam olarak bilinmemektedir. Arşivlerden

19. yüzyılın ortalarında Kuzguncuk'taki Yahudi meyhanelerinin miktarı.BOA, *NFS.d.* No: 275

elde edilen verilere göre 1545'te muhtemelen sadece Suriçi'nde 200 kadar meyhane vardı.[35] Fakat Kanunî Sultan Süleyman, 1555'te içki ticaretini kısıtlayarak bu kapsamda meyhaneleri de kapattı. Oğlu II. Selim, hükümdarlığının yaklaşık olarak ilk iki yılında benzer şekilde yasağı devam ettirse de daha sonra aşamalı bir şekilde tekrar şer'î hukukun tanımladığı imtiyazları uygulamaya başladı. Dolayısıyla II. Selim'in ardından padişah olan III. Murad dönemine gelindiğinde, padişahın hekimlerinden Domenico Hierosolimitano, 1580'ler İstanbul'unda 1.500 meyhane bulunduğunu yazmaktadır.[36] 17. yüzyılın ikinci yarısında ise Evliya Çelebi, tüm İstanbul'daki 6.000 meyhanecinin 1.060 meyhanede çalıştığını yazmaktadır.[37] Bu meyhanelerin ne kadarının nerede bulunduğu bilinmemekle

19. yüzyılın ortalarında Kumkapı'da bulunan meyhanelerin miktarı. BOA, *ML.VRD.d.*, No: 1987

birlikte büyük kısmının Galata'da olduğu söylenebilir. Zira Galata, Lâtifî'ye göre "işrethane-i dünyâ",[38] Evliyâ Çelebi'ye göre de "meyhane" demektir.[39]

Meyhanelerin sayısı, olumsuz etkisi olmakla birlikte temelde yasaklar neticesinde değil, gedik sisteminin uygulanmaya başlamasıyla birlikte azalmıştır. Artık 19. yüzyıla gelindiğinde, gedikli ve koltuk meyhanelerin son kez karşılaşacakları yasak öncesindeki sayıları 554'tür. 1829 yılında yayınlanan hatt-ı hümâyûn, konumları detaylıca belirtilen bu meyhanelerin ilk etapta 215'inin tekrar açılmasına izin vermiştir.[40] Bu dönemden itibaren devletin meyhanelere ve içki tüketimine yaklaşımını değiştirmesi, meyhanelerin sayısında bir artış meydana getirmemiştir. Çünkü devlet, gedik sistemine geçerek diğer meslek gruplarında olduğu gibi meyhanecilerin sayısını sınırlandırmıştır. Böylelikle hem içki tüketimini ve meyhaneleri hem de meyhanecileri daha kolay bir şekilde denetleyebilmiştir.

1840'lı yıllarda hazırlanan kapsamlı defterlerden anlaşıldığına göre İstanbul'un bütünündeki meyhanelerin sayısı 434'tür. Bunlardan 236'sı Galata, 107'si Suriçi, 58'i Üsküdar, 33'ü de Eyüp Kadılığı'ndadır.[41] %54 ile en fazla meyhanenin bulunduğu Galata Kadılığı'nı, %25 ile Suriçi takip etmekte, %13 ile Üsküdar üçüncü sırayı alırken, Eyüp sonda yer almaktadır. Galata Kadılığı'ndaki meyhaneler, yoğunluk bakımından sırasıyla Beyoğlu, Galata merkez, Tatavla, Arnavutköy, Tarabya, Ortaköy, Yeniköy, Beşiktaş, İstinye, Büyükdere, Sarıyer, Kuruçeşme, Rumelihisarı, Emirgan ve Bebek'te yer almaktadır. Suriçi'ndeki meyhaneler ise aynı şekilde ilk sırada Balat, ardından Fener ile Samatya olmak üzere Balıkpazarı, Kumkapı, Langa ve Tophane'dedir. Üsküdar Kadılığı'ndaki meyhaneler, Kuzguncuk başta olmak üzere Yenimahalle, Çengelköy, Kadıköy, Selamsız ve Beykoz'da bulunmaktadır. Pirîpaşa'da bulunan biri hariç Eyüp Kadılığı'ndaki tüm meyhaneler ise Hasköy'dedir.

Gedik düzenlemesinin etkin bir şekilde yürürlükte olduğu döneme ait olan bu sayı, 1838 Balta Limanı Antlaşması'ndan sonra gerçekleştirilen düzenlemelerle değişmiş olmalıdır. Zira önce yabancı devlet tebaasının içki satma hakkı elde etmesi, ardından da gedik düzenlemesinin kaldırılması, içkinin meyhanelerin yanı sıra diğer mekânlarda da satılmasını beraberinde getirdi.[42] Bu süreçte meyhaneler, yeni haklar elde ederek yeni düzene adapte olurken koltuk meyhanelerin sayısında büyük artışlar görüldü. İçki, meyhanelerin yanı sıra yenileşme döneminin alafranga içki mekânları olarak İstanbul eğlence hayatında yerini alan birahaneler, gazinolar ve barlarda da tüketildi.[43]

Sonuç olarak Türklerin farklı unsurlar doğrultusunda şekillenen içki tüketimine ilişkin birikimi, önce İslâm'ın etkisiyle belli ölçüde varlığını sürdürürken İstanbul'un fethiyle birlikte daha da çeşitlenip renkli bir görünüm kazandı. İçki, İslâm hukukunun Müslüman olmayanlara tanıdığı imtiyazlar çerçevesinde yine üretilmeye ve tüketilmeye devam ederken meyhaneler de açıldı. Kimi dönemlerde kuralları ih-

lal ettikleri için kısa süreli yasaklara maruz kalmış olsalar da zamanla türleri, işlevleri, fizikî özellikleri, sayıları ve İstanbul'daki dağılımlarına dair pek çok detayını öğrenebildiğimiz bir içki ve meyhane kültürü ortaya çıktı. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında yöneldiği sistemli yenileşme hareketi, etkisini meyhaneler üzerinde de göstererek önemli değişimler meydana getirdi. Bir yandan devletin yasak uygulamasına son vermesi diğer yandan da sanayi çağının ortaya çıkardığı teknik gelişmeler ve alternatif mekânlar, meyhanelerin fizikî görünümünü değiştirdi.

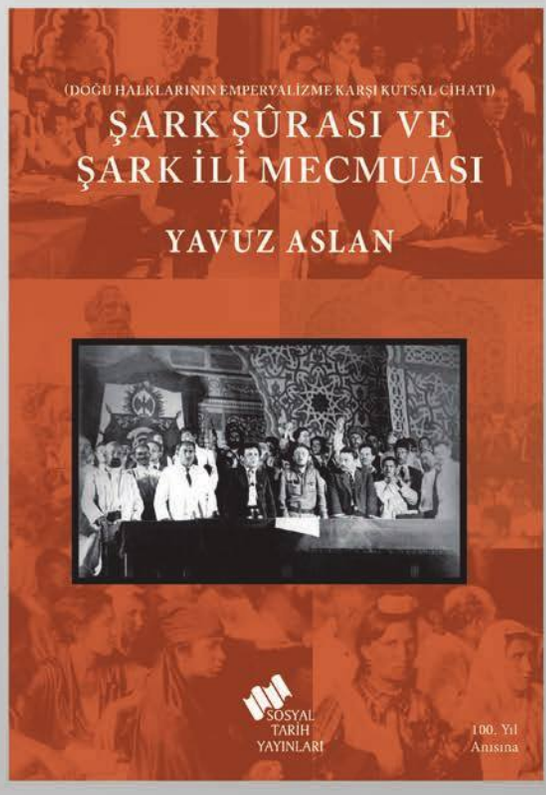
DİPNOTLAR

1 Bizans'ın son yüzyıllarında faaliyet gösteren Venedik ve Ceneviz meyhaneleri için bkz. Aygül Ağır, *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2011, s. 69; Sula Bozis, *İstanbul Lezzeti İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü*, 3. Baskı, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67.
2 Robert Anhegger ve Halil İnalcık, *Kānūnnāme-i Sultānī Ber Mūceb-i 'Örf-i 'Osmānī*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 45-46, 64,75.
3 Halil İnalcık, *The Survey of Istanbul, 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Ed Emre Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 277.
4 Anhegger ve İnalcık, *a.g.e.*, s. 45-46, 64,75.
5 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ(İnceleme-Metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000, s. 504-507.
6 Figen Taşkın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mültezim Kesimi ve İstanbul Mukataaları (1550-1605)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 16.
7 Konuyla ilgili detaylı bilgi için tarafımızdan yapılmış şu çalışmaya bakılabilir: İhsan Erdinçli, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhaneler ve Meyhanecilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2019.
8 Kelimelerin yansıttığı anlam ve uğradığı değişim için bkz. Erdinçli, a.g.t., s. 34-37.
9 Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s. 32 ve 105-106.
10 *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, İstanbul, 2014, s.313-314.
11 Reşad Ekrem Koçu, "Çakaloz Meyhaneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1965, s. 3665.
12 İbrahim Peçevî, *Târîh-i Peçevî*, C. I, 1281, İstanbul, s. 448-449.
13 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C. 2, Haz. S.A. Kahraman ve Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 661.
14 *İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)*, Haz. Fuat Recep ve Salih Kahriman, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2012, s. 406.
15 BOA, *TS.MA.d.*, 9557/1, (8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774).
16 BOA, *C.BLD.*, 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806).
17 BOA, *C.BLD.*, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818).
18 Koçu, a.g.e., s. 14.
19 BOA, *C.BLD.*, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/ 17 Ağustos 1807).
20 Evliyâ Çelebi, a.g.e., s.661.
21 Koçu, *a.g.e.*, s. 15.
22 Mehmet Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 158-159.
23 Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, S. 1 (241), Bahar 2005, s. 31-33.
24 *İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534-1536)*, Haz. Kenan Yıldız, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İSAM, 2010, s. 102.
25 Meyhanelerdeki eğlencelere ilişkin bkz. İhsan Erdinçli, "İstanbul Meyhânelerinde Sıra Dışı Eğlenceler: 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Müzik, Raks ve Cinsellik", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV (1), 2020, s. 101-132.
26 *İKSİM 12 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663 - 1664)*, Haz. Rasim Erol vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 424.
27 *İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)*, s. 392-393.
28 *İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)*, Haz. Hüseyin Kılıç vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 194-195.
29 Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 160-167.
30 Koçu, a.g.e., s. 34, 41.
31 Gérard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 561-562. Edmondo de Amicis, *İstanbul*, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 71-73
32 Ahmed Midhat, *Dürdane Hanım*, Tercümân-ı Hakîkat, İstanbul, 1299, s. 2.
33 Koçu, a.g.e., s. 30-34.
34 BOA, *DH.UMVM.*, 106/44, (30 Haziran 1331/ 13 Temmuz 1915).
35 *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, Haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, 2002, s. 215-216.
36 Domenico Hierosolimitano, *Domenico's Istanbul*, Çev. Michael Austin, Ed. Geoffrey Lewis, E.J.W. Gibb Memorial Trust, Warminster, 2001, s. 11. eserin "Commentary" başlığında yer alan kısmında verilen 1.500 meyhane sayısı, meyhanelerin çok bol olduğu Pera'yı kapsamadığı gerekçesiyle oldukça abartılı olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Aynı eser, s. 78.
37 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 659-660.
38 Lâtifî, *Evsâf-ı İstanbul*, Haz. Nermin Suner Pekin, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977, s. 57-60.
39 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 392-393, 408-421 ve 660-661.
40 BOA, *D.BŞM.ZCR.d.*, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/ 12 Aralık 1829).
41 Bir örnek için bkz. BOA, *ML.VRD.d.*, 1929.
42 Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1850)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 106-147.
43 İhsan Erdinçli, *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı'da Birahaneler ve Birahanecilik (İstanbul ve İzmir Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

DOĞU HALKLARININ
EMPERYALİZME KARŞI KUTSAL CİHATI
ŞARK ŞÛRASI ve ŞARK İLİ MECMUASI

100 yıl önce 1920 Eylül ayında, Üçüncü Enternasyonalin teşvik ve desteği ile Bakü'de toplanan "Doğu Halklarının Birinci Kurultayı", "Şark Şûrası" adıyla bir teşkilat kurdu. Bu teşkilat Doğu halklarını bilinçlendirmek için Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça olmak üzere dört dilde "Şark İli" adıyla bir dergi çıkardı ve bu derginin ilk sayısı da Doğu Halklarının Birinci Kurultayına "özel" yayımlandı.

Bu eserde; Şark Şûrasının kuruluşu ve onun yayın organı "Şark İli" dergisi ve bu derginin "Doğu Halkları Kurultayına Özel Birinci Sayısı" konu edinilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması ve algılanması için çalışmada "Birinci Doğu Halkları Kurultayı" geniş olarak ele alınmıştır.

TÜSTAV
Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
Hacı Mansur Sokak No: 10 A Blok
Kat:3 No: 64 Şişli-İstanbul
0212 237 98 92 / bilgi@tustav.org
www.tustav.org

SOSYAL TARİH YAYINLARI

HAMR MUKATAASINDAN ZECRİYE MUHASSILLIĞINA:

Osmanlı İmparatorluğu'nda Alkollü İçeceklerin Vergilendirilmesi

DERVİŞ TUĞRUL KOYUNCU

ALKOLLÜ İÇECEKLERİN VERGİLENDİRİLME POLİTİKASI TARİH BOYUNCA OSMANLI YÖNETİCİLERİ İÇİN ÇOK HASSAS BİR MESELE OLMUŞTUR. BUNUN SEBEPLERİNDEN BİRİ OSMANLI YÖNETİCİLERİNİN GAYRİMÜSLİM REAYANIN VERGİ YÜKÜNÜ ARTTIRMAK İSTEMEMESİYDİ. YAPILAN VERGİ ARTIŞLARININ REAYADAN GELEN TEPKİLER DOĞRULTUSUNDA GERİ ÇEKİLDİĞİ BİLE OLUYORDU.

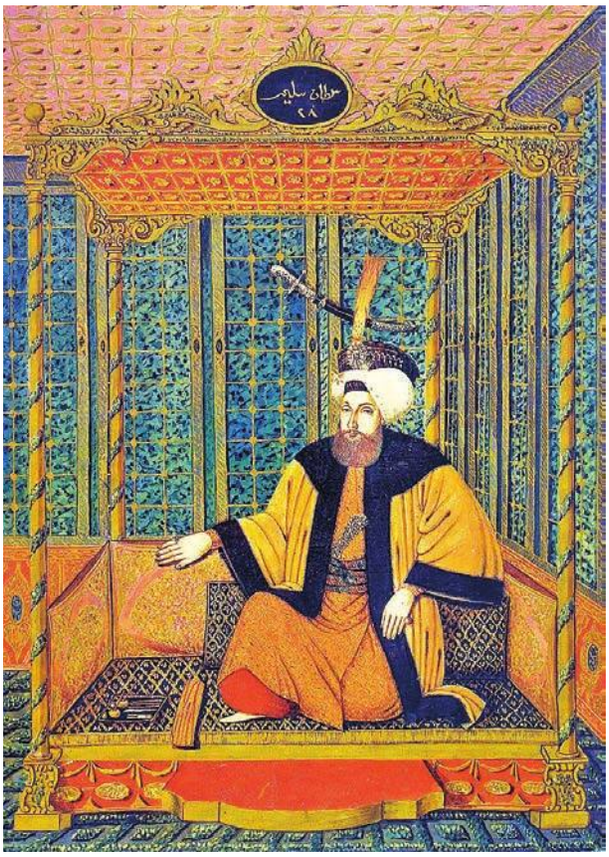
Klasik dönemden Tanzimat'a kadar müskiratın (alkollü içeceklerin) vergilendirilme şeklindeki değişim ile mukataanın sınırlarının genişlemesi[1] suretiyle merkezi bir vergi kurumu haline gelme sürecinin İmparatorluğun mali ve iktisat tarihinin bir minyatürü olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda alkollü içkilerin vergilendirilmesine dair ilk dönem uygulamalara bakıldığında taşradaki vergilerin hem tımar sistemi içerisinde hem de bazı mukataaların içerisinde yer aldığı görülmektedir. Taşradaki alkollü içkilerin üretim, tüketim ve ticaretinin vergilendirilme usulü, klasik dönemden yenileşme dönemine kadar bağlı bulundukları mukataalar ya da tımar sistemi içerisinde gerçekleşmekteydi. Bununla beraber bazı dönemlerde taşradaki rüsum-ı hamr (şarap) vergileri gayrimüslimlerin cizye vergileri ile beraber toplanmaktaydı.[2]

Bir Bizans meyhanesi

İstanbul, Galata ve Hasların vergilendirilmesi ise klasik dönemde dahi bağımsız bir mukataa olan hamr mukataası aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Vergilendirme usulü ise taşradaki uygulamalarda da görülen ticarete konu olan müskiratın fıçı başına ve müdre[3] başına vergilendirilmesi şeklindeydi. Osmanlı topraklarından İstanbul'a gelen müskiratın vergi toplama işini ise İstanbul Hamr Mukataası tarafından yapılmaktaydı. Daha sonra bu mukataa İstanbul Galata, Haslar ve Tevabii hamr ve arak mukataası olarak da adlandırılmıştır. 1688 yılı öncesi dönemde İstanbul, Galata, Haslar ve Tevabii Hamr ve Arak Mukataası zaman zaman mültezimlerin isteği doğrultusunda, Bursa Hassa Harç eminliğine bağlı olan Öşr-i Hamr-i Kefere-i Burusa Mukataası ile birlikte iltizama verilmiştir. Yine İstanbul Galata ve Haslar Hamr ve Arak Mukataası mültezimlerin talepleri doğrultusunda İstanbul Gümrüğü ile birlikte iltizama verilmiştir. 8 Ağustos 1662 tarihli sicile göre İstanbul gümrük emini Mahmud, İstanbul gümrüğünün iltizamını alma şartı olarak İstanbul, Galata, Haslar, kazalarının kasaba ve köylerinin hamr ve arak mukataasının kendisine verilmesini şart koşmuştur. Böylece her iki mukataayı da uhdesine almıştır.[4]

1688 yılı öncesi kurumsal yapı daha sonraki yüzyıllardaki yapı ile benzerlik taşısa da vergilendirme şekli açısından farklılık arz etmekteydi. 1670 yılında kapatılan hamr ve arak mukataası 18 yıl sonra yeniden açılmıştı. İstanbul Galata, Haslar, Edirne İznik ve Bursa'yı kapsayan hamr ve arak mukataası 1689 yılında duhan resmi ile birleştirilip, maden mukataasına kaydettirilerek iltizama verilmiştir. Bu durum hamr ve arak rüsumatını toplayan mukataanın sınırlarının genişlemesine neden olmuştur. Bununla beraber farklı oranlı vergilerin kaldırılıp ticarete konu olan müskiratın miktarı ve cinsi üzerinden tek bir vergi mukataaya tahsis edilmiştir. 1688 yılına ait mukataanın yükümlülüklerini anlatan belgede, İstanbul'a Karadeniz ve Akdeniz'den gelen içkinin vergilendirilmesinde zecr (zorunluluk) ve taciz kast olunarak belirli bir kişiye ya da mekâna ait olmamak koşulu ile kadimden beri tahsil olunan müdre hesabı ile verginin nasıl tahsil edilmesi gerektiği anlatılmıştır. 1688 yılında hamr ve arak resminin tanımlanmasında zecr kelimesi kullanılmış, yüz dört yıl sonra kurulacak

Sultan III. Selim. Suna ve İnan Kıraç Koleksiyonu, *Albüm, lv. 28*

olan Zecriye Muhassıllığının isminin doğmasına neden olmuştur. 1688 yılında yeniden ihdas edilen hamr ve arak mukataasının, 1646 yılına ait yükümlülükleri ile karşılaştırıldığında 1688 yılında hamr ve arak mukataası bir nevi gümrük vergisi olarak konulan tek bir vergiyi toplamak ile yükümlü hale getirilmiştir.

Osmanlı tarihinde birçok defa içkinin ticareti yasaklanırken beraberinde de meyhaneler kapatılmıştır. Ancak içki ticaretinin yasak olduğu dönemlerde bile içki üretebilen gayrimüslim reayanın kifaf-ı nefsi (kendi tüketimleri için ayırdıkları miktar) için içki üretmesine müsaade edilirken, içki üretme imkanı olmayan gayrimüslim reaya ile elçilik mensuplarına tezkere ile içki temin etmelerine müsaade edilmiştir.[5] 18. yüzyılın son içki yasağı ise Sultan III. Selim tarafından iki yıl boyunca uygulanmıştır. Dönemin önemli bürokratlarından olan Ahmed Cavid, Hamr Emanetinin kapatılması ile içki üretiminin ve tüketiminin kaçak yollarla yapıldığını dolayısıyla yasağın pekte başarılı olmadığını belirtmiştir. İçki yasağını destekleyen Ahmed Cavid Osmanlı-Rus harbi esnasında yapılan yasağın zamansız olduğu eleştirisini de yapmaktan geri kalmamıştır. Çünkü içki yasağının hazineyi ciddi gelir kaybına uğrattığını yazmış, hatta yasağın sorumlusu olarak Turhal şeyhini görmüş, şeyhi her İstanbul'a geldiğinde entrika çıkarmak ile eleştirmiş ve kitabında şu dizeye yer vermiştir:

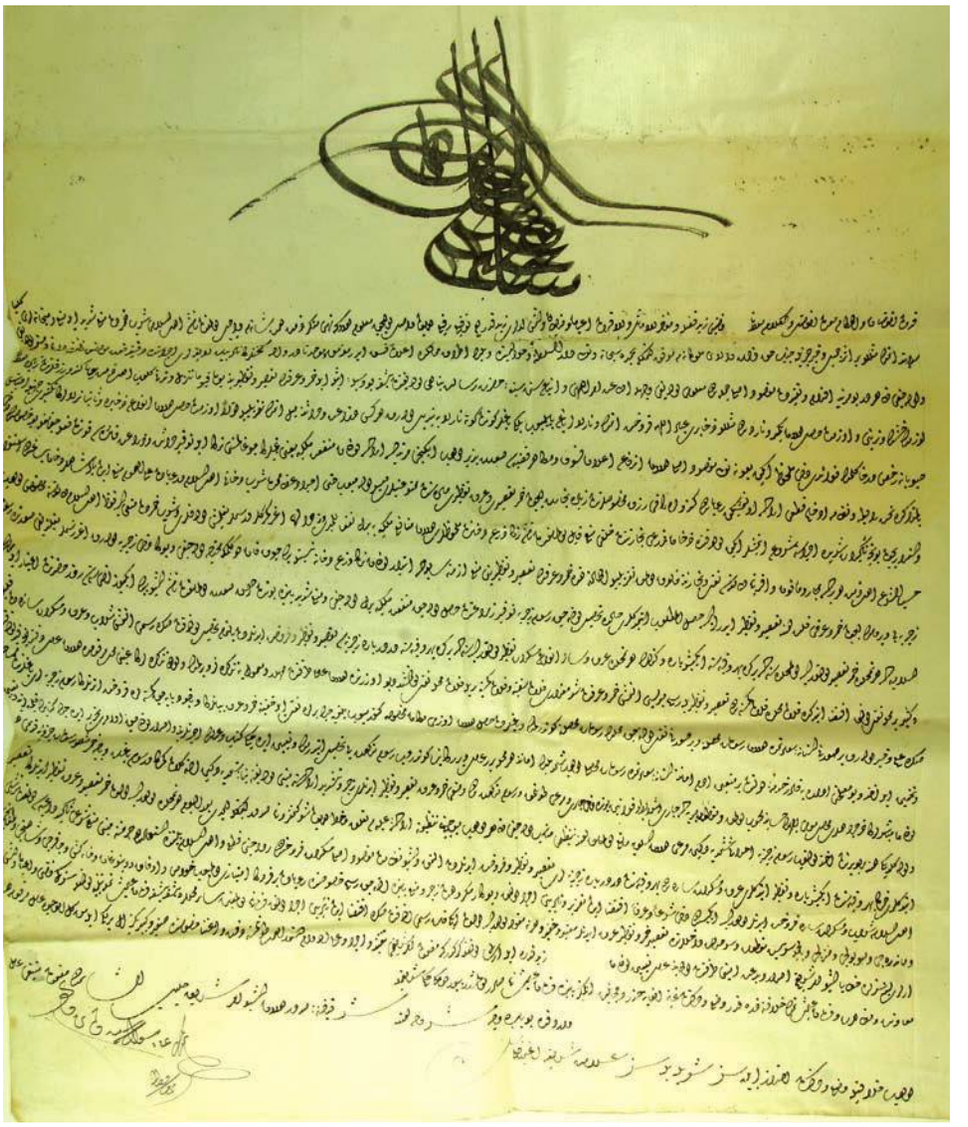
Mîzâc-ı Zemâne bilmez bir kalın Türkdür.[6]

III. Selim'in Nizam-ı Cedid fikrinin arkasında önemli bir devlet adamı topluluğu vardı. Bu devlet adamlarından birisi de Ebubekir Râtip Efendi'dir. Viyana'da büyükelçilik yaptığı sırada Avrupa'daki iktisadi ve içtimai hayatı raporlayarak Sultan'ın ona vermiş olduğu görevi yerine getirmiştir. Ebubekir Râtib Efendi'nin layihasında anlatılan vergilerden biri ise şarap ve biradan alınan vergilerdi.[7] Yaklaşık olarak iki yıl süren müskirat ticaret yasağı Müslümanların eline bir damla içki geçmemesi şartı ile 23 Mayıs 1792 yılında kaldırılmıştır.[8] Yasağın akabinde ise Nizam-ı Cedid fikrinin eseri olarak III. Selim, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki müskiratın vergisini toplama işini yapacak olan yeni bir kurum kurdurmuştur. Zecriye Muhassıllığı adı verilen bu kurum, Osmanlı topraklarındaki alkollü içkilerin üretim, ticaret ve tüketim aşamasındaki vergilerini toplama işini üstlenmiştir.

Yaklaşık yedi aylık bir süre zarfında Darphane'ye bağlı olarak çalışmış olan Zecriye Muhasıllığı, İrad-ı Cedid Hazinesinin kurulmasının ardından gelirlerini buraya aktarma görevini üstlenmiştir. 1798 yılına gelindiğinde ise İrad-ı Cedid Hazinesinin gelirlerinin %33,67'si Zecriye Muhassıllığı tarafından sağlanmıştır.[9] İrad-ı Cedid Hazinesinin Kabakçı isyanı sonrası lağvedilmesiyle Zecriye Muhasıllığı yeniden Darphane'ye bağlanmıştır. Ardından Mukataat Hazinesi'ne, Mukataat hazinesi Mansure Hazinesi'ne dönüştükten sonra ise Mansure Hazinesi'ne bağlanmıştır. Tanzimat sonrasında ise Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır.[10]

1792 yılında meyhanelerin açılması ve içki ticaretine müsaade edilmiş olması gayrimüslim reaya ve meyhaneciler için olumlu gözükse de müskirata konulan yeni vergiler gayrimüslimler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştu. "Şarap gümrüğü vermeğe gücümüz yoktur" diyerek, Bab-ı Ali önünde protestolarda bulunmuşlardır.[11] Meyhanelerin yeniden açılmış olmasından hoşnut olmayan bir diğer kesim ise Müslümanlar olmuştur. Nitekim meyhanelerin açılmasından sonra Müslümanların bu durumdan hoşnutsuzluğunun göstergesi daha önceki dönemlerdeki gibi Divan-ı Hümayuna yaptıkları şikâyetlerine yansımıştır. Hoşnutsuzluğun nedeni sadece meyhanelerin açılmış olması değil, aynı zamanda vergi uygulamalarında yapılan bazı yanlışlıklar olmuştur. Mesela hacca gitmekte olan Müslüman bir reayadan zecriye gümrüğü istenmesi tepki gösterilen en önemli hadiselerden biri olmuştur.[12]

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde müskiratın vergilendirme şekli, müskiratı üretenler kendi tüketimleri için üretiyorlarsa öşür-i şıra ve resim-i fıçı gibi düşük miktarlı vergileri ödüyorlardı. Eğer ürettikleri içkiler ticarete konu oluyorsa fıçı başına vergi ödüyorlardı. Bu vergiler ise bölgelere göre değişmekteydi. Bazı bölgelerde spesifik vergi şeklinde tahsil edilirken bazı bölgelerde ise advalorem vergi şeklinde tahsil edilmiştir. Kurumsal olarak içkinin değeri üzerinden vergilendirilmesinin devlete maliyetinin yanında yolsuzluğa açık olması ile vergi yükünü arttırmasından dolayı kaçakçılığı da teşvik etmesi sebebiyle klasik dönem sonrası vergilendirme uygulamalarında da spesifik vergi tercih edilmiştir. Mesela 1591-92 yılında çıkartılan bir fermana göre şarap (rüsum-ı hamr) ve koyun (adet-i ağnam) vergileri

III. Selim tuğralı ferman. 23 Mayıs 1792 yılında içki ticaret yasağının kaldırıldığı meyhanelerin açılmasına müsaade edilen ferman
BOA. C.ML. 655/26804
23 Mayıs 1792
(Gurre-i Şevval 1206)

cizye vergisine eklenerek tahsil edilmeye başlanmıştır.[13]

Osmanlı kanunnamelerindeki müskiratın vergilendirilmesine dair ilk dönem uygulamalarına bakıldığında taşradaki vergilerin tımar sistemi içerisinde, haslar içerisinde ya da bağlı bulundukları eyaletlerin içerisindeki ihtisap, hamr, vd. mukataaların içinde vergilendirildikleri anlaşılmaktadır. Vergi oranlarında ya da değerlerinde farklılık olsa da taşrada vergilendirme mantığına dair kanunnamelerden elde ettiğimiz bilgileri üç aşamada özetleyebiliriz. Birincisi gayrimüslimler bağlarından ürettikleri üzüm için reaya bağ rüsumu, bağ öşrü adı altında vergilendirildiği için kendi tüketimleri için ürettikleri içkiye vergiye tabii değildi. İkinci aşama ise reayanın ticaret için ürettiği içkinin vergilendirme şekli olan fıçı başına vergilendirilmesidir. Üçüncü aşama ise tüccarların deniz yolu ya da kara yolu ile şehirlere getirdiği içkilerin vergilendirmesidir. Burada şehirlerin ekonomik farklılıklarına göre vergi oranları ile bedelleri farklılaşmaktadır. Bununla beraber içkiyi şehirlere getiren tüccarlar vergilendirilmekte içkiyi satın alan alıcı satmak için alıyorsa yeniden vergi ödemesi gerekmekteydi. Son olarak şehirlere gelen içkilerden bac vergisi ile bazı bölgelerde kapı vergisi de tahsil edilmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'na ithalat ile gelen müskiratın vergilendirilme işini ise İstanbul Efrenç Gümrüğü yapmaktaydı. 1573 yılına dair İstanbul Hamr Mukataasına ait arşiv belgelerinde İstanbul'a gelen şarap ve araktan alınan vergilerin kaydı vardır.[14] 1589 yılında ait İstanbul Efrenç Gümrüğü kayıtlarına göre İstanbul'da mukim elçiler için ithal olarak gelen müskirat kapitülasyonlar çerçevesinde vergilendirilmiştir. Belgede rüsum-u hamr ve arak tabiri kullanılmıştır. Mesela Rus elçisinden şarabının müdresinden 40 akçe, viskinin müdresinden ise 120 akçe vergi tahsil edilmiştir. Venedik, Fransız ve Leh elçilerinin şarabından ise müdre başına 5 akçe vergi tahsil edilmiştir.[15]

1688 yılında ise hamr ü arak mukataası ile resm-i duhan mukataası birleştirilip Maden Mukataası kalemine yeniden kayd ettirilerek yıllığı 6 milyon akçeden 3 yıllığına iltizama verilmiştir. Mukataa İstanbul, Galata, Üsküdar, Haslar, Bursa, Edirne, kazaların hamr ve arak resmi ile Rumeli ve Anadolu taraflarından İstanbul'a gelen ve İsakçı ve Boğazhisarlar'da tütün satanları, Edirne ve Bursa'nın tütün resmini toplamak ile yükümlü hale getirilmiştir. Karadeniz ve Akdeniz tarafından İstanbul'a gelen şarap ve arak belirli bir kişiye ya da mekâna ait olmamak üzere şarabın bir müdresinden 20, arakın bir müdresinden

25 akçe vergi tahsil edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Bursa ve Edirne'de aynı koşulda ve şekilde vergilendirileceği anlatılmıştır.[16] Ancak 1688 yılı ağustos ayındaki vergi oranları kasım ayında şarabın bir müdresinden 15, arakın bir müdresinden 20 akçe şeklinde güncellenerek düşürülmüştür.[17]

Kasım 1689'da Köprülü Fazıl Mustafa Paşa hamr emanetini tekrar lağvetmiştir. Yasağın görünürdeki gerekçesi Müslümanların içki içmesine yönelik iken sadrazamın gayrimüslimlere yönelik yapmış olduğu cizye reformundan dolayı rüsum-ı hamr vergisini kaldırmıştır. Gayrimüslimlerin bakaya kalan, cizye ve harac-ı arazi gibi bazı vergileri affedilirken hamr ve duhan emanetini iltizamla kendisine deruhte edilen Küfrî Ahmed Efendi ise reaya zulüm ettiği gerekçesiyle idam ettirilmiştir.[18] Böylece bütün imparatorluk sınırları içerisindeki alkollü içkilerin ticaretinden alınan vergilerin merkezileştirme işi yenileşme dönemine kadar rafa kaldırılmıştır.

1792 yılında kurulan Zecriye Muhassıllığı'nın örgütlenme şekli 1646 ve 1688 yıllarına ait İstanbul Hamr ve Arak Mukataası nizamnamelerine benzemektedir. Kurum bünyesinde istimareciler, kol kayıkçıları, kâtib, sarraflar ve kalem memurları istihdam edilmiştir.[19] Ancak Zecriye Muhassıllığı'nın kendinden önceki mukataalara göre en önemli farkı ise bütün imparatorluğun müskirat vergilerini toplamakla yükümlü olmasıydı. Bu yüzden 1792 yılında Rumeli, İstanbul Marmara ve Ege Adaları, Kıbrıs, İzmir, Trakya ve Anadolu'da bağların tahrirleri yaptırılmıştır. Böylece kurumun vergi potansiyeli belirlenmeye çalışılmıştır.[20] Bunların dışında Halep, Şam, Kudüs, Kahire, İskenderiye gibi yerleşim yerlerinin de müskirat üretim, ticaret ve tüketim potansiyelleri belirlenmeye çalışılmıştır. Daha önceki yüzyıllardaki gibi 1792 yılında bağ hesabı olan gayrimüslim reaya ürettiği içkiden kifaf-ı nefis için ayırdığı miktarının vergisini ödemekle mükellef değildi.

Zecriye Muhassıllığı'nın 1792 yılında kurumun vergilendirme esası kadim vergilerin üzerine ticarete konu olan içkinin alkol oranına göre kıyye[21] başına vergilendirilmesine dayanmaktaydı. Buna göre imparatorluk genelinde yapılan içki ticaretinden şarabın 1 kıyyesinden 2 pare, arakın 1 kıyyesinden 4 pare vergi tahsil edilecekti. 1 müdre şarabın 8 ya da 9 okka gelmesi hesaba katılırsa vergi rakamları reel hale getirilmeden yenileşme döneminde alkollü içkilerden alınan verginin miktarının arttığı yorumu yapılabilir. 1792 yılının Mayıs ayından 31 Ağustos 1810'a kadar şarabın kıyyesinden 2 pare, arakın kıyyesinden 4 pare zecriye vergisi alınmıştır.[22] Fakat 1807 yılında yaklaşık 2 ay sürecek olan kıyye başına alınan vergiye %100'lük bir zam yapılmıştır. Özellikle kurumun eshamdan kaynaklanan artan masraflarını karşılamak için şarabın kıyyesinden 4, araktan ise 8 pare vergi tahsil edilmeye başlanmış ancak gelen tepkiler ve Nizam-ı Cedid'in lağvedilmesinden dolayı 14 Ağustos 1807'de bu zam kaldırılmıştır.[23] Ancak üç yıl sonra şarabın ve arakın kıyye başına alınan vergisine yeniden zam yapılmıştır. Buna göre 1 Eylül 1810'dan 18 Ekim 1822'ye kadar şarabın kıyyesinden 4 pare, arakın kıyyesinden 8 pare zecriye vergisi alınmıştır.[24] 18 Ekim 1822'den 16 Aralık 1830'a kadar şarabın kıyyesinden 6 pare, arakın kıyyesinden 12 pare zecriye vergisi alınmıştır.[25] Aralık 1830'dan sonra ise şarabın kıyyesinden 10 pare, arakın kıyyesinden 20 pare zecriye vergisi alınmıştır. Ancak maktu vergiye tabii olan yerler İstanbul'a getirdikleri şarabın kıyyesine 6 pare, arakın kıyyesine 12 pare zecriye vergisi ödemeye devam etmişlerdir.[26] Son olarak Osmanlı topraklarındaki yabancı misyon şeflerinin içki tedariki ise ahitnamelerce belirlenen miktar kadarıyla vergiye tabii

Üç Türk erkeği sofra başında. Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul'da Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Yapı Kredi Yayınları, 1994

değildi. İçki ticaretinin yasak ve meyhanelerin kapalı olduğu dönemlerde bile elçilik ve konsolosluk mensupları ahitnameler aracılığıyla müskirat temin edebilmekteydiler.[27]

Vergileri emanet sistemi ile toplama düşüncesi ile kurulan Zecriye Muhassıllığı zaman içerisinde vergi toplamdaki güçlüklerle beraber artan maliyetleri minimize etmek için yeniden klasik dönem mukataa işleyiş mantığına evrilmiştir. Özellikle zaman içerinde İstanbul'a uzak olan birçok yerleşim yerinin vergileri reayadan gelen talep üzerine maktu şeklinde reayaya ihale edilmeye başlanmıştır.[28] Vergi gelirlerinin maktuya bağlanmasının nedenlerinden biri de kurumun elde edeceği geliri önceden bilmek istemesidir. Bunun yanında başka mukataalardan esham çıkarmak için zecriye kurumuna bağlı olan geliri yüksek olan alt mukataaların geliri ocaklık olarak esham çıkartılan mukataalara bağlanmıştır.[29]

Sonuç olarak imparatorluğun müskirat üretim, ticaret ve tüketiminin vergilendirilmesinin merkezi bir kurum haline gelmesi ancak yenileşme döneminde gerçekleşmiştir. Çünkü müskiratın vergilendirilme politikası tarih boyunca Osmanlı yöneticileri için çok hassas bir mesele olmuş ve fiskosantrik (maliyenin önceliklerini merkeze alan) hale getirilmemeye çalışılmıştır. Bunun sebeplerinden ilki Osmanlı yöneticilerinin gayrimüslim reayanın vergi yükünü arttırmak istememesiydi. Özellikle yollanan hükümlerden anlaşıldığı üzere devlet, reayanın gadre uğramaması için müskiratı belirlediği vergi potansiyelinin altında vergilendirdiğini her defasında belgelerde anlatmıştır. Zaman zaman yapılan vergi artışları reayadan gelen tepkiler doğrultusunda geri bile çekilmiştir. Yine Yahudi reayanın Hamursuz bayramı zamanında satın aldıkları şarapta vergi indirimi yapılması, bağ hesabı olan reayanın kifaf-ı nefis için yapmış olduğu içki üretiminden vergi alınmaması, devletin daha fazla gelir elde etmek için reayaya eziyet etmediğinin önemli kanıtlarındandır.[30]

Kurumsallaşmanın gecikmesinin ikinci nedeni ise

Meyhanede İşret Alemi.
***Hubanname*, Fazıl bin Tahir Enderuni**

Sarhoş olup yatan oğlan, Levni, 1732

sosyolojik bir mesele olarak karşımıza çıkar. İmparatorluğun İslami karakterli olması, Müslümanların da içki tüketmesi ve meyhanelerden rahatsız olmaları önemli sorunlardan olmuştur. Bir diğer sorun ise müskiratın tüketildiği meyhanelerin kamusal alanlar olmaları gerekçesiyle zaman zaman kapatılması problemiydi. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren politik gerekçelerden dolayı müskirat ticaretinin yasaklamasına ve meyhanelerin kapatılmasına sıkça başvurulmuştur. Neredeyse yaklaşık 50 yıl süren Suriçi İstanbul'undaki meyhanelerin kapatılması ve Suriçi'ne içki girişinin yasaklanması ile cuma namazı kılınan ve Müslümanların çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinde müskirat ticaretinin yasaklanması mukataanın ekonomik gücünü düşürmüştür. Bunun en güzel örneği 1646 yılında 80 yük akçeye iltizama verilen mukataa, 1688'de duhan vergisi ile beraber 80 yük akçe talep edilmesine rağmen ancak 60 yük akçeye iltizama verilebilmiş olmasıdır.[31]

DERVİŞ TUĞRUL KOYUNCU – ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F İKTİSAT BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

* Bu Çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu danışmanlığında 26/12/2019 tarihinde savunulan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alkollü İçeceklerin (Arak ve Şarap) Üretimi, Ticareti ve Tüketimi: 1792-1839 İstanbul Örneği" isimli doktora çalışmasından elde edilmiştir.

1 Mehmet Genç, "Mukataa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:31, İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 129, 130.

2 Linda T. Darling, *Revenue-Raising & Legitimacy Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1566-1660*, Leiden: E.J. Brill, 1996, s. 110.

3 1 medre (müdre) şarap 8 ya da 9 okkadır. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Çev: Halil Berktay, İstanbul: Eren Yayınları, II. Baskı, 2004 s. 445.

4 Coşkun Yılmaz, (Editör), *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp 74 Numaralı Sicil (H. 1072/M. 1661-1662)*, Cilt 28, (Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Kılıç, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, Rasim Erol ve Yılmaz Karaca), İstanbul: İSAM Yayınları, 2011, s. 50, 51, Hüküm No: 6, (22 Zilhicce 1072).

5 Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var Mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu Şarap Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı:1, Bahar 2005, s. 28. Ogier Ghislain De Busbecq, *Kanuni Döneminde Avrupalı bir Elçini Gözlemi*, Çev: Derin Türkömer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, I. Baskı, 2005, ss. 196-197.

6 Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekâyi'*, Yayına Hazırlayan: Adnan Baycar, Ankara: 1998 Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 221.

7 Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 354-355.

8 BOA. C.ML. 655/26804 23 Mayıs 1792 (Gurre-i Şevval 1206).

9 Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s.185-186.

10 BOA, C. ML. 76/3489, 11 Ağustos 1840 (12 Cemazeyilahir 1256).

11 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznamesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi, TSMA 4819", *Belleten*, Cilt: XXXVII, Sayı: 148, Yıl: 1973, s. 641.

12 Cabi Ömer Efendi, *Cabir Tarihi, Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sâni Tahlil ve Metin*, Cilt: I, (Yay. Haz: Mehmet Ali Beyhan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 82.

13 Darling, s. 110.

14 BOA, KK. d. 5482, 4 Şubat 1573, (Gurrei Şevval 980), ss. 3: 6.

15 BOA, KK. d. 5207 ss. 28: 35.

16 BOA, KK. d. 5483, 14 Ekim 1689, (29 Zilhicce 1100), ss. 1, 2, 3, 4, 5, 6; BOA, MAD. 7587 d. 9 Ağustos 1688 (11 Şevval 1099) s. 3; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, I. Baskı Kasım, 1985, İstanbul, s. 274; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, 2005, s.149 ve 150.

17 BOA, MAD. 7587 d. s. 4, bu belgenin dördüncü ve beşinci sayfalarındaki nizamda tarih yoktur. Ancak bir önceki sayfada Ağustos 1688 yılının vergilendirme şekli anlatılmıştır. Fakat sayfa 5 de duhan'ın vergisinin 7 tüccar tarafından indirilmesinin divandan talep edildiği anlatılmaktadır. Benzer olay Yılmaz'ın çalışmasındaki başka bir belge kullanılarak dipnot 152'de anlatılmıştır. Bu yüzden Yılmaz'ın çalışmasında belirttiği tarih olan Kasım 1688 dikkate alınmıştır. Bkz. Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, s. 56.

18 BOA, MAD. d 7587; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1166/1656-1704)*, (Yay. Haz: Abdülkadir Özcan), Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu Yayınları, TTK Basımevi, 1995, ss. 298, 299, 344 ve 345; Abdülkadir Özcan (Editör), *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, Ankara, s 11; Reşat Çelik, *99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-90)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 2015, s. 75; Hüküm 72 (Evasıt-ı Safer 1101); Ahmet Refik Altınay, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, s. 6; Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 26, 2002, ss. 263, 264 ve 265; Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, s. 274; Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, s. 149, 150.

19 BOA, MAD. d. 4051, 6 Kasım 1799 7 Cemazeyilahir 1214), s. 292.

20 BOA, MAD. d. 10234 s. 480, 481, 482, 483, 484, 485,486, 487, 488; BOA, MAD. d. 4051 s. 2.

21 1 Kıyye (Okka) 1,2822945 kg'dır. Bkz. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 446.

22 BOA, D.BŞM.ZCR. d. 20262, ss. 5- 29, 1 Mayıs 1792 – 24 Ocak 1793 (9 Ramazan 1206 – 11 Cemazeyilahir 1207); BOA, MAD.d 4051 s. 10-13, 25 Ocak 1793 – 8 Ekim 1796 (12 Cemazeyilahir 1207 – 4 Rebiulahir 1211);

23 BOA, MAD.6507, 29 Haziran 1807-14 Ağustos 1807, (9 Cemazeyievvel 1222- 22 Rebiulahir 1222), s. 121.

24 BOA, DBŞM. d. 07773, ss. 2:27.

25 BOA, KK. d. 5502, ss. 12: 16

26 Belgedeki 1246 Recep tarihli derkenarda ayında zam geldiği anlatılmaktadır. Bkz. BOA, C.ML 546/22436, 21 Şubat 1835 (22 Şevval 1250).

27 BOA, C. HR. 19 /945, 7 Ekim 1791 (8 Safer 1206); BOA, C. HR. 24/1180, 22 Eylül 1749 (9 Şevval 1162).

28 BOA, C. ML. 117/5235, 26 Eylül 1793 (19 Safer 1793); BOA, C. ML. 229/9579, 22 Nisan 1803 (29 Zilhicce 1271). BOA, C. ML.596/24577 4 Temmuz 1801 (22 Safer 1216).

29 Mesela Fiibe'nin zecriye geliri de Filibe Nezaretinin esham ödemeleri için gelir olarak bağlanmıştır. Bkz. BOA, D. BŞM. ZCR. d. 20333, ss. 24, 25, 26; D.BŞM. ZCR.d 20359, ss. 30, 31; BOA, C. ML. 12/512, 30 Mart 1831, (16 Şevval 1243)

30 Kifaf-ı Nefs için Bkz. BOA, C. ML 11/ 466, 17 Cemaziyülevvel 1253 (19 Ağustos 1837); BOA, D. BŞM. ZCR. d. 2035, 17 Ağustos 1814 -10 Ağustos 1815 (1 Ramazan 1229 – 4 Ramazan 1230) ss, 27, 28, 29, 31, 32; BOA, D. BŞM. ZCR. d 20384, 29 Mart 1819 – 25 Nisan 1819 (2 Cemazeyilahir 1234- 29 Cemazeyilahir 1234), belgelerin yekûn kısmında Yahudilerin Hamursuz bayramı sebebiyle hamursuz şarabı olarak adlandırılan şaraptan vergi indirimi yapıldığı yazılmaktadır.

31 BOA, MAD. d. 7587 s. 2, 3.

Umumda Mahremiyet: Geç Osmanlı İstanbul'unda Tatavla Karnavalı*

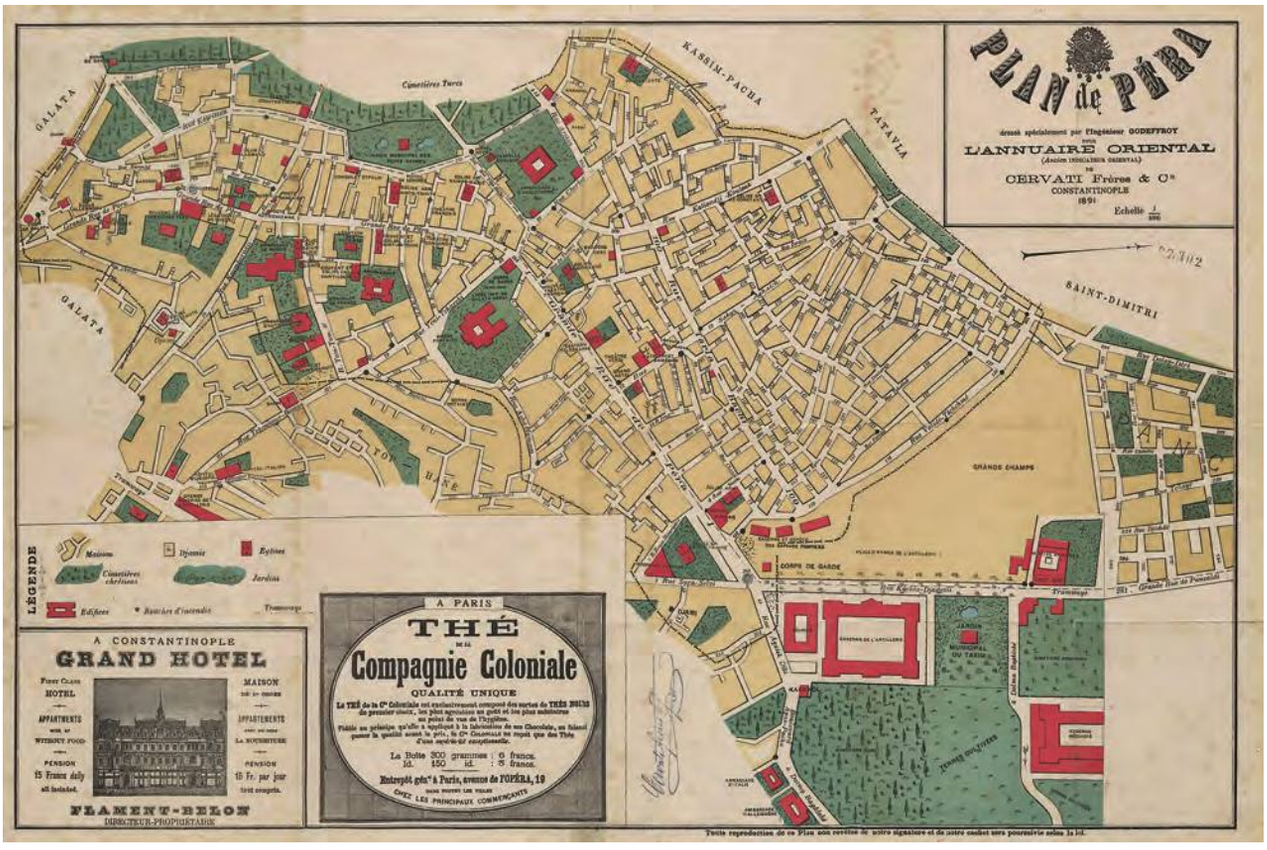
SADA PAYIR

1943 SENESİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ MASKELİ BALO GELENEĞİNİ YASAKLAYANA KADAR TATAVLA KARNAVALI İSTANBUL'DA AZALAN KATILIMCI SAYISI İLE KUTLANMAYA DEVAM EDİLDİ. KİMİN DAHA ÇOK EĞLENDİĞİ BİR TARAFA, ANLAŞILAN ODUR Kİ BU KARNAVAL FARKLI ETNİK VE DİNİ KÖKENDEN İNSANLARIN BİR ARADA OLMASINA VE İLETİŞİM KURMASINA FIRSAT VEREN BİR ATMOSFERE SAHİPTİ.

Ortodoks Hristiyan inancına göre İsa Mesih'in dirilişinin kutlandığı Paskalya Yortusu'ndan önceki kırk günlük Büyük Perhiz (Η Μεγάλη Σαρακοστή) döneminin başlamasına bir gün kala Temiz Pazartesi[1] (Καθαρά Δευτέρα) günü Apukurya[2] kapsamında düzenlenen Tatavla Karnavalı, diğer adıyla Baklahorani (Μπακλαχοράνι), geç Osmanlı İstanbul'unun kendine has eğlencelerinden birini oluşturmaktaydı. Başkentin Hristiyan nüfusu göz önüne alındığında Paskalya, şehrin ruhuna nüfuz eden ve çerçevesinde çeşitli mekanlarda çeşitli eğlenceler düzenlenen önemli bir dini kutlamaydı. Tatavla Karnavalı ise imparatorluğun Rum Ortodoks cemaatine özgü bir kutlama olmasına rağmen yapısı itibarıyla toplumun her türlü etnik, dinsel ve sosyoekonomik sınıfına ait bireylerinde ilgi uyandırmaktaydı. Karnaval eğlencesinin büyük bir parçası olan kostüm ve makyaj geleneği de katılımcılarda bir nevi 'umumda mahremiyet' hissi uyandırarak sosyal, ahlaki ve yasal sınırların nispeten daha fazla zorlandığı kısmî bir özgürlük alanı yaratmaktaydı. İçeride, dışarıda veya her iki alana da yayılacak şekilde gerçekleştirilen eğlence pratiklerinin devlet, cemaat ve birey açısından ele alabileceğimiz en kayda değer örneklerinden birini bu karnaval teşkil etmektedir. Özellikle Osmanlı arşiv belgeleri ve gazetelerin yanı sıra hatırat, günlük, roman gibi eserleri ve akademik çalışmaları kaynak alan bu yazı, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Tatavla Karnavalı kapsamındaki ihlalleri ele alarak bu ihlallerin neler olduğunu ve Osmanlı devleti, Rum Ortodoks cemaati ve toplum nezdinde nasıl değerlendirildiğini anlamaya yöneliktir. Görünen odur ki ihlallerin nitelikleri konusunda bakış açılarının aynı olduğu durumlarda dahi ihlaller farklı gruplar nezdinde farklı kaygılara sebep olmaktaydı.

Folklorik kıyafetleri içinde Tatavla Karnavalı için poz veren Rum gençler
İBB Atatürk Kitaplığı

Pera'nın planı, 1891. Freres Kardeşlerin Oryantal Dizini için Mühendis Godeffroy tarafından hazırlandı. SALT Araştırma

Tatavla Karnavalı'ndaki maske ve kostüm geleneğinin kökeni, Yunan mitolojisinde Dionysos (Roma mitolojisinde Bacchus) namındaki şarap ve ilham tanrısına ibadet edilen coşkulu şenliklerde temsil amacıyla maskelerin kullanıldığı teatral gösterilere dayanır.[3] Klasik Yunan tiyatrosunda – zeval olmaması gereken elçi konumundaki – oyuncuların giydikleri maskeler kendilerini seyirciden ayırmaya yaramış ve tiyatro sahnesini bir ritüel performans platformuna çıkarmıştır.[4] Maske, sahnede performans sergileyen kişinin gerçekte bir başka kişi olduğunu seyirciye hatırlatır, yani kurgusal ve gerçek kimlik arasındaki farkı sembolize eder.[5] Tatavla Karnavalı gibi maskeli ve kostümlü eğlencelerin katılımcılara bir nevi 'kendinden geçme' imkanı ve 'kendileriyken' sergileyemeyecekleri kimi davranışlar için uygun bir zemin sunduğunu söylemek mümkündür.

Mevcut kaynaklardan anlaşıldığı üzere karnaval kutlamaları maskeli, makyajlı, kostümlü geçit alayının Tatavla (günümüzde Kurtuluş) semtindeki Aya Dimitri Kilisesi civarında kurulmuş olan karnaval alanına varmak üzere Galata-Pera'dan yola çıkması ile başlamış olur. Geçit alayı da kendi içinde büyük bir eğlence unsurudur: müzisyenlerin eşlik ettiği bu topluluk şarkı ve danslarla hareket etmektedir. Karnaval İstanbul Rum Ortodoks cemaatine özgü bir kutlama olmasına rağmen Tatavla'nın başta Rumlar olmak üzere her türlü sosyal, etnik, dini kesimden insanla dolup taştığı ama özellikle "İstanbul halkının orta ve aşağı tabaka gezici tozucu kısmı"nın karnavala yoğun ilgisi olduğu not edilir.[6] 1897'de İstanbul'da doğan edebiyatçı Maria Yordanidou'nun on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerinde İstanbul'da geçen ve gerçeklere dayanarak kurgulanmış olduğunu iddia ettiği *Loksandra* (Λωξάντρα) adlı romanında Baklahorani olarak anılan bu karnaval, şehrin her yanından dans etmeye ve şarkı söylemeye gelen Rumları toplayan eğlenceli bir ortam olarak tasvir edilir.[7]

Rum Ortodoks cemaati için manevi önem taşıyan bu karnavalı diğer herkes için de eğlenceli kılan, düzenlenen şenlik dahilinde kostüm, maske ve makyaj geleneğinin katılımcılar arasında anonim olmak, kalabalık içinde kaybolmak ve bir anlamda kişilik tebdil etmek hissi uyandırmasıdır. Her ne kadar karnavalcılar için bu anonimlik memnuniyetle karşılansa da devlet veya cemaat yetkilileri için asayiş ve ahlak açısından endişelere sebebiyet vermekteydi. II. Abdülhamid döneminde dini kutlamalar konusu Osmanlı polisinin günlük işlerinden birini teşkil eden toplanmalar konusuyla büyük ölçüde kesişmekteydi ve ayrım gözetmeden Hristiyan kutlamalarında da nezaret ve kontrol mekanizmasının güçlendirilmesi için sivil polis ve jandarma ekiplerini de içerebilen birtakım önlemler alınıyordu.[8] Bu ekipler için halkın huzur ve emniyeti ilk planda olsa da bu tip toplanmalar devletin cemaatlerden malumat alıp nabzını tutabileceği etkinlikler arasında da yer alıyordu.[9]

Eğlence kitleler için bir rahatlama aracı olmasına rağmen kontrol edilebildiği ölçüde kabul edilebilirdi çünkü "eğlence düşkünleri ile beraber bu tarz kalabalıklar daha az masum olan eğlenceyle uğraşanların da ilgisini çekiyordu zira karnavala çok sayıda yankesicilik, hırsızlık ve kavga eşlik ediyordu."[10] 1910'da İstanbul'da dünyaya gelmiş bir Rum olan Kyriaki Konstantinidou Theofylaktou, Lozan Anlaşması'nın zorunlu kıldığı Türk-Yunan nüfus mübadelesinin ar-

Ermenilerle Rum gençleri kapı kapı «Yumurta var mı?» diye dolaşırlardı.

APUKURYA

Yazan : **Sermed Muhtar**

APUKURYA, doğrusu (Apokriya), Rumların karnavala verdikleri isim. Karnaval da malûm. Hristiyanların büyük perhize girmeden evvel, eğlenceler, alaylar ve tuhaflıklarla geçirdikleri günler...

Karnaval Romalılar devrinden kalma imiş; Hristiyanlığın zuhurundan sonra Noel bayramile beraber yapılırmış; bilhassa İtalyada alıp yürümüş. Verdiğimize göre, Fransada 15 inci Lui'nin tahta çıktığı 1715 senesinde Paris operasında maskeli ve gayet şaşaalı balolar verilmiye başlanmış. Bugün de «Nice inkiler mevcut ve meşhur..

Rumların Apukuryası üç hafta sürüyor. Birinci haftasında Tirini yani peynirliyi, ikinci haftasında Kreatini yani etliyi geçirdikten sonra İstridye panayırı olunca perhize giriyorlar; 40 gün sonra da büyük paskalya...

Bundan 30, 35 sene evvel, karnaval mevsimi girdi mi Beyoğlu çalkalınıp durur, maskaralar ortalıkta dolaşır, geceleri Caddei Kebirden, sokaklardan taşarlardı.

Karnavalın yaklaşması en evvel mahut (Bonmarşe) den belli olurdu. Vitrinleri, oyuncak dairesinin rafları, divarları boydan boya maske..

Bizlerin yüzlük veya maskareta, Rumların muşuna dedikleri bu kâğıttan nesnelerin çeşit çeşidi, renk rengi, boy boyu; inek, geçi, kuş yüzlüleri; pamuk ipliğinden, ince telden örmeleri ve başka da felemsuz: ilgreti saçlar, bıyıklar, sakallar, mukavva külâhlar, şapkalar, burunlar...

Başka bir çok mağazalar, dükkânlarda hazırlıklı camlarında Kolombin, Piyero, Arlöken elbiseleri. Yay-

Sermet Muhtar Alus'un Yeni Mecmua'da 1939 yılında yayımlanmış Tatavla Karnavalı üzerine yazısı. SALT Araştırma

dından 1924 senesinde İstanbul'u terk etmek zorunda kalır. Atina'da bulunan Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'nin mübadillerin mirasını korumak amacıyla gerçekleştirdiği sözlü arşiv projesi dahilinde 1969'da kayıtlara geçen röportajında Theofylaktou'ya, diğer birçok konunun yanı sıra toplumdaki dini ilişkiler hakkında da sorular sorulur. Tatavla Karnavalı hakkında olmasa da bu tip yoğun katılımcı içeren kutlamalar hakkında bazı bilgiler verir.[11] Rum Ortodoks inancının önem arz eden kutlamalarından biri olan ve her sene 15 Ağustos günü gerçekleşen Panaya (Meryem Ana) Yortusu'nda Theofylaktou, kendisi ve ailesi dahil herkesin bir şeyini kaybettiği bir izdiham yaşandığından bahseder: "Bu karnaval için o kadar insan toplanıyordu ki insanlar sürekli 'Ceplerinize dikkat edin!' diye bağırıyordu. Hepimiz bir şey kaybederdik. Ben çoraplarımı kaybettim. Annem bir yüzüğünü kaybetti. Aşırı kalabalık olurdu."[12]

Karnavalların amaçlarından biri de insanları belli bir sebeple bir araya getirmek olduğundan kalabalık beklenti dahilindedir fakat Rumlar dışında farklı etnik ve dini kimlikten olan insanların da katıldığı, kılık ve makyaj özgürlüğü ile hayli cezbedici olan Tatavla Karnavalı'nın taciz, kavga ve ufak çaplı suçların engellenmesi ve defedilmesi için polis güvencesinde düzenlenmesi gerekiyordu. İstanbul merkezli, Rumca yayımlanan *Tachydromos* gazetesinin 22 ve 23 Şubat 1900 tarihlerinde basılan nüshalarının 'İstanbul postası' tarzında şehirden haberler veren köşesinde, o sene düzenlenen Baklahorani'ye katılımın yüksek olduğu ve yerel polisin çabaları sayesinde hiçbir tatsızlığın yaşanmadığı kaydedilir:

> *Apukurya hakkında*. Pera ve Galata ve başkentin her yerinde, bu günlerin gürültü ve kalabalığı tetikte bulunan güvenlik gücünün denetimi sayesinde olaysız ve tartışmasız şekilde görece sükûnet ve düzen içinde sona ermiştir. Nizam tertibinin ve istenmeyen hadiselerin engellenmesinin kolay iş olmadığı Galata'da dahi kayda değer bir olayın gerçekleşmediği gözlendi ve bu da aktif tedbirler ve Serkomiser Voyvoda Mehmet Bey'in idarî kabiliyeti sayesinde oldu.[13]

Osmanlıca basılan *İkdam* gazetesinin 8 Mart 1897 tarihli sayısında 'Karnaval' başlığı altındaki sütunda, yoğun katılıma rağmen jandarma ve polisin gereken asayişi sağladığı belirtilir. Bu anonim sütunun ilk yarısında o seneki karnavala dair gözlemler, ikinci yarısında ise karnavalın kökenlerine dair birtakım bilgiler aktarılır. Yazıdan anladığımız kadarıyla, iğne atılsa yere düşmeyecek kadar dolu Cadde-i Kebir'deki güruh günlük hayatlarındaki çemberin dışına çıkarak yabancı turistlerin dahi takdirine layık olan kostümleri ve süsleri ile müzisyenler eşliğinde dans etmektedir. Mekanların doluluğuyla doğru orantılı olabileceğini tahmin ettiğimiz alkol tüketiminin bu tip kutlamalarda 'gereğinden fazla' olmasına, kavga ve yaralamalara yol açmasına rağmen en küçük bir uygunsuzluğun dahi meydana gelmediğinden bahsedilir ve asayişten sorumlu bazı şahıslara özellikle teşekkür edilir. Sütunun ikinci yarısında yazar için her türlü ihlalin ihtimal dahilinde olduğu bu eğlencenin kökenlerine inilir ve Hristiyanlara nasıl miras kaldığına değinilir:

> Perhizden evvel birkaç hafta ve hele son hafta temeshurat, murakasat ve daire-i edeb haricinde tecavüzat bilcümle akvam-ı Hristiyaniye içün bir adet-i umumiye halini kesb etmişdir. Acaba Hristiyanlık ile bunlar meyanında bir münasebet var mı? Daha doğrusu Hristiyanlık bunlara müsaade eder mi? Hayır? Öyle ise nasıl oldu da bu gibi ahval u etvar gayr-ı memduha akvam-ı mezkurenin bilcümle sınıfı beyninde tamim eylemişdir? Ecdadları İbrani, Kıbti, Yunani ve Latinlerden kendilerine tevarüs etmişdir. [...] Yunaniyun kadimenin dahi (Diyonissia) nam eyyam-ı mahsuseleri senede birkaç defa birkaç gün devam eder ve hamurun mucidi addetdikleri (Diyonisos) yahud (Bakhüs) nam mabudilerinin mabedlerinde müstahdem kahineler başlarını sarmaşık yapraklar ile tezyin etdikden sonra nim üryan yani göbeklerine kadar çıplak olarak sokaklara dökülür ve ellerinde meşaleler ile raks ederek (Ino vakhe) deyü bağırırlar ve her gün nabeca ve çirkin hal ve harekete tasaddi ederler idi. Bunların taganniyatına erkeklerin davul, zurna, bori ve ti terennümatı mukabele eyler idi. Kahineleri müteakib refakat eden yeni gelinlerin dahi saçları perişan halde omuzları üzerinde ve ön ve arka taraflarında saçılmış olarak hem taganni ve hem de raks ederler ve erkeklere harfendazlıkda bulunurlar idi. [...] Hepsinin yani erkekler ile kadınların dahi ayakda duramayacak derecede mahmur ve serhoş olmaları şart idi. La-

tinlerin (Karunya) ve (Saturnalya) eyyam mahsuselerinde dahi ayn-ı rezail cereyan eder idi.[14]

Yazıya göre maskaralık, müzik ve dans eşliğinde ahlaka aykırı davranışları umumileştiren karnavalın Hristiyanlıkla bağdaşmayan pagan geleneklerine dayanması, Dionysos şenliklerinde kadınların görece çıplaklıklarıyla sokaklarda dans etmeleri, şarkı söylemeleri ve erkeklere laf atmalarının yanı sıra kendilerinden geçercesine mest olmaları şartı, Rumlara da miras kalan bu kutlamayı dolaylı olarak gayrimeşru kılmaktadır. Karnaval dini sebeplerle düzenlenmesine rağmen aynı inanca sahip herkesin tasvip ettiği bir eğlence sayılmazdı. Türkçe konuşan Rum Ortodoks bir aileden gelen, Karamanlıca – Yunan alfabesiyle yazılan Türkçe – yayınlarıyla meşhur matbaasını İstanbul'da kurarak 1850'de *Anatoli* gazetesinin ilk nüshasını yayımlayan gazeteci ve yazar Evangelinos Misailidis,[15] *Seyreyle Dünyayı (Temâşâ-i Dünya ve Cefakâr-u Cefâkeş)* adıyla bastığı Karamanlıca eserde karnaval eğlencelerini şu şekilde tasvir eder:

> Bu karnaval usulü, Atik Yunanlıların asrından kalma bir âdet olup, evvel emirde Evropa'ya ve hususiyle Kebir Yunanistan tabir olunan İtalya'ya ve ondan küsur beldelere sirayet ederek, böyle bir uyuzluk tedric tedric Anadolu'ya da ve hususiyle İstanbul ve İzmir ve İskenderiye'ye de bulaşmıştır. Keşki bulaşmasaydı, zira bu haftalar zarfında olan sefahat ve haşarılık ve terk-i edep halat hiçbir vakit olamaz. Hükümdaran böyle edebiyat ve ahlâkiyeti ihlal edici sebepleri def-ü izale etseler pek hoş olur idi, ancak medeniyetin iktizası böyleymiş, derler. Vay gidi medeniyet, vay![16]

Kılık kıyafet, tüketim ve davranış biçimleri açısından eleştirilen karnavalda yaygara koparmak, kavgaya tutuşmak, birbirini yaralamak emniyet kayıtlarına giren ve basına yansıyan eylemler arasındadır. 21 Şubat 1882 tarihli *La Turquie* gazetesi, bir önceki akşam saat 10'da Büyük Cadde üzerinde Panaya Kilisesi'ne çıkan dar sokağın köşesindeki bakkalda bütün gün iyi arkadaşlık etmiş Rum ve İtalyan iki kişinin Tatavla'daki panayır dönüşü münakaşaya giriştiğini, ardından elinde bıçağıyla İtalyan'ı yaralamak isterken rakibinin daha hızlı davranarak revolveriyle yere serdiği Rum'un naaşının polis tarafından kiliseye teslim edildiğini, katilin ise kayıplara karıştığını yazar.[17] *İkdam* gazetesinin 14 Mart 1899 tarihli sayısında ise bir önceki gün öğleden sonra Altıncı Daire-i Belediye binasının önünde iki maskara alayının birbirine tesadüf etmesiyle başlayan tartışma sonucunda maskaralardan birinin karşı gruptaki maskaralardan birinin kafasına büyük bir taş fırlatarak yaraladığı, yapılan tüm müdahalelere rağmen yaralının takip eden sabah vefat ettiği bildirilir.[18] Alkol tesiri altında olsun veya olmasın kutlamalarda bu tip hayati sonuçlar doğurabilen kavgaların yanı sıra ateşli silah kullanımı ve sözlü taciz de mevcuttur. *Tatavla Tarihi* adlı eserinde Pamfilos Episkoposu Melisinos Hristodulu, ara sıra çıkan sıkıntılar arasında, küfreden ve havaya ateş açan bazı delikanlıları sayar.[19] Hem Rum Kilisesi hem Ermeni Kilisesi özellikle Paskalya döneminde silah kullanımını önlemek amacıyla yasaklar getirmeye çalışmışlarsa da her zaman muvaffak olamadıkları zabıta kayıtlarından anlaşılmaktadır.[20] 11 Mart 1902 tarihli *İkdam* gazetesinin haberine göre bir önceki akşam Temiz Pazartesi günü Tatavlalı Şapkacı Yanko, hanesi civarında dolaşmakta iken şapkalı meçhul bir şahıs tarafından atılan üç el silahtan çıkan kurşunun biri başına isabet eder.[21] Mesken dışında halk bu gibi tehditlere maruz bırakılabilirken mesken içinde de davetsiz misafirlere karşı savunmasız kalabiliyordu. 1 Mart 1876 tarihli *La Turquie* gazetesi, karnaval mevsiminde hırsızlara gün doğmasıyla şehrin birçok bölgesinde hırsızlık olaylarında artış olduğunu yazar ve kimi suçluların hayret verici cüretlerine binaen polisi yeterli önlem almamakla itham eder.[22]

Tatavla'da Paskalya Kutlamaları
Guillaume Berggren koleksiyonu, 1870.

Karnaval kutlamalarının İstanbul'un alt sınıflarıyla beraber yeraltı camiası dahil birçok kişiyi celbettiği için farklı gruplar nezdinde dönemin ahlaki sınırlarını zorlayan sahnelere meydan verebiliyordu. İstanbullu gazeteci ve yazar Sermet Muhtar Alus (1887-1952), Tatavla Karnavalı'ndaki Peralı ve Galatalı fahişelerin dış görünüşlerine bakarak havanın soğuğuyla örtüşmeyen çıplaklık derecelerine hayret eder ve aralarındaki sınıfsal farklılıkları rahatlıkla gözlemlediğini söyler:

> Gelelim kokonalara: Onlar da hadsiz hesapsız. Bunların gene en çoğu Rum, geri kalanı da Ermeni, Yahudi, Lehli, Romanyalı, Hırvat, Sırp, Bulgar... Mevsim daha kış sonu olduğu halde sırtlarında göğüsleri, kolları açık, al, mavi, yeşil, sarı fistanlar. Temizce giyimlileri Beyoğlu yan sokaklarının malları. Soluk, buruşuk, lekelere mülemma elbiselileri de Büyük Ziba, Küçük Ziba, Büyük Kırlangıç, Küçük Kırlangıç, Macardakiler... Galata'dan seyirtenler de sürüsüyle Tophane tramvay caddesinden arkadaki Kemeraltı Caddesi'ne ulaşan Beyzade, Şeftali, Karaoğlan, Arkadi, Arapoğlanı, Zürefa sokaklarının sıska, bodur, leylek, duba, düzgün kuklaları da hep orada... Karadeniz'den kopan Şubat poyrazı ilikleri donduradursun, aldırış eden yok, hepsi açık saçık, sere serpe.[23]

Dış görünüşlerine göre nerede çalıştıklarının ipuçlarını veren bu kadınlar, daha üst bir tabakaya hitap eden Pera ve daha çok alt sınıflara yönelik Galata genelevlerinin arasındaki fiyat ve güzellik skalasının portesini çizmekteydi.[24] Fenerli bir Rum olan Haris Spataris anılarında fahişeleri ve pezevenkleri de içeren karnaval ortamından şu şekilde bahseder:

> Aya Dimitri'nin önündeki meydanda manzarayı gördük: Kocaman bıyıkları, gösterişli tespihleri ve açık yakalarıyla, kuşakları peşlerinden sürüklenen birbirlerine yaslanmış sarhoşlar, sırtta taşınan bir laternanın peşinden gidiyorlardı. Laternayı taşıyanın arkasından yürüyen biri laternanın kolunu çeviriyordu. Laternada bildiğimiz bir parça çalınıyordu. Bugün bu tür parçalara rebetiko diyoruz. Arkadan aynı şekilde sarhoşlar geliyordu, bir eğlenceden çok cenaze alayında yürür gibiydiler! Abanoz'un kapılarında gördüğümüz kızlar tipinde, hatta daha da arsızlarından bir grup, atlara binmiş amazonları taklit ediyorlardı. Bacakları, yırtık pantolonlarından görünüyordu. (Evet, o zamanlar akla hayale sığmayan şey, erkek pantolonları giyiyorlardı.)[25]

Burada bahsi geçen dönemde lise öğrencisi olan Spataris'in anılarında bu karnavalın yaşça küçüklerin zikredemeyeceği, büyüklerin ise hakkında açıklama yapmaktan imtina ettiği, öğrencilere Galata ve Pera'nın fuhuşla nam salmış sokakları kadar yasak bir eğlence olduğu belirtilir.[26] Öyle ki karnaval günü okulu asan Spataris, okul müdürleri Yorgo Frangopulos tarafından çağırılıp önceki gün nerede olduğu sorulduğunda cezalandırılacağını düşünür ama korktuğu başına gelmez.[27] Rum tiyatro oyuncusu Eleni Halkousi'nin anılarında Tatavla Karnavalı yaşça küçüklerin, yetişkinler arasında bahsi alçak sesle geçen sohbetlere kulak kabartarak bilgi edinebildikleri bir eğlencedir. Büyüklerinden, bu kutlamaya "hayatın tadını çıkaranlar" ve kabadayıların yanı sıra büyüklerinin örtmece tabiriyle "iyi hanımlar"ın da katıldığını duymuştur.[28] Farklı kişilerce tasvir edilen karnaval ortamında fuhuş sektöründe çalışanların eğlence ya da ticaret amacıyla bulunduğunu anlıyoruz. Halkousi, Spataris'in de bahsettiği amazon görünümüne bürünmüş karnavalcı kadınları dönemleri içinde birer öncü olarak tanımlar.[29] Fahişelerin karnavalda da olsa muhtemelen çağdaşlarının giymediği, giymeye cesaret edemediği veya dönemin cinsiyetle sınır çektiği kimi kıyafetlerle umumda bulunmaları, meslekleri de göz önünde tutulduğunda belki de 'iki kat ihlal' anlamına gelmekteydi.

Tüm 'kötü' şöhretine rağmen, Spataris Rum Ortodoks Kilisesi'nin panayır eğlencesine müsamaha gösterdiğini, küçük burjuva ve aristokratların da gerek at arabalarında gerekse perdelerinin ardında bu eğlenceden mahrum kalmadığını söyler.[30] Hristodulu ise karnavalın, cemaatine düşkün dini bütün ve hayırsever müminlerin de örnek tavır sergilediği mutlu ve eğlenceli bir atmosfer içinde geçtiğini yazar:

> Bu sayfiye yerlerinde Temiz Pazartesi günlerinde daima *Baklahorani* kutlanır. Sonsuz bir insan yığını, özellikle de halk sınıfları, Tatavla'ya akın eder; öğleden sonra ise bu yığınlara Pera'dan ve başka mahallelerden gelen üst sınıflar da iştirak eder. Daha sabahtan itibaren, tükenmek bilmeyen dalgalar halinde tepeyi tırmanmaya başlar, mahalle keyifli, muzip bir ruhla dolar. Böylece bu güzel muhitte insanlar, baharın bu ilk panayır gününde, şarkılar, çalgılar, danslar ve perhiz yemekleriyle eğlenir... Fakat bu kalabalığın arasında, Tatavla kiliselerinin kutsal ve tarihsel mekanlarını ziyaret etme ve millettaşlarına karşı örnek alınması gereken dayanışma ve inançlarını ifade etme fırsatı bulan, "hayırsever kurumlarımıza"

1930 senesi karnavalında çekilmiş bir fotoğraf
Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu

1930 yılındaki karnavaldan bir başka fotoğraf
Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu

> çok önemli katkılar sunan, imanlı ve milletini seven müminler de bulunur...[31]

Buradan anlaşıldığı üzere, sosyoekonomik açıdan üst sınıflara mensup Rum Ortodoksların 'millettaş'larının yanında bulunmaları, arzu edilmeyen birtakım olayların gelişmesine rağmen Kilise nezdinde karnavalı meşru kılıyordu; önemli olan, aynı inanca sahip Rum Ortodoksların bir arada olmasıydı. 1835 senesinde Kayseri'de doğmuş, 1897'de İstanbul'da vefat etmiş Rum edebiyatçı Teodor Kasap'ın *Karnaval Esnasında Bir Tüccarın Hali* isimli kısa oyununda, ardı ardına dükkanına iane toplamak amacıyla balo, tiyatro gibi etkinliklerin davetiyelerini bırakmaya gelenleri geri çevir(e)meyen tüccarın hikayesi bize cemaatin refahı için orta ve üst sınıfların maddi yardımına duyulan ihtiyacı ve karnaval mevsiminin hayır işlerini tetikleyen, cemaati manevi anlamda yakınlaştıran bir dönem olduğunu gösterir.[32] Yardımlaşmayı barındıran bu yakınlaşmanın bireyler düzeyinde ikramlaşmayı içerdiğini de okuyoruz. Eleni Halkousi, doğduğu 1902 senesinden 1922'ye kadar yaşadıkları Makrohori'de (Bakırköy) Sakızlı olan annesinin perhiz döneminde hazırladığı yiyecekleri büyük bir özenle süslediği sepetlere koyarak semtteki diğer Sakızlılara yolladığını ve kendi evlerinde hazırlanmayan İstanbul mutfağına ait – mahlepli çörek gibi – bazı yiyeceklerin de onlara diğer İstanbullu Rumlar tarafından hediye gönderildiğini söyler.[33] Annesinin Sakız geleneklerine daha çok sarıldığı bu dönem, aileyi hem semtteki Sakızlı hemşehrileri[34] ile dayanışmaya hem de Osmanlı şemsiyesi altındaki diğer Rumlarla bütünleşmeye sevk ediyordu. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden başkente gelmiş – kimi sadece Türkçe konuşan – Rum Ortodoksları da göz önünde bulundurduğumuzda yemek alışkanlıkları dahil tek tip bir cemaat kültüründen ve yapısından bahsetmek güçtür.[35]

Karnaval cemaate aidiyeti alenen ve topluca ifade etmeye olanak sağlayan, Osmanlı yönetimi açısından kıyafet kurallarının gözetilmesi, emniyet ve huzurun sağlanması gereken bir kutlamaydı.[36] Pratikte ne ölçüde uygulanabildiğini tam olarak bilemesek de karnavalda Hristiyanların İslam dinine has kıyafetler giyip Müslümanları rencide edecek şekilde hareket etmeleri kurallara aykırıydı fakat Müslümanların kutlamalara katılmalarında bir sakınca bulunmuyordu:

> İstanbul yakalı külhanbeyler, omuzdaşlar, uçarı kalem katipleri, eni konu efendi, bey halli kimselerden hatta imam mimam, tekkede derviş merviş, şaklaban mizaç sarıklı ve cübbelilerden de merak sevkile, zevk ve eğlence için kılık kıyafet değiştirerek maskaralar arasına katılanlar, vur patlasın çal oynasınlara karışanlar eksik değil.[37]

Rumi takvime göre 21 Şubat 1326 (6 Mart 1911) Temiz Pazartesi günü, "Müslüman oldukları halde Müslüman kadını kıyafetinde karnavala iştirak etmeleri hakikaten şayan-ı takbih" bulunan Sultan Ahmed dairesi mal müdüriyeti kaleminde müfredat katibi yirmi bir yaşındaki Osman Efendi ve refiki Hasköy vergi kaleminde tahsildar yirmi üç yaşındaki İbrahim Nail Efendi polis tarafından Beyoğlu'nda derdest edilerek karakola götürülür. Soruşturmadan anlaşılır ki bu iki dost, Glavani Sokağı'ndaki Acem Mehmed'in kahvesinde elbise mağazası sahibi Rum Hristo ile pazarlığın ardından gittikleri Grand Aleksandr Oteli'nde, Bulgar bir görevlinin kendilerine tahsis ettiği dört numaralı odada bilahare Hristo'nun kendilerine getirerek tedarik ettiği siyah entari, başlık ve maskeyi giyerek karnavala katılmışlardır.[38] Gazeteci ve yazar Ahmet Rasim (1865-1932) arkadaş grubuyla Beyoğlu belediye binasının önünde rastladıkları karnavalcıların tekerlekli bir araca gemi süsü verip tayfa kılığına girmiş olduklarını yazar. Rasim'in muzip arkadaşı

Perukar bu gemiye atlamaya çalışır fakat kıyafeti mizansene uygun olmadığı için içeri kabul edilmez.[39] Yine Rasim'in anlatısına göre karnaval günlerinde Beyoğlu'ndaki meyhaneler dolup taşar, bu kalabalıklarda kavga da gürültü de eksik olmaz.[40]

Karnaval, devlet yetkililerinin hukuk ve dine yönelik olası ihlaller çerçevesinde önlem almakla yükümlü olduğu bir eğlence olmasıyla beraber politik endişeler de zaman zaman bu resme dahil oluyordu. 1821 Mora İsyanı ile başlayan sürecin ardından 1830'da Yunan Krallığı'nın kurulmasının ve Osmanlı Rumları ile imparatorluğun son dönemine kadar dinamik ilişkiler içinde bulunmasının özellikle Rum nüfusun yoğun olduğu İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde ideolojik yansımaları oldu. 1901 tarihli Osmanlı polis zabıtlarına geçen bir belgede[41] Tatavla Panayırı sebebiyle çoğu yerli Rum ve Ermeni olan sayıca yüzü aşkın maskaranın Evzon[42] kılığında asker edasıyla ikişer ikişer yürüyerek Galata Köprüsü'nden İstanbul cihetine geçmesinin altında başka bir maksat yatıp yatmadığı sorgulanır. Görünen odur ki Evzon kıyafetleri içinde panayıra katılmakta bir sakınca olmamasına karşın bu kılıkta – ve büyük ihtimalle Evzonlar gibi – belli bir sıra ve ritimle yürüyenler politik bir endişeye mahal vermiştir.

Sonuç olarak, elde edilebilen kaynakların ışığında, karnaval kutlamalarının sosyal, ahlaki ve yasal limitlerin ihlaline kolayca yol açabildiği anlaşılıyor. Osmanlı devleti için güvenlik, hukuk ve düzene yönelik tehditleri önlemek için derhal harekete geçilmesini gerektiren meseleler ahlak ile ilgili meselelerden daha endişe verici gözüküyor. Devlet, herhangi bir dini ve siyasi çatışma yaratmadıkları sürece karnaval kutlamalarını, bir yönüyle kendi otoritesini de gösterebildiği için, memnuniyetle karşılıyor. 1943 senesinde Türkiye Cumhuriyeti maskeli balo geleneğini yasaklayana kadar, karnaval İstanbul'da azalan katılımcı sayısı ile kutlanmaya devam ediyor. Rumlar için ise Tatavla Karnavalı cemaat varlığını göstermenin bir yoluydu ve bu, Rum Ortodoks Kilisesi'nin arada sırada yaşanan sıkıntıları göz ardı etmesinin bir nedeniydi. Halka gelince, karnavalın sadece sosyoekonomik açıdan alt sınıflardan insanların değil, aynı zamanda yukarıda bahsedilen kimi kaynakları bize bırakan farklı etnik-dini topluluklardan gelen üst sınıflara ait insanların da ilgisini çektiğini okuyoruz. Aktif veya pasif katılımcı olarak kimin daha çok eğlendiği bir tarafa, anlaşılan odur ki bu karnaval farklı etnik ve dini kökenden insanların bir arada olmasına ve iletişim kurmasına fırsat veren bir atmosfere sahiptir. Burada gösterilmeye çalışıldığı gibi, geç Osmanlı İmparatorluğu'nun eğlence pratikleri, Osmanlı sosyal tarihine büyük katkı sağlayacak bir araştırma alanıdır. Bu pratikler sayesinde, incelenen dönemi genelleme ve nostaljiye geçit vermeden birey, cemaat ve devlet arasındaki ilişkiler üzerinden tekrar gözden geçirebiliriz.

SADA PAYIR – OXFORD ÜNİVERSİTESİ,
ŞARKİYAT ÇALIŞMALARI FAKÜLTESİ DOKTOR ADAYI

DİPNOTLAR

* Makalede geçen bazı edebi kaynakları öneren Niki Stavridi'ye ve kendisiyle tanışmamı sağlayan Dr. Evangelia Balta'ya, makalenin düzeltisinde ve yayımlanmasında emeği geçen Dr. Ayşe Ozil'e, koleksiyonlarındaki görsel kaynaklardan faydalanmama olanak sağlayan, bursiyeri olduğum Suna ve İnan Kıraç Vakfi'na içtenlikle teşekkür ederim.

1 Bazı Yunanca kaynaklarda Temiz Pazartesi günü eğlenceleri 'Koulouma' (τα Κούλουμα) olarak da geçer.
2 Kelime olarak 'etten uzak durma' manasına gelen 'Apukurya' her ne kadar karnaval günü ile özdeşleşmişse de Temiz Pazartesi gününden önceki üç haftalık zaman dilimini de ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bkz. *Dictionary of Standard Modern Greek*, "Αποκριά," (Erişim 1 Mayıs 2020).
3 *Dictionary of Classical Mythology*, "Dionysus," (London: Penguin Reference, 1991), 128-129.
4 Florian Coulmas, "Chapter 10. Who is behind the mask?: Identity in literature," *Identity: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 114.
5 A.g.e., 115.
6 Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı, 1994), 124.
7 Maria Yordanidou, *Loksandra* [Λωξάντρα, 1963] (Athina: Estia, 2003), 38. [Maria Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, çev. Osman Bleda (İstanbul: Belge, 1990).]
8 Noémi Lévy-Aksu, "Troubles fêtes. Les perceptions policières de Pâques et du ramadan à Istanbul au tournant des XIXe et XXe siècles," *Penser, agir et vivre dans l'Empire ottoman et en Turquie: Études réunies pour François Georgeon*, ed. Nathalie Clayer & Erdal Kaynar (Paris, Louvain, Walpole, MA: Peeters, 2013), 325-326.
9 A.g.e., 327.
10 Ebru Boyar & Kate Fleet, *A Social History of Ottoman Istanbul* (Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2010), 316.
11 Küçük Asya Çalışmaları Merkezi, Bythinia, Dosya B.42, Konstantinoupolis, 7-8.
12 Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler yazara aittir.
13 "O Tachydromos en Konstantinoupolei ['Ο Ταχυδρόμος ἐν Κωνσταντινουπόλει]", *Tachydromos* [Ταχυδρόμος], 22 Şubat 1900.
14 "Karnaval," *İkdam*, 8 Mart 1897.
15 "Evangelinos Misailidis [Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης]," *Terakki* [Τερακκὴ] 1, No. 4 (30 Haziran 1888): 56.
16 Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temâşâ-i Dünya ve Cefakâr-u Cefâkeş)*, ed. Robert Anhegger & Vedat Günyol (İstanbul: Cem Yayınevi, 1986), 147-149.
17 "Nouvelles du jour," *La Turquie*, 21 Şubat 1882.
18 *İkdam*, 14 Mart 1899.
19 Pamfilos Episkoposu Melisinos Hristodulu, *Tatavla Tarihi* [1913], Türkçe çev. Anna Maria Aslanoğlu & Stefo Benlisoy, çağdaş Yunanca çev. Haris Theodorelis Rigas (İstanbul: İstos Yayın, 2013), 65.
20 Lévy-Aksu, 330-331; 334.
21 "Vuku'at-ı Zabıta," *İkdam*, 11 Mart 1902.
22 "Nouvelles du jour," *La Turquie*, 1 Mart 1876.
23 Alus, İstanbul Yazıları, 124.
24 Malte Fuhrmann, "'Western Perversions' at the Threshold of Felicity: The European Prostitutes of Galata-Pera (1870–1915)," *History and Anthropology* 21, No. 2 (Haziran, 2010), 160.
25 Haris Spataris, *Biz İstanbullular* Böyleyiz!: *Fener'den Anılar 1906-1922*, çev. İro Kaplangı (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 39.
26 A.g.e., 37.
27 A.g.e., 40.
28 Eleni Halkousi, *Poli Agapi Mou* [*Πόλη Αγάπη Μου*] (Athina: Kaktos, 2012), 145-146.
29 A.g.e., 148.
30 Spataris, 38.
31 Hristodulu, 65, 73.
32 Teodor Kasap, *Oyunlar*, hz. Seval Şahin (İstanbul: İstos Yayın, 2019), 153-164.
33 Halkousi, 84-85.
34 Hemşehrilik, geç Osmanlı İstanbul'unda mesleklerde gruplaşmayı da etkileyen önemli bir bağlayıcı ögeydi. Bkz. Alexandros G. Paspatis, *Ypomnima peri tou graikikou nosokomeiou ton Epta Pyrgon* [Υπόμνημα περί του γραικικού νοσοκομείου των Επτά Πύργων] (Athens: Lazarou D. Vilara, 1862). [Aleksandros Paspatis, *Balıklı Rum Hastanesi'nin Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, çev. Marianna Yerasimos (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014).]
35 Başkente paralel olarak, geç Osmanlı döneminde Rum Ortodoks cemaat yapısıyla ilgili kapsayıcı ve en kayda değer akademik çalışmalardan biri için, bkz. Ayşe Ozil, *Orthodox Christians in the Late Ottoman Empire: A Study of Communal Relations in Anatolia* (London; New York: Routledge, 2013); Osmanlı Bankası'nın kayıtlarındaki İstanbullu Rumların imzaları üzerinden yapılan analizler için, bkz. Edhem Eldem, "Signatures of Greek Clients of the Imperial Ottoman Bank: A Clue to Cultural Choices and Behaviour?" *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe 1850-1950*, ed. Anna Frangoudaki & Çağlar Keyder (London; New York: I. B. Tauris, 2007).
36 Meropi Anastassiadou, "Marking Urban Identity, Dividing Up Urban Time: Festivities Among the Greeks of Istanbul in the Nineteenth and Twentieth Centuries," *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*, ed. Suraiya Faroqhi & Arzu Öztürkmen (India: Seagull Books, 2014), 237-241.
37 Alus, İstanbul Yazıları, 125. Tuttuğu günlükten anlaşıldığı üzere, Osmanlı devlet adamlarından Said Bey de 16 Şubat 1901 tarihinde bu eğlenceye katılmış 'eni konu efendi, bey halli kimselerden' bir zattı. Bkz. Paul Dumont, "Said Bey – The Everyday Life of an Istanbul Townsman at the Beginning of the Twentieth Century," *The Modern Middle East: A Reader*, ed. Albert Hourani (Berkeley: University of California Press, 1993), 276. Gazeteci ve yazar Ahmet Rasim de 'Fuhş-i Atik' adlı eserine binaen bu kişiler arasında zikredilebilir.
38 BOA, DH.EUM.KADL.9/14, 11 Mart 1911.
39 Ahmet Rasim, *Dünkü İstanbul'da Hovardalık, Fuhş-i Atîk* (İstanbul: Arba, 1992), 147.
40 A.g.e., 144-153.
41 BOA, Y.PRK.ZB 26/80, 25 Şubat 1901.
42 Yunan askerine verilen isim.

Büyük Sünnet Düğünü

GÖKHAN AKÇURA

TOPLU SÜNNET DÜĞÜNLERİNİN OLMAZSA OLMAZI ZENGİN RAKI SOFRALARIDIR. SERMET MUHTAR ALUS 19. YÜZYIL SONUNDAKİ SÜNNET DÜĞÜNLERİ ÜZERİNE KALEME ALDIĞI BİR YAZIDA, BU DÜĞÜNLERE KADINLAR DA KATILSA DA, BUNLARIN "BİLHASSA BİR ERKEK DÜĞÜNÜ" OLDUĞUNUN ALTINI ÇİZER.

Büyük Sünnet Düğünü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde çok sık karşımıza çıkan bir deyimdir. Bununla kastedilen, çok sayıda çocuğun bir arada sünnet edilmesidir. Bu toplu sünnetler bir açıdan "hayır işi"dir. Eski dönemlerde olduğu gibi, varlıklı kişilerce kendi çocukları yanı sıra fakir çocukların da sünnetinin yapılmasına olanak tanımak için düzenlenir. Ama aynı dönemde bu tür hayır işi düğünlerin yanında, eğlence mekanları tarafından düzenlenen daha ticari, büyük sünnet düğünlerinin varlığını da görmekteyiz. Bu tür sünnetler önceden ilan edilir, çocuğunu sünnet ettirmek isteyenler mekana gelip çocuğunun adını yazdırır, sonra mekan sünnet sırasında yapılacak eğlenceler için sanatçıları angaje ederdi. Bu şenlikli olayı görmek ve eğlenmek için de müşteriler gelirlerdi. Müşteriler biletlerini alarak içeri girer ve eğlenirlerdi. Sünnet düğünü müşterilerin kendileri için yapılmaktaymış gibi bir durum oluşurdu.

Toplu sünnet törenleri Osmanlı İmparatorluğu'nda da yapılırdı. Genellikle padişahların çocuklarının sünnetleri sırasında yüzlerce fakir çocuk da sünnet edilir, şehir halkı bu vesileyle birbirinden cazip eğlenceleri izlemek şansına kavuşurdu. Selim Nüzhet Gerçek, Osmanlı döneminde sünnet törenlerinin en görkemlilerinden olan Kanuni'nin oğulları Mustafa, Mehmet ve Selim'in 1530 yılında yapılan sünnet düğünlerini şöyle anlatır:

> Bu düğünde her günün eğlencesinin o gün ağırlanacak davetlilerin hoşuna gidecek neviden olmasına da ayrıca itina edilmişti. Aynı zamanda verilen ziyafetlerin haddi hesabı yoktu. Yemeklerden sonra da hokkabaz ve cambaz oyunları birbirini takip ediyordu. At Meydanı'ndaki sütunla dikili taş arasına uzatılan ip üzerinde hüner gösteren bir cambaz bu düğünde çok beğenilmişti. Geceleri de hayalbazlar bütün sanatlarını sarfederek, saatleri kısaca geçirtip farkına bile vardırmadan, davetlileri sabaha eriştiriyorlardı.[1]

Daha sonraki yıllarda da benzer sünnet düğünleri yapılmış ve bunları aktaran kitaplar da kayda geçirilmiştir.[2] Metin And, bu tür sünnet düğünlerinde çok sayıda fakir çocuğun da sünnet ettirildiğini söyler.[3] "1675'te IV. Mehmed Edirne'de oğlu Mustafa'nın sünnetini yaptırırken imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen altı bin çocuk ile birlikte saraydan iki bin içoğlanın, yani toplam sekiz bin çocuğun sünneti yapılmıştı"[4] demektedir. Bu sünnet düğünleri 19. yüzyılda da devam etmiştir. 1836 yılında şehzade Abdülhamit ve Abdülâziz'le birlikte beş bini aşkın çocuğun sünneti yapılmıştır.[5]

Cumhuriyetin ilk döneminden bir sünnet hatırası (4 Eylül 1940)

HACI FİDAN İŞİNİN EHLİDİR!

Cumhuriyetin ilanından önceki yıllarda, varlık durumu iyi olan aileler, konaklarında ya da köşklerinde kendi çocuklarını sünnet ettirirken, mahallede ve civarda bulunan fakir ailelerin çocuklarını da sünnet ettirirlerdi. O dönemin bir tanığı, sünnetçi olarak "Tercihan Hacı Fidan, ikinci derecede de Halepli"nin çağırıldığını, başka sünnetçiler de bulunduğunu, ama en gözde, en makbul olanların bu isimler olduğunu söyler. [6] Sermet Muhtar Alus ise Halepli Mehmet Efendi'nin daha muteber olduğunu söyler ve şöyle anlatır:

> O zaman İstanbul içinde en başını kaşıyacak vakti olmayan adam bilâ- tereddüt (tereddütsüz) sünnetçi Halepli Mehmet Efendi idi. Var mı Halepli, yok mu Halepli. Boyuna her yerden çağırılmak, hiç durmadan İstanbul'un dört bucağı arasında mekik dokumak mazhariyetine naildi. Ehemmiyetli cemiyetlerde, işini bitirir bitirmez oğlu, yakışıklı ve dalyan gibi doktor yüzbaşısı Talip Bey'i [eczacı Beşir Kemal Bey'in küçük biraderidir] bırakır ve derhal gözden nihan olur (kaybolur). Hacı Fidan ikinci derecede kalırdı.[7]

1930'lu yıllarda yayınlanan bir ilanda Fatihli sünnetçi H. Hüsnü Fidan'ın "50 senelik bir mesai ve hususi tecrübelerle" sünnet yaptığını öğreniriz.[8] Yanılmıyorsam, bu yukarıda söz edilen Hacı Fidan'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok sünnetçi, Osmanlı döneminin makbul sünnetçisi Hacı Fidan'ın halefi olduğunu ileri sürmekteydi. Akrabası olan Beşiktaşlı Fenni Sünnetçi Mehmet Emin, sünnet ettiği çocuklara verdiği sertifikanın üstüne "Hacı Fidan merhumun halefi" ibaresini kondurmuştur. Aynı Mehmet Emin Bey'in, Beşiktaş Tayyare Cemiyeti himayesinde Büyük Aile Parkı'nda 2 gün 2 gece sürecek olan muazzam sünnet düğününün el ilanındaki fotoğrafının yanında "ameliyatı Hacı Fidan merhumun halefi Mehmet Emin bey icra edecektir" diye yazmaktadır. Bu el ilanından, toplu sünnet düğünlerinin icrasıyla ilgili bazı ayrıntıları da öğrenmemiz mümkündür. Örneğin, karyolalar müessese tarafından, yataklar ise sünnet olacak çocukların velileri tarafından temin edilmektedir. İsteyen karyolasını da getirebilmektedir. Sünnet ücretleri ise şöyledir; Birinci sınıf 8, ikinci sınıf 5 lira. Bu sınıf farkının ayrıntılı bir açıklaması ise elimizde bulunmamaktadır. Çocukların yemekleri de müessese tarafından sağlanmakta ve bunun için ayrıca para istenmemektedir. Sünnet sonrası çocuklara hizmet etmek için Sıhhat Yurdu'ndan 3 hemşire tayin edilmiştir. Bahçeye sünnet olacak çocukların anne ve babası parasız olarak girebilmektedir. Diğer kişiler ise bilet almak zorundadır. İlanda eğlence ile ilgili kısa bilgilerden sonra şöyle bir açıklama yer almaktadır. "Fakir çocukları meccanen [ücretsiz] sünnet edilir. H. ve B. efendiler entari ve çamaşır terliklerini sünnet gününe kadar bahçe müdüriyetine makbuz mukabilinde teslim ederler." 1949 yılında yayınlanan bir dergide yayınlanan röportajda karşımıza çıkan sünnetçi Emin Fidan'ın da aynı kişi olduğunu sanıyoruz. 36 yıldır bu işi icra ettiğini söyleyen Emin Bey, "Dayım meşhur Hacı Fidan'dan ders aldım. O 84 yaşına kadar çalıştı ve tam 56 sene sünnetçilik etti," demektedir. Emin Bey'in oğlu Lokman Fidan'ın da ayrı yolun yolcusu olduğunu aynı röportajdan öğrenmekteyiz.[9]

Sünnetçi Hüsnü Fidan'ın ilanı. *Her Cebin Kitabı*, İstanbul t.y. (yaklaşık 1930'lı yılların sonu)

Hacı Fidan'ın sözde haleflerinin pek çoğaldığını ise, gerçekten onun çıraklığından yetişmiş olan Hacı Hüseyin anlatmaktadır. 1934 yılında yapılan bir röportajdan öğrendiğimize göre, Fatihli Hacı Hüseyin, 25 yıl ustasıyla çalıştıktan sonra onun yerine geçmiştir. Hacı Fidan ile ilgili şu bilgileri vermektedir; "Hacı Fidan'la tam 25 sene beraber çalıştım. 25 sene süpürge gibi onunla hop orada, hop kapı arkasında... Gezmediğim yer, girmediğim ev kalmadı... O, benim velinimetimdir. Her zaman ona karşı şükran duyarım. Hacı Fidan, bir daha memleketin yetiştiremeyeceği sünnetçilerden biriydi. Cahildi. Okuması yazması yoktu. Fakat bir doktor kadar bilgili idi. Sünnet ettiği çocuklardan birçoğu yarım saatin içinde kalkar, gezinirdi. İki gün içinde iyi eder, çıkarırdı. Yaşım şimdi 56. 25 sene Hacı Fidan'ın yanında çalıştım. 15 sene de yalnız başıma, 40 seneden beri bu işi yapıyorum." Hüseyin Bey tahminen 52 bin çocuğun elinden geçtiğini söylemektedir. Bunların 47 bininin sünnetini Hacı Fidan ile birlikte gerçekleştirmiştir.[10]

Toplu sünnet düğünlerinin Abdülhamit döneminde yayıldığını, birçok yerde ve okullarda yapıldığını söyleyen Burhan Felek, bu durumun nedenlerini şöyle anlatır:

> Çünkü halkın büyük çoğunluğu bir sünnet düğünü masrafını tek başına kaldıracak kuvvette değildi. Bir memur, iki memur, beş memur –çoğu şe-

Sünnetçi Emin Fidan'ın ilanı. *Herkesin Kitabı*, No 2. İlkbahar 1937

hirliler de memur veya küçük esnaf da yapamazdı bu masrafı! Her şeyden önce evi müsait olmazdı. Bir sünnet düğünü için ya büyük ve münasip bir bahçe veya geniş odaları ve sofaları olan bir konak lâzımdı. Ondan başka genişçe bir de mutfak gerekirdi. Çünkü ekseri ailelerde erkek aşçı olmadığından düğünlerde dışarıdan düğün aşçıları tutulurdu. Bu aşçılar sünnet ve evlenme düğünlerine eski tabirle Hitan ve Velime Cemiyetleri'ne giderler, düğün yemeklerini pişirirlerdi. Çünkü düğünlerde kapılar herkese açık olurdu. Bu yemeklerin menüsü de değişmezdi; düğün çorbası, düğün eti, pilav ve zerde. Bu aşçılar tencere ve kazanlarıyla beraber gelirlerdi. Her düğünde yüzlerce adama yetecek kadar pilav ve zerde pişirecek kapkacak bulunmazdı. O devirde düğün evinin kapısı açık durur, kapıda da mahalle bekçisi beklerdi. Her önüne geleni sokmazsa da davetliler ve mahaleli serbestçe girip yemek yerdi. Hayat ne kadar ucuz olursa olsun, buna orta sınıfın dahi kuvveti yetmezdi. Onun için nisbeten ucuz bir masrafla çoğu aileler çocuklarını umumi yerlerde kestirirlerdi.[11]

Bir başka tanık ise sünnetlerin eğlence tarafını anlatmaktadır:

Sünnet işi tamamlanınca, eğlence faslı başlardı. Evvela, koyu kırmızı renkli şalvarlı, entarili, kınalı parmaklı, kaşları rastıklı, kar gibi bembeyaz dişli, sicim gibi örülü perçemli çingene kızları; yahut Galata'nın allı, morlu, börümcüklü, pullu elbiseler giymiş Ermeni, Rum ve Yahudi kantocu kadınları, ellerindeki zilleri şakırdatarak çocukların karşısında, davetlilerin önünde şıkır şıkır 'çiftetelli' oynarlar, göbek kıvırırlar ve boğazlarının yanlarını şişirerek uşak üzerinde gezinen zurnacıya uyup 'Allının allısıyım ben/ Kara kızın ablasıyım ben!' kantosunu okurlar, gözlerini süze süze keriz ederlerdi. Ondan sonra meydana bir masa kurulur, hokkabazla yardağı meydana çıkardı. [Bunlar] hiç durmadan çene yarıştırırlar, el şakası, şakşak şakası yaparlardı. Çırak toza toprağa yuvarlanır, nefes nefese kanter içinde hoplar zıplar, bin türlü şaklabanlıklar yapardı. Hokkabazdan sonra sıra orta oyununa gelir, gece de Karagöz perdesi kurulurdu. Ve eğlence sıra ile sabaha kadar sürerdi.[12]

ÇİLİNGİR SOFRASI OLMADAN DÜĞÜN OLMAZ

Birçok metinde de belirtildiği gibi, bu tür toplu sünnet düğünlerinin olmazsa olmazı zengin rakı sofralarıdır. Sermet Muhtar Alus 19. yüzyıl sonundaki sünnet düğünleri üzerine kaleme aldığı bir yazıda, bu düğünlere kadınlar da katılsa da, bunların "bilhassa bir erkek düğünü" olduğunun altını çizer. "Sünnet düğünü o devir erkeklerinin büyük bir istinadgâhı idi. Kırk yılda bir, bir gececik olsun evden kaçmak, biraz dışarılarda gezip tozmak meselelerinde tahlisiye (cankurtaran) simidi gibi imdada hazırdı. Bir akşamı hariçte geçirecek olan adam derhal bir sünnet düğününe davetli olduğundan kapı açar ve bu maval sükûnetle dinlenirdi." Sünnet evde yasaklanan içkiyi içmek için bir vesileydi. "Ağızlarında zerre kadar anason kokusu duyulunca ev içinde kıyametler kopan zevat, sünnet düğünü şerefine küfelik olurlar, türlü türlü maskararalıklar yaparlar, kalkıp ortada şıkır şıkır çiftetelli bile oynarlar, hattâ hokkabazın çengisi kıvırırken para yapıştırmak bahanesiyle 'Haydi hacılaşalım gülüm' diye hop diye boynuna sarılırlardı. Bu hal herkesi neşeye gark eder, kim vurduya gider, işin hiç dumanı çıkmaz, yakası açılmazdı."[13]

Yine Alus, bir başka yazısında bir sünnet düğününü anlatırken, "içkisiz sünnet cemiyeti olmayacağı için bahçenin bir tarafında da çilingir sofraları, akşamcılar, hususi sazende ve hanende beyler çakıştırmada," diye eklemeyi unutmamıştır.[14] Osman Cemal Kaygılı da, 1931 yılında Beşiktaş'ta bir evin bahçesinde yapılan düğünü anlatırken, masaların üstünün meze tabaklarıyla donatıldığını söyler. Ortada dolaşan saki, rakı servisi yapmaktadır. Önce kadehler, sonra karafakiler boşalır. Bazı masalarda "kendin doldur, kendin iç" faslına geçilir. "Artık ondan sonra da, saz cazbanda, cazband Karagöz'e, Karagöz monoloğa, monolog gazele. Gazel zerde pilava karışır; düğün tam manasile düğüne benzerdi."[15]

Cumhuriyet'in ilk döneminde yapılan büyük sünnet düğünlerinin bazılarını gazete ilanlarını takip ederek sıralayalım. 1931 yılı Ağustos ayında Harbiye'deki Belvü Bahçesi'nde büyük bir sünnet düğünü yapılır. 1932 yılında Şehzadebaşı Ferah Sineması'nda Vefa-Kumkapı İdman Yurdu tarafından, özellikle Dümbüllü İsmail, Komik Şevki Bey gibi isimlerin yer aldığı tiyatro gösterilerinin ağırlıkta olduğu bir toplu sünnet düğünü düzenlenir. 1933 yazında döne-

1960'lı yıllarda bir toplu sünnet düğünü. Cengiz Kahraman Arşivi

min plaj modalarına uygun olarak Suadiye Plajı'nda 40 fakir çocuğun sünnet ettirileceği açıklanır. Düğünü hamiyetli zenginlerden Abdurrahman Naci Bey yaptırmaktadır. Düğünde Deniz Kızı Eftalya, Fikriye ve Safiye hanımlar sahneye çıkacaklardır. 1934 yılı Temmuz ayında Berberler Cemiyeti Misakı Millî Mektebi'nde 250 fakir yavrunun düğününü yapar, ama pek bir eğlenceden söz edilmediğine göre düğün zayıf geçmiş olmalıdır. Aynı yıl 9 Ağustos günü akşamı Eyüp'te Topçular Kazıklıbağı'nda hokkabaz, incesaz, monolog, ortaoyunu ve orkestra içeren bir sünnet düğünü icra edilir. Ardından Taksim Panorama Bahçesi'nde zengin programlı büyük sünnet düğünü yapılır. Bu gecede Süreyya Opereti, Fikriye Hanım'ın iştirakiyle Ayşe Opereti'ni oynar. Aynı yıl Temmuz ayında ise Sarayburnu Park ve Gazinosu'nda Himayei Etfal Cemiyeti'nin sünnet düğünü düzenlediğini görürüz. 1935 yazında da benzer bir düğün bu kez Kızılay tarafından gerçekleştirilir. Aynı yıl Zafer Bayramı etkinlikleri çerçevesinde 30 Ağustos'ta Çubuklu Bahçesi'nde; 1936 yılında Tayyare Bayramı içinde Kasımpaşa Geyikli Bahçe'de toplu sünnet düğünleri yapılır. Panorama Bahçesi'nde 1936 ve 1937 yazları yine benzer büyük sünnet düğünleri düzenlendiğini görürüz. 16 Temmuz 1937 günü yapılan düğünde Münir Nurettin ve Hamiyet Yüceses sahneye çıkmıştır. Ağustos ayında bu kez Sarayburnu Gazinosu'nda Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bir sünnet düğünü ve kır balosu yapılır. Aynı yerde 1939 Ağustos'unda Kızılay'ın düzenlediği sünnet düğününde ise Hamiyet Yüceses'in konseri yanısıra, Hâzım ve arkadaşlarının sunduğu bir komedi, Kavuklu Ali ve İrfan grubunun hazırladığı bir orta oyunu yer alır. Kızılay'ın Sarayburnu Park Gazinosu'nda düzenlediği bu sünnet düğünleri 1941, 1942 yıllarında da devam eder.

1949 yılında *Her Hafta* dergisi bu tür toplu sünnet düğünlerini anlattığı yazısında manzarayı umumiyeyi şöyle aktarır: "Yalnız şu son üç dört ay içinde İstanbul'da 3000'den fazla çocuk sünnet olmuştur. Sünnet düğünlerini hakiki düğün haline getirmek adeti de hayli yayıldığı için şehrin park, konak otelleri; Taksim, Liman gazinoları gibi tanınmış yerlerinde bile sünnet düğünleri yapılmıştır. Bilhassa Kızılay Beyoğlu İstiklal Şubesi'nin Bebek Belediye Bahçesi'nde yaptığı büyük sünnet düğünü, bu yılın mükemmeliyet bakımından dillere destan olmuş en muvaffak düğünü sayılmaktadır."[16]

ESKİ KIYAFETLER MÜZESİ'NDE BİR TURİST KALABALIĞI

Büyük sünnet düğünleri görüldüğü gibi hemen her yıl yapılmaktadır. Bu düğünlerde zaman zaman konserler, gösteriler de yer almakta, çocukların hoşlanacağı hokkabazlar çağrılmaktadır. Refik Halit Karay, 1940'lı yılların sonlarında kaleme aldığı bir yazıda, temmuz ve ağustos aylarının İstanbul'da eskidenberi belli başlı iki özelliği olduğunu söyler: "Patlıcan yüzünden sürekli yangınlar ve sünnet vesilesiyle cümbüşlü düğünler... İtfaiyenin sayesinde neyse ki birinci özellik olan yangınlar artık kalmadı gibi" der üstadımız. Ama "sünnet düğünleri benim çocukluğumdaki hıziyle sürüp gidiyor. Hatta arttı, genişledi bile" diye de ekler... Sünnet düğünlerinin "cümbüşlü" tarihinin aslında II. Meşrutiyet'ten sonra başladığını söyleyen Karay "kurulan fırkalar ve cemiyetler yaz aylarında

Düğün Gecesi filminden. İpek Film 1933 yılında, "eski sünnet düğünlerine ait eğlenceli bir film" hazırlar. Filmin senaryosunu yazan ve rejisini üstlenen Mümtaz Osman takma adıyla Nazım Hikmet'dir. Film eski sünnet düğünlerini ve bu düğünlerde oynanan orta oyunlarını göstermektedir. Fotoğrafta ortada filmde rol alan Halide Pişkin'i görüyoruz

birbirleriyle sünnet düğünü yarışına çıkar oldular," diye ekler. Gazetelerde gördüğü "yoksul çocukları sünnet" başlıklı haberler yüzünden bu konu üzerinde düşünmeye başlayan Karay, sünnetin böyle alenen, debdebeyle yapılmasına pek sıcak bakmaz. Eski dönemlerde dümbelekli, hokkabazlı, Karagözlü, çengili, köçekli sünnetlerin yapılmasının "eski zihniyet" açısından hoş görülebileceğini söyler ve "Eğlenceye ancak bu gibi vesilelerle kavuşan ve başka günlerde ne sinema, ne plaj, ne balo, kapalı yaşayan bir cemiyete sünnet düğününü çok görmeyebiliriz" diyerek ekleme yapar.

Refik Halit Karay, yeni bir hayat biçimini kabul etmiş toplumumuzun, artık bu tür eğlenceleri ar-

1950'li yıllarda yapılan toplu sünnet düğününden bir hatıra

kada bırakmasını arzu etmektedir. "Modern kılıklı halk, entarili, takkeli sünnet çocuklarının yatağı başında bir eski kıyafetler müzesini seyre gelmiş turist kalabalığına benziyor! Hele o düğünde bir de hoparlör caz çalar, dans başlarsa komiklik son haddine varıyor" diyerek fikrini açıklamaktadır. Yazısını şöyle noktalamaktadır; "Bir şeyden daha kurtuluruz. Temmuz ve Ağustos ayları gelince kır kahvelerine çınar diplerine, yangın yerlerine, mahalle arasındaki boş arsalara kurduğumuz derme çatma çuval bezi çadırlarla, zevksizce sıralanmış düzensiz karyolalardan, karyolalara uzanmış ve beti benzi kül kesilmiş acayip takkeli yavrucuklardan... Kısacası ne göze, ne kulağa, ne de akla bir türlü hoş gelmeyen bir manzaradan."[17]

Refik Halit'in bu temennisi hayata geçmez elbette. O zamandan bu zamana toplu sünnetler tüm hızıyla sürüp gelmektedir. 1950 yılında Feridun Kandemir yazısına, "böyle giderse İstanbul her sene sünnet mevsiminde turist gelir gibi civar vilayetlerden sünnet olmak için gelen çocuklarla dolacak" diye başlar. Sonra manzarayı umumiyeyi anlatmaya koyulur. Eskiden olduğu gibi paşa konaklarında, köşklerinde, yalılarında sünnet düğünleri yapılmadığı için, şimdi daha çok parti kuruluşları, hayır cemiyetleri ve özellikle Kızılay bu işe önayak olmaktadır, diye ekler. Ardından Bebek Belediye Bahçesi'nde Kızılay'ın düzenlediği ve 67 çocuğun sünnet edildiği düğünü anlatmaya koyulur. "Davetlilerin yanısıra bahçenin kıyısı da sandallarla dolmuş, bedavacılar gösterileri denizden izlemektedirler. Bir tarafta İbrahim Özgür'ün saçtığı neşe, bir yanda iki büklüm nineleri bile zilli bebek gibi zıplatan milli oyunlar, sonra hokkabaz, kukla ve her türlü eğlencenin her türlüsü..." Kandemir'in anlattığına bakılırsa, yaratılan hava öylesine sıcak ve samimidir ki, çocuklar sünnet olurken ağlamak yerine gülmekte, hatta bazıları "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırmaktadır. Geçe geç vakitte son seferlerinden birini yapan boğaz vapuru da bu coşkun havaya dayanamaz, gelir sahile yanaşır, yolcular da "Kaptan baba, sabaha kadar buradan bir yere kıpırdama ne olursun," diye yalvarırlar."[18]

FİLME ÇEKİLEN SÜNNET DÜĞÜNLERİ

Yine gazete ilanlarını takip ederek, 1950 yılı 22 Temmuz gecesi Rami Gençler Kulübü yararına Eyüp Halk Bahçesi'nde düzenlenen sünnet düğününde Hamiyet Yüceses, Suzan Güven ve Abdullah Yüce gibi ses sanatçılarının sahne aldığını görmekteyiz. İlanın sonunda şu bilgiler yer almaktadır; "Uzak yerden gelen müşterilerimize dönüş için taksi, otobüs temin edilmiş olup, bu muazzam gecenin bütün tafsilatı filme çekilecektir."[19] Bir el ilanından ise Demokrat Parti Beşiktaş İlçesi'nin "her sene yapmakta olduğu ve Beşiktaşlıların sabırsızlıkla bekleyip büyük alâka gösterdiği Muazzam Programlı Sünnet Düğünü"nün 13 Ağustos 1955 gecesi Beşiktaş Bahçesi'nde yapılacağını öğrenmekteyiz. Sabaha kadar süren program inanılmaz derecede zengindir. "Saz/ Saime Sinan/ Mediha Demirkıran/ Gönül Yazar/ Suzan Güven/ Nigâr Uluerer/ Nedim Adanalı/ Sevim Şenöz/ Aynur Akın/ Sevim Özses/ Özel Kardeşler/ Nimet Hüseyin

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun düzenlediği bir sünnet düğününden toplu fotoğraf

Balkan/ Nana/ Aziz Basmacı/ Bal Arıları/ Avareci/ Karadenizliler Ekibi/ Kafkaslılar/ Hakkı Karadayı ve Melahat Civelek/ Farabi/ Hokkabaz/ Kukla/ Sürprizler/ İlaveler." Sonraki yıllarda da sünnet coşkusu aynı hızla devam etmektedir. Örneğin, 1968 yılında Unkapanı Haydar Sineması'nda düzenlenen şahane sünnet düğününün kadrosu da, el ilanından öğrendiğimize göre çok zengindir. Alaettin Şensoy, Ayla Akın gibi şarkıcılar; Şen Bahriyeliler, Antenler gibi komedi ikilileri, dans toplulukları el ilanında üç sıraya sığmayan fotoğraflarla yer alırlar.

Toplu sünnet düğünlerinin elbette en gösterişlileri doğal olarak, sanatçıların da bu kentte olmasından dolayı İstanbul'da yapılıyordu. Ama İzmir'in de sünnet mevsimi ile fuarın aynı aylara denk gelmesinden dolayı bir ayrıcalığı vardı. Örneğin 1958 yılında Kızılay'ın Kültür Park'da düzenlediği sünnet düğününün kadrosu çok zengindir; Muzaffer Akgün, Mualla Mukadder, Dansöz Semiramis, Celal Şahin, İsmail Dümbüllü ve arkadaşları... Ayrıca hokkabazlar, illüzyonist ve Karadeniz folklor ekibi de düğünde sahne almaktadırlar. Gündüz başlayan programın sabah 5'e kadar süreceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu sünnetin yararına Altay ve Karşıyaka futbol takımları bir de maç yapacaklardır.[20] Kızılay'ın Kültürpark'da yaptığı bu düğünler sonraki yıllarda da devam eder. Ağrı ili Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir yazışmasından da 1949 yılında kurumun Ağrı'da büyük bir sünnet düğünü yaptırdığını öğrenmekteyiz. Ağrı Milletvekili Halit Bayraktar'a yazılmış olan bu mektupta, kurumun eylül ayında 52 çocuğun sünnet ettirdiği ve giydirdiği belirtilmektedir.[21]

Son olarak belirtmek gerekirse, toplu düğünler içinde sayamasak da, Naşit'in oğlu için düzenlediği sünnet düğünü eğlence tarihinde özel bir yer taşıyabilir. Çünkü bu düğün Turan Tiyatrosu'nun sahnesinde gerçekleştirilmiştir. Salon misafirlerle dolu, sahnedeki karyolaların birinde Naşit'in oğlu Selim Özcan, diğerinde de torunu yatmaktadır. Haksızlık etmeyelim, iki karyola daha vardır. Bunlarda da emektar sanatkârların babasız kalan iki çocuğu yatmaktadır. Gazeteler düğünü şöyle anlatır; "Sabaha kadar devam eden düğünde, balet kızları, allı pullu kıyafetlerle döktürüp durdular. Meddahlar, en güzel hikayelerini okudular. Orta oyuncuları en parlak tulûatçılıklarından örnekler döktüler. Hatta Safiye [Ayla] bile o meşhur naz ve istiğnasını bir yana bırakarak Naşit'in hatırı için sahnede teberrüken birkaç şarkı söylemeye razı oldu."[22] Eh, sünnet dediğin de olsa olsa bu kadar debdebeli olur!

DİPNOTLAR

1 Selim Nüzhet Gerçek, "Eski Eğlencelerimizden Sünnet Düğünleri", *Akşam*, 29 Ağustos 1942. Ayrıca Bak: Özdemir Nutku, "Atmeydanı'nda Düzenlenen Şenlikler", Hipodrom/ Atmeydanı, İstanbul'un Tarih Sahnesi içinde, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 2010.
2 Nurhan Atasoy, 1582. *Surname-i Hümayûn. Düğün Kitabı*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997.
3 Metin And, *40 Gün 40 Gece*, Toprakbank Yayınları, İstanbul, 2000.
4 Metin And, a.g.e., s.30.
5 Selim Nüzhet Gerçek, a.g.e.
6 Daim Oruçlu, "Eskiden İstanbul'da Sünnet Düğünleri Nasıl Yapılırdı?", *Gece Postası*, 31 Temmuz 1949.
7 Sermet Muhtar Alus, "Eski Sünnet Düğünleri," *Akşam*, 21 Mayıs 1931.
8 *Her Cebin Kitabı*, İstanbul, t.y.
9 *Her Hafta*, 15 Ekim 1949.
10 *Son Posta*, 5 Ağustos 1934.
11 Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s.103-104.
12 Sohbet Sever, "Sünnet Düğünleri", *Yeni Sabah*, 15 Mart 1942. (Bu mahlası Sermet Muhtar Alus, Münir Süleyman Çapanoğlu, Ahmet Cemalettin Saraçoğlu ve Ulunay değişik zamanlarda kullanmışlardır. Yazının üslubu en çok Münir Süleyman Çapanoğlu'na benzemektedir).
13 Sermet Muhtar Alus, "Eski Sünnet Düğünleri", *Akşam*, 21 Mayıs 1931.
14 Sermet Muhtar Alus, "Bir Afacan Sünnet Çocuğu," Taha Toros Arşivi
15 Osman Cemal, "Beşiktaş'ta Bir Sünnet Düğünü", *Yeni Gün*, 8 Eylül 1931.
16 *Her Hafta*, 15 Ekim 1949.
17 Refik Halit Karay, "Sünnet Ayları," *Aydede*, No.93-116, 30 Temmuz 1949.
18 Kandemir, "Sünnet Düğünleri," *Son Saat*, 6 Eylül 1950.
19 *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1950.
20 *Yeni Asır*, 8 Eylül 1958.
21 16 Aralık 1949 tarihli mektup
22 *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1938.

Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamlarından Bakmak

ZEYNEP ADIGÜZEL, NALAN BALCI, FIRAT GÜLLÜ, EROL KÖROĞLU

Tarih Vakfı çatısı altında, 2014 yılından beri 20'den fazla ortaokul ve lise, 500'den fazla öğrenci ve 50'den fazla öğretmen ile gençlerin tarihi farklı perspektiflerden tartışmasını, eleştirel okuryazarlık becerilerini geliştirmelerini ve yeniden yazmalarını sağlamayı hedefleyen eğitim atölyeleri gerçekleştirilmekte. Eğitim atölyelerinin bu yılki konusu dünyada ve Türkiye'de kadının özgürleşme hareketinin serüveniydi. Bu tema altında öğrenciler ve öğretmenler, kadınlar tarafından kaleme alınan ya da bir kadını odak noktası seçen yaşam yazını örnekleri üzerinden ilerleyerek toplumsal tarihe farklı bir gözle bakmaya çalıştılar.

Yürütülecek atölye çalışmalarında katılımcıların temel sorunsalı şu şekilde belirlenmişti: "Kadınların özgürleşme hareketi hangi farklı bağlamlarda ve geçmişten günümüze hangi aşamalardan geçerek sürmektedir?" Gençler, yaşam yazını ve sözlü tarih atölyelerinde aldıkları eğitimin ardından sözlü tarih çalışmaları yürüterek projeye özgün katkılarını yaptılar. Bu görüşmelerden yola çıkarak birer yaşam anlatısı metni kaleme aldılar ve posterler, animasyonlar, kısa belgeseller hazırladılar. Bu yıl dünyanın ve ülkemizin içinden geçtiği pandemi süreci projenin finalinin gerçekleştirildiği koşulları radikal biçimde değiştirdi. Önceki yıllarda proje finalleri alan uzmanlarının, velililerin ve konuya ilgi duyan farklı gözlemcilerin katılımıyla gençlerin yıl boyunca aldıkları atölye eğitimleri sonucunda ürettikleri ürünleri sergiledikleri, tartıştıkları, eleştirdikleri bir tarih panayırı formunda gerçekleştirilirdi. Bu yıl pandemi süreci projede de yeni bir deneyimin yaşanmasını sağladı. Gençler ve danışman öğretmenler, büyük bir motivasyonla çevrimiçi sözlü tarih görüşmeleri yaptılar ve yaptıkları proje ürünlerini, http://gencler-tarihyaziyor.tarihvakfi.org.tr/ blogunda yayımladılar. 28 Haziran günü yapılan çevrimiçi proje finali de dijital ortamlarda gerçekleştirilmiş oldu.

Atölyenin yürütücüleri olarak bizler her zamanki gibi katılımcı öğrencilerin kafalarını netleştirmekten ziyade karıştırmayı amaçladığımızdan, işin onların düşündüğünden çok daha karmaşık bir nitelikte olduğunu ortaya koymak bu yıl da öncelikli görevlerimizdendi. Başlangıçtan itibaren bu atölyelerde temalar ne kadar değişirse değişsin, vurgusunu kaybetmesini asla istemediğimiz ortak bir unsur var: Geçmişle ilgilenirken eleştirelliği asla elden bırakmamak. Bu bağlamda daha en baştan, bu yılki atölyelerde ele alınacak materyalleri, Erol Köroğlu'nun önerisiyle, "Yaşam Yazını" konsepti içerisinde ele almayı ve kim anlatırsa anlatsın her türlü tarih anlatısının kendi subjektifliği içerisinde ele alınmasının önemini öğrencilere hissettirmeyi kararlaştırmıştık. Bu dosyada yer alan ve bir yıl süren çalışmaların bazı sonuçlarını okurlarla paylaşmak için seçtiğimiz öğrenci materyallerini biraz da bu mantık içerisinden anlamlandırmak doğru olacaktır.

Bu yılın dosyası, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Demirci Yılmaz'ın tarihyazımında kadınsız tarihten, kadınların tarihine nasıl geçildiğini anlatan "Tarihyazımının Cinsiyeti: Kadınsız Tarihten Kadın Tarihine" yazısı ile başlamaktadır. Ardından her okulun proje kapsamında ürettiği ve çok geniş bir yelpazeye yayılan materyallerden oluşturulmuş bir seçkiyle devam etmektedir. Son olarak, projenin final oturumunda Tarih Vakfı youtube kanalından canlı olarak yayınlanan, moderatörlüğünü Özlem Çaykent'in yaptığı, Birsen Talay Keşoğlu, Esra Danacıoğlu ve Tuba Demirci'nin konuşmacı olarak katıldığı panelin değerlendirmesi ile dosya tamamlanmaktadır. Bizler gençlerle çalışırken, üretirken çok keyif aldık. Sizler de çalışmaları okurken, incelerken umarız ki çok keyif alırsınız.

TARİHYAZIMININ CİNSİYETİ:

Kadınsız Tarihten Kadın Tarihine

TUBA DEMİRCİ

BU YAZI TUBA DEMİRCİ'NİN 16 ŞUBAT 2020 TARİHİNDE FMV IŞIK ORTAOKULU NİŞANTAŞI KAMPÜSÜNDE DÜZENLENEN, "GENÇLER TARİH YAZIYOR: TOPLUMSAL TARİHE KADINLARIN YAŞAMLARINDAN BAKMAK" ADLI TARİH VAKFI PROJESİNİN İKİNCİ ÖĞRENCİ ATÖLYESİNDE YAPTIĞI KONUŞMADAN DEŞİFRE EDİLMİŞTİR.

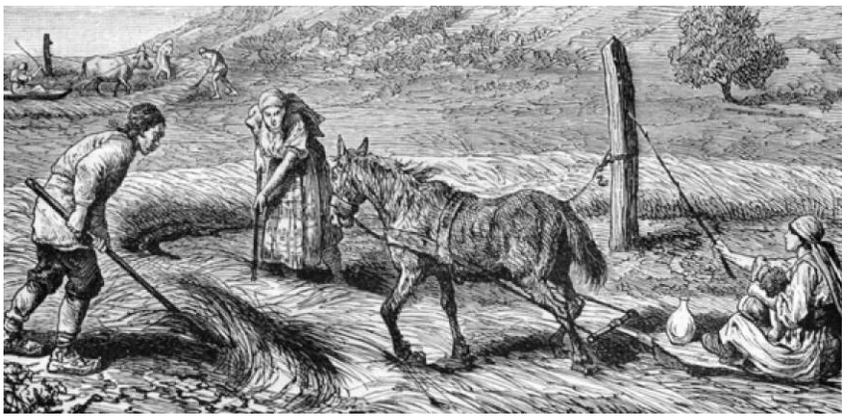
Sizlere tarihyazımında kadınsız tarihten, kadınların tarihine nasıl geçtiğimizi anlatacağım. Bu geçiş sürecinde anahtar niteliğinde dönüşüm ve değişiklikler, kavramlar var: toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi. Bu kavramlar son kırk yılda, feminist hareket sayesinde Türkiye'de ve dünyada eğitim programlarının ve pedagojinin temel öğeleri haline geldi. Ama yine de hatırlatmakta fayda var; bizimki gibi ülkelerde bazen gelgitler, eğitim müfredatları ve pedagojisinde yenilikler, bazen bu yeniliklerden vazgeçişler veya geri dönüşler olabiliyor. Bu sebeple toplumsal cinsiyetle tarih arasındaki bağlantı ve cinsiyetsiz tarih mümkün mü, tarih cinsiyetli olursa veya tarihin cinsiyetini konuşmaya başlarsak biz neler kazanıyoruz, bu konulardan bahsedeceğim sizlere. Aslında her şeyin bir cinsiyeti var, tarihyazımı da bu durumdan bağımsız değil. Dolayısıyla tarihyazımı nasıl yapılıyor, tarihi kim yazıyor, hangi cinsiyet grubundan insanlar tarihyazımında yoğunlaşıyor ve bunu kendilerine iş ediniyorlar ve bu durum ne türden problemlere sebep oluyor? Toplumsal tarihe kadın yaşamlarından bakmayı konuşacağımız bugün öncelikle şunu belirtelim; kadınların genel olarak erkeklere kıyasla toplumsal, ekonomik ve hukuki açıdan "talihsizliğinden" bahsetmek kadar, tarihsizliğinden de bahsetmek mümkün. Özellikle 1960'larda cereyan eden feminist hareketin ikinci dalgası sayesinde tarihyazımında kadınlar açısından nasıl dönüşümler sağlanmış, biraz bundan bahsedeceğim. Öncelikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyetten başlayarak tarihyazımının yapısından konuşmak istiyorum.

Christine de Pizan'ın, *Kadınlar Kenti* kitabından bir gravür
Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Meister_der_%27Cit%C3%A9_des_Dames%27_002.jpg

Cinsiyet dediğimiz şey, biyolojik özelliklerimiz; bunun çok tartışılacak bir yanı yok. Biz kadın ya da erkek olarak dünyaya geliyoruz; fakat bir de toplumsal cinsiyet dediğimiz bir mevzu var. Bizler cinsiyetli bedenler olarak yaşıyoruz, kadın ve erkek olarak dünyaya geliyoruz; ama kadın ve erkek olmayı aslında süreç içerisinde, yaşayarak öğreniyoruz. Hiçbir bebek ileride bir başka bebeğe nasıl ilgi göstereceğini, bir kadın ya da erkek olarak nasıl yaşaması gerekeceğini bilmez doğduğunda. Bunları toplumsallaşmayla, kültürlenmeyle öğreniriz. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve cinsiyet gibi iki ayrı kavrama ihtiyaç duyarız. Bir tanesi bedenlerimizi, diğeri bizim yaşama pratiklerimizi, davranışlarımızı yönlendiren ve bizi değerlendirmeye tabi tutan kıstasları anlatıyor.

Toplumsal cinsiyetimiz, aslında bizden üstlenmemiz beklenen roller bütünü. Öncelikle "cinsel fark" var ve toplumsal cinsiyet farkları, bu "cinsel fark" üzerinde geliştirilmiş. Kadın ya da erkek olarak nasıl davranmamız, nasıl konuşmamız, hangi soruları sormamız, aynı zamanda etrafımızla nasıl ilişkiler kurmamız gerekiyor, bunları bize anlatan beklentiler ve davranışlar bütünü toplumsal cinsiyet. Feminizm siyasi bir hareket, ancak kaynağını kadınların kurtuluşu esnasında onlar ve ezilen diğer gruplar hakkında eksik olan bilgiyi de üretmekten alan bir bilgi üretim yaklaşımı. Feminizmin merkezinde de, feminist hareket(ler)in ve epistemolojinin bizlere armağanı olan toplumsal cinsiyet kavramı vardır. Feminist hareketin bizleri bilinçlendirdiği, varlığından haberdar ettiği bir kavram. Feminist hareket olmasaydı, feminist epistemoloji olmasaydı biz bugün toplumsal cinsiyetten haberdar olamayacaktık. Feminizm kabaca 300 yıllık siyasi-toplumsal bir hareket; ama yirminci yüzyılın yarısından itibaren

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Ogosto, Bulgaristan'da harman döven kadınları gösteren gravür
Sofya Üniversitesi Tarih Kütüphanesi
https://www.cam.ac.uk/research/features/beyond-the-harem-ways-to-be-a-woman-during-the-ottoman-empire

bilimsel bir metodoloji ve kuram halini almıştır. Toplumsal cinsiyet bizden beklenen rol ve sorumlukları, bu rol ve sorumluluklar çağdan çağa, kültürden kültüre ve coğrafyaya, aynı toplum içinde iktisadi sınıf veya etnik-dinsel gruplara göre nasıl değişiklik gösteriyor, bize bunu anlatıyor. 19. yüzyılda Orta Anadolu'da yaşayan insanların tabi oldukları toplumsal cinsiyet rejimi, yani insanlardan beklenen rol ve tavırlarla bu konudaki kurallar bütünü, bugün Orta Anadolu'da yaşayan kadınların ve erkeklerin tabi oldukları toplumsal cinsiyet rejiminden oldukça farklıdır. Dolayısıyla doğduğumuz andan itibaren kadınlar ve erkekler olmayı yaşayarak, çoğunlukla norm ve beklentilere göre kendimizi şekillendirerek öğreniyoruz, toplumsal cinsiyetten kastettiğimiz şey budur. Toplumsal cinsiyet tarihseldir, cinsiyet gruplarına atfedilen davranış kuralları, norm ve kalıpları öğrenmeyi ve onlarla mücadelemizi ve değişimi anlatır.

Şimdi, bizler kadınlar ve erkekler olarak bu normlar, kalıplar ve beklentiler içine doğuyoruz, söz konusu norm ve yapıları kabul ettik ya da etmedik, kabul edersek ne oluyor, etmezsek ne oluyor? Kabul etmezsek aslında bir şeyleri değiştirmeyi-iteklemeyi tercih etmiş oluyoruz. Kabul edersek de içinde bulunduğumuz bağlamın şekillendirdiği toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirerek onları yeniden üretiyor, devamlı kılıyor, tarihsel olarak sürekliliğini sağlamış oluyoruz. Biz bir toplumda yaşayarak kültürlendiğimizde hem toplumsal cinsiyet farklılıklarını hem de bu farklılıkların belirginleştirdiği toplumsal cinsiyet rollerini edinmiş, aynı zamanda onları var kılmış oluyoruz. "Türk kadını" dediğimiz zaman aslında bu tarih dışı bir tanım; hangi çağın, hangi dönemin, hangi üretim biçiminin Türk kadını? Türk kadınından kastımız ne? Etnik olarak Türk olanlar, Türkçe konuşanlar mı? Türk Müslüman olanlar mı? Türk kadınları, yaşadıkları tarihsel dönemden, o dönemin siyasi ekonomik süreçlerinden izole olarak mı kadınlık deneyimliyor ve yaşıyorlar? Hayır. "Türk erkekleriyle", Müslüman olan ya da "Müslüman olmayan" kadın ve erkeklerle bağlantı ve ilişkiler içerisinde "Türk kadınları" oluyor ve kadınlıklarını buluyorlar. Her bir Türk kadının deneyimi aynı mı peki, hayır, işte toplumsal cinsiyet hem kadın erkek deneyimlerini hem de kadınlar arası farklılıkları açıklamakta kullandığımız anahtar kavramlardan biri.

Toplumsal cinsiyet dediğimizde bir de toplumsal cinsiyet eşitliğinden yahut toplumsal cinsiyet eşitliği arayışından bahsetmemiz gerekiyor. Bizler kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları kabul etmekle birlikte, bu farkların eşitsizlik yaratması gerekmediğine inanan insanlarız. Kimler olarak? Feministler yani feminist hareketin bileşenleri, feminist araştırmacılar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumdaki genel eşitlik mücadelesinin parçası olduğuna inanan insanlar olarak. Kuşkusuz bizler toplumda farklı roller üstleniyoruz. Ama bu, üstlendiğimiz tüm rolleri sorgulamaksızın yerine getireceğimiz veya bu rolleri hiç sorgulayamayacağımız anlamına gelmiyor. Mesela bir anne olarak anneliği, anneliğin gerektirdiği sorumluluk ve rolleri, bu kuruma ilişkin toplumsal beklentileri sorgulayabiliriz; çocuk büyütmek sadece annelere özgü bir mevzu değildir. Örneğin, annelik ve babalık birbiriyle ilişkili pratikler. Ebeveynlik de devletle, kurumlarla, iş yaşamıyla, sosyal güvence sistemiyle ilişkili; çocuklar ve ebeveynler arasında mutlaka biyolojik bir bağ da gerekmiyor. Ancak sosyal bilimler ve tarih yazımında çocuk büyütmek topyekûn annelikle, annelikle de doğrudan kadınlarla, biyolojik annelikle ilişkilendirilerek tartışıldığından, bu role sorgulayıcı bir yaklaşımla bakabilir, bu rol dağılımını, annelik ve babalık arasındaki farkların nedenlerini sorgulayabilirsiniz. İşte bu sorgulamalar için bizler tarihe, ekonomiye, topluma, coğrafi ve tarihi şartların kesişimindeki bireylere, bireylerden mürekkep kitlelerin hayatlarına toplumsal cinsiyet kavramıyla bakıyoruz.

Toplumsal cinsiyet eşitliği aslında kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç, yani iktidar ilişkilerine yol açan yapıların değişimine, cinsiyet farklılıklarının nasıl olup da eşitsizlikler yarattığına bakan bir kavramdır. Mesela bugün kadınlarla erkekler arasındaki güç ilişkilerini düzenleyen en önemli mevzu hukuktur, devlettir. Devlet bugünkü halini nasıl aldı? Devlet yapısında kadının yeri nedir, devletin kadınlara bakışı nasıldır, kadınlar devlet kurumları ve siyasette ne kadar yer alabiliyor, hukukun, devlet politikalarının değişiminde ve dönüştürülmesinde kadınlar nasıl roller üstleniyor? Bütün bunlara tarihsel olarak, toplumsal cinsiyet kavramı ışığında bakmak gerekiyor. Bizler eşitlik derken kadınlar ve erkeklerin aynı olmasından değil, ancak yasa karşısında eşit muamele görmesinden bahsediyoruz. Sonuç olarak

Türkiye'de Osmanlı Kadınları, Tesettür, Dansçılar, Güzellik. Taş Baskı, Forbes Kütüphanesi, Northampton, Massachusetts, USA.
https://www.amazon.com/Turkey-Ottoman-Dancers-antique-lithograph/dp/B01F66FODU

tarihyazımı da siyasetin, eşit hakların ve hukukun belirlendiği bu cinsiyetli süreçten bağımsız değil. Tarihyazımı, geçmişe dair bir bilgi üretme işidir, geçmişe dair yaşantı ve bilgiyi aktarılabilir hale getirmek ve bu yolla geçmişi anlamak, bugünkü eşitsizliklerin kökenini anlayarak, bugün için siyasi, ekonomik, kültürel bir strateji kurabilmenin temelidir.

Tarih yazmak, geçmişin bilgisiyle bugünü kurmak anlamına geliyor. Tarihyazımı aynı zamanda kuramsal ve felsefi bir uğraş; bir takım kavramsal araçlar ve perspektiflerle geçmişin bilgisini derliyoruz. Yani tarih yazma eylemi, tarihi "nereye bakarak" yazacağımıza; örneğin orduya, devlete, topluma yahut işçiler ve üretim süreçlerine, dine, kültüre ya da sanata mı odaklanacağız, buna karar vermek ve bu alanlara ait sorular etrafında düşünmek anlamına geliyor. Sadece oturup tarihi kurgulamak da değil, kaynaklara bakmak, o kaynakları değerlendirirken kullanılacak perspektiflere karar vermek ve belli bir konudaki tarihyazımını neden yaptığımızı bilmektir. Sonuç olarak tarih iki ana işe yarıyor; eğitmek ve belletmek. Biz kimiz, nereden geldik, nereye gidiyoruz? Veya biz diye bir şey var mı? Olsa ne olur, olmasa ne olur? Tarih ve belletilecek tarihi hazırlayan tarih yazma eylemi çoğunlukla ulus devlet sürecinde bir tür indoktirinasyon aracıdır; belli bir kurgu, nedensellik ilişkileri içerisinde kitleler için açıklamalar oluşturmaktır tarihyazımı ve tarih eğitimi. Ancak biliyoruz ki ideolojik seçimlerin ve indoktrinasyonun şekillendirdiği bir pratik olsa da, tarih çok önemli bir disiplin. Eylemlerimizi, tercihlerimizi gerekçelendiren bir disiplin. Neden? Çünkü değişimi anlamak, anlatmak, kendimizi anlamak ve anlatabilmek için tarihi anlatılara ihtiyaç duyuyoruz. Feminist tarihçiler ve tarihi araştırmalar yapan feministler, aslında tarihin bu devrimsel- dönüştürücü yönünün öneminin farkındalar, tarihi kadın erkek eşitliği ve kadınların da insan olduğuna dair inançlarını topluma belletmek için, tıpkı diğer tarihçiler gibi kullanıyorlar. Tarihin devrimci ve dönüştürücü vasfından kastım, tarihin yaratıcı, gerekçelendirici ve aynı zamanda doğrudan erişimimiz olmayan bir zamana dair bilgilendirici bir disiplin olması. Dolayısıyla da anlamak ve değiştirmek için tarih bize gerekli.

Tarihi kim, nasıl yazıyor? İlk çağlarda insanı geçmişiyle bir araya getiren geçmişin hikâyesini kuran ozanlar, anlatıcılar, sonrasında rahipler-din görevlileri var. Bu gruplar dünyanın, devletlerin, toplulukların, insanların gündeliğini -seçici biçimde- not ederek tarihini tutuyorlar. Yerleşik hayatla, tarım toplumları ve devlet pratiğinin geliştiği noktalarda ise, daha sistematik olarak tarih yazan vakanüvisler, beşeri gelişimin özelliklerini sorgulayan ve bu gelişimi kavramlaştıran filozoflar var. Bir de diploması olan, çeşitli eğitim programlarına devam eden, insanlığın kültür ve dil çeşitliliğine aldıkları eğitimle hâkim olan zamanımızın akademili tarihçileri var. Ancak bahsettiğim ozanlar, anlatıcılar, rahipler-din görevlileri, filozoflar, vakanüvisler ve akademili tarihçiler çoğunlukla erkekti, 1950'lere kadar -ki 1950'ler kadınların tarih bölümlerine kurumsal engellerin tümüyle kaldırılmasıyla girmeye başladıkları dönemdir- tarih yazımı erkeklerin uğraşıydı. Eğitim olanaklarına, kâğıt-kalem ve kitaba erişimi, tarihsel meraka ve bu merakı giderme ayrıcalığına sahip olanlar erkeklerdi. Bu erkekler de geçmiş üzerinde bir tür eril anlatı tekeli kuruyorlardı. Sonuç olarak tarih hakkında konuştuğumuzda gelecek için, geçmiş hakkında, yine güçlü iktidar grupları tarafından üretilmiş bir bilgiden bahsediyoruz ve bu bilgi sorgulanmaksızın bir hakikat, gerçek haline geliyor. Mesela göçebe toplumlarda üretim merkezi ve siyasi bir birim olan çadır(yurt), yerleşik hayata geçince nasıl dönüştü? Emek kullanımı, evlilik adetleri, akrabalık ilişkileri nasıl değişti? Genelde bunlara çok odaklanmaz erkeklerin kurduğu genel tarih anlatısı, bu dönüşümleri konu edindiğinde ise bunları sadece erkek yetişkinleri ilgilendiriyor gibi anlatır.

Sınırları erkeklerle ilişkili olanla belirlenmiş -biz buna erillik diyoruz- ve bu erillikle pekiştirilmiş biçimde yazılan tarihî anlatılarla büyüdük. Tarih erkekler evlerinin dışına çıktığında başladı; tarih çok uzun bir süre bizler evlerimizi, özel alanlarımızı ve ilişkilerimizi arkada bıraktığımızda yazılmaya başlandı. Yahut tarihi ilgi neyin kamusal ve tarihi, neyin olmadığına dair seçimler yaptı. Dolayısıyla tarihyazımı aslında hipermetrop bir bakış açısıyla gerçekleşti; tarih yazanlar ve tarihi bu yazından öğrenenler hemen yanı başlarındaki, doğrudan kendilerini ilgilendiren mevzulara odaklanara veya birtakım "önemsiz"- güçsüz kitlelerin hayatlarını görmezden gelerek tarihle ilişkilendiler. Kimdir bu güçsüz ve önemsiz kitleler sorusu da çok önemli; bu gruba kadınlar da dâhil. Madun grupların ve azınlıkların, hayatlarını bilmediğimiz kalabalık kitlelerin hayatları, görmezden gelinen tarihi mevzulardır. Neden başka şeyler tarihi anlatının konusu olamıyor? Sadece yönetip, savaşıyor ve vergi mi topluyoruz? Kuşkusuz hayır. Dahası, sınırlı bir anlatı bu; savaşa, yönetime-yönetene odaklandığı için muazzam ölçüde sınırlı olmasına karşın, tarih yazımının bir evrensellik iddiası var. Ne zamana kadar? 1930'lara kadar. Sonrasında tarih yazımına ve tarihsel merakın uğraklarına ilişkin sorgulamalar ve eleştiriler başlıyor.

Kadınlar söz konusu olduğunda "uzun sürmüş bir tarih dışılık" ile karşı karşıyayız; mevzu salt kadın tarihsizliği de değil üstelik; kavimlerin, kültürlerin, yasal geleneklerin ve üretim biçimleri çeşitliliğinin farklılaştırdığı "kadınların" tarihinden bahsetmek mecburiyetindeyiz. Kadınlar tekil deneyimlere sahip, aynı statü ve güce sahip bir yığın değil. Dahası, kadınlar tarihyazımına ve tarihi anlatılara dâhil edildiklerinde, kahramanların hep erkek olduğu toplumsal bir kurguda "tabi olan", tabi olması arzulanan, aksi halde kendilerine yer bulamamış kişiler olarak yahut melek, mübarek, istisnai türden kadınlar olduklarında/olabildiklerinde sesleri işitilen varlıklar olarak tarih-

Pascal Sébah, Les Costumes Populaires de la Turquie en 1873: ouvrage publié sous le patronage de la Commission impériale ottomane pour l'Exposition universelle de Vienne, 1873. Soldan sağa Selanikli evli Müslüman ve evli Musevi kadın ile Pirlepeli (Prilep)-Bulgaristanlı evli kadın

selleştirilmişlerdir. Örneğin ya Rahibe Teresa, kutsal Meryem Ana gibi rehber olabilir yahut hadsiz, çapsız, şirret, şaibeli kadınlar, cadılar olarak siyaseti, gündelik hayatı ve toplumsal hayatı bozan varlıklar olarak resmedilirsiniz. Kadınlar bu iyi kötü karşıtlığında kavramsallaştırılıyorlar ve tarihte bu şekilde kendilerine yer buluyorlar. Unutmayalım ki insanlar içinde yaşadıkları şartların şekillendirdiği varlıklardır. Özellikle kadınlar söz konusu olduğunda tarih onları içinde yaşadıkları şartlara bakmaksızın, bağlamından soyutlanmış kişiler olarak ele alıyor. Sonuç olarak bir tarih dışılık söz konusu, aynı zamanda ciddi bir cinsiyetçilikle şekillenmiş bir dünya geçmişi var.

1930'lardan itibaren, on dokuzuncu yüzyılda özellikle Leopold von Ranke'nin işaret ettiği biçimde kurumsallaşan tarihyazımı, eğitimi ve disiplinine ilişkin ilk sistematik eleştiriler başlıyor. 1930'lar öncesinde de eleştiriler var; ama bizim için önemli olan Annales Okulu'nun eleştirileri. "Köylüler, işçiler, köleler, kadınlar, çocuklar ve yaşlıların da tarihi var mıdır, bu tarihi nasıl araştırıp yazacağız" soruları 1930'larda sorulmaya başlanıyor. Sonuçta 1930'lar ile 1960'lar arasında kadınların tarihi konusunda eksiklikler hissedilse de, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini merkezine alan anlatılar maalesef yaygınlaşamıyor. Yine de şundan bahsetmek mümkün; yeni bir emek, sınıf,

ezilme tarihi ve bu tarihin yazımı ile ilişkili yeni yaklaşımlar oluşacak. Annales Okulu'nun veya "aşağıdan tarih" diyeceğimiz tarih yazımı akımının etkisiyle yeşeren sınıf ve emek çözümlemeleriyle birlikte, kadınlar arasındaki farklılıklar da kavramlaştırılmaya başlanacak. "Hangi kadınlar?" sorusuyla, köylü, zengin, köle, özgür, hak talebinde yahut "sessiz(leştirilmiş) kadın yığınlarına, farklı coğrafyalardaki çeşitli kadın deneyimlerine dair cevaplar belirginleşecek ve kadınların tarihi meşruiyet kazanacak.

Feminist tarihyazımı da kadınların baskı altına alınışının bir tarihi olduğu iddiasıyla ortaya çıkacak. Bugün bizim maruz kaldığımız toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, seksizm yani cinsiyetçilik; tarihsel kökenleri olan, tarihte şekillenmiş bir pratikler bütünüdür, ezeli ve ebedi bir durum değildir. Cinsiyetçilik ve cinsiyetçiliğin şekillendirdiği toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kökenlerini tarihte bulabiliyoruz. Eğer tarihten bu eşitsizliklerin sebeplerine dair bir anlatı

Anayasa Hareketi sonrası 1876 Anayasasını-Meşrutiyetin ilanını kutlayan taş baskısı kartpostal – 1895
https://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%B6n_T%C3%BCrk_Devrimi#/media/Dosya:Greek_lithograph_celebrating_the_Ottoman_Constitution.png

çıkartabilirsek, çözümünü de bulabiliriz yaklaşımı gelişecek. Tarih bu sebepten feminist çalışmalar, kadın hareketi ve diğer toplum bilimleri içerisindeki en kritik disiplin olacak. Yani kadın hareketinin herhangi bir aşamasında tarihten bahsedilmemesi gibi bir durum söz konusu olamaz, çünkü direngen figürler, baskı altına alınamamış ya da baskıya direnmiş kadınlar veya kadınların kendi meşreplerince direnme tarihi feminist hareketin bugünkü meşruiyeti ve varlığı için önemli bir referans kaynağı. 1960'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle Birleşik Devletler ve Batı Avrupa'da feminist tarih yazımın ilk örneklerini göreceğiz. Bu ilk örnekler aslında genel olarak soylu ve seçkin kadınların hayatına odaklanacak. "Marie Antoinette, gerçekten tebaasının yaşadığı problemlerin farkında olmayan bir zavallı mıydı?" sorusu, feminist hareketin, feminist hareketin rehberi olan feminist epistemoloji yani bilme yöntemlerinin yükseldiği, kadınların ses çıkardığı döneme ait bir soru. Keşfedilmeyi bekleyen büyükanneler, akraba kadınlar, komşu kültürlerden kadınlar var; bu kadınların katkılarını, yaşamlarını öğrenecek, kendi hayatlarımızla karşılaştıracak ve sorgulayacağız bu sayede. Örneğin Anadolu'ya Türkmen- göçlerinin başladığı dönemi bir kadının gözünden, imparator babasının sergüzeşti yanında kendi hikâyesini Alexiad adını verdiği kitabında anlatan Anna Komnene'den öğrenebiliriz. Bu taleplerle 1960'lara ve 1970'lere girilecek. 1990'lardan itibaren Türkiye tarihçiliği ve tarih yazımı da benzer bir sorgulamaya muhatap olacak; yani yetmişler ve doksanlar arasında kadınların tarihi açısından benzer bir değişim söz konusu.

Feminist tarih, tarihyazımının kadınların tarihiyle, kadın kurtuluş hareketinin ortaya çıkış dinamiklerini kapsaması gerektiğine ilişkin bir eleştiri ve erektir. Kadın hareketi sürüp giderken, bu siyasi hareketin de tarihini tutmak ve yazmak, gelecek kuşaklara bu hareket ve talepleriyle ilgili bilgi, belge bırakmak gibi bir sâik de vardır. adınlar konusunda telafi anlatılarıyla başlayan feminist tarih yazımı, 1970'lerden itibaren kadınlar açısından eksik olan tarihi, kadın bakış açısından tamamlamaya odaklanacaktır. Türkiye'deki tarih yazımı da bunlardan bağımsız değil. 2000'lere kadar tarih yazımı konusunda genel anlamda çok güçlü bir eleştirel literatür yok; 2000'lere kadar "Niye işçi tarihi eksik, niye kadın tarihi eksik, niye toplumsal tarih eksik?" soruları yoğun biçimde sorulmamış; geç de olsa 2000'lerden itibaren bu sorular yaygınlık kazanmıştır.

Türkiye ve Osmanlı tarih yazımında kadın temsilleri meselesine gelecek olursak, bu temsiller başta bahsettiğim "şirret" veya "muhteşem- melek gibi varlıklar" ikiliğinin dışına uzunca bir süre çıkamamıştır. Kadınlar ayrıca bir tür "iç" şarkiyatçılık perspektifinden ele alınmıştır. Modernistler, milliyetçiler, İslamcılar, Türkiye dışından Türkiyeli kadınların tarihine bakanlar şeytan-melek kadın ikiliğini yeniden üretmişlerdir. Türkiyeli kadınlar denilince akla gelen, kadın ataları saray ve konak haremlerinde sere serpe keyif sürmüş, nesneleştirilmiş ve cinselliği abartılmış, talep etmeksizin erkeklerce aydınlatılmış-özgürleştirilmiş varlıklardır. Tabii ki evde- tarlada çalışan, çocuk büyüten, türlü gadre uğrayan yahut talihli olan, bölgesel ticarete yatırım yapan, han-hamam-imaret inşa eden, vakıf mütevellisi olan, Osmanlı sarayına borç veren ve bankerlik eden, erkek yakınlarını dava ederek hukuku kullanan, sütanne olup anneliği yetimhane ve kreş yokluğunda ücret karşılığı icra eden, tarihyazımının sınırlarına dâhil olmaya çalışan kadınlar akla gelmiyor ne yazık ki. Bunun dışında ücretsiz ev işçiliği ve tarım işçiliği, çamaşırcılık, halıcılık,

dokumacılık, nakışçılık, aşçılık, performans sanatları, bohçacılık, ölü yıkayıcılık ve ağlayıcılık, ebelik, hekimlik, aşıcılık yaparak geleneksel kadın mesleklerini sürdüren, evleri yaşanabilir kıldıkları için toplumsal hayatın devamına katkıda bulunan kadınlar yok sayılarak toplumsal tarih yazılıyor. Dolayısıyla eksik, fazlaca genellenmiş ve negatif, değişimden nasibini almamış tarih dışı kadın temsilleri söz konusu tarih yazımımızda.

Modern Türkiye'de ve Osmanlı toplumunda yaşayan kadınlar, erkek uğraşlarına merak saldıkları ve erkeklerin baskın olduğu alanlara girdiklerinde, örneğin Kösem Sultan ve Hürrem Sultanı düşünürsek yöneticiler olarak değil, entrikacı ve fitneciler olarak ön plana çıkarlar veya oy hakkı mücadelesindeki Nezihe Muhittin ve Cumhuriyetin kurucusu devlet adamının sabık eşi olan Latife Hanım gibi siyasi ve toplumsal talepleri nedeniyle itibarsızlaştırılırlar. Eş, siyasetçi ve hırslı kadınlar olarak yönetici erkek yakınlarını olağanüstü cazibeleriyle etki altına almakla suçlanıp, saltanat, devlet, yönetim sistemi ve toplumu bozmakla itham edilir yahut haddini aşan karikatürler olarak damgalanırlar. Kadınlar cinsel objeler, süs ya da kurbanlaştırılmış, iradeden yoksun, "havai" varlıklar olarak resmedildiğinden, kendi hayatı ve kadın özgürlüğü için mücadele eden bireyler değil, kurtarılma ihtiyacındaki zavallılar haline getirilir bu anlatılarda. Makbul anlatı, ardımdaki Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anayasal mücadeleyle ilgili 1895 tarihli bir propaganda kartpostalında gördüğünüze benzerdir: Vatan zincirler içinde bir kadındır, kurtarılma ihtiyacındadır. Söz konusu vatan zincirlere mahkûm kadınlardan da mürekkeptir ve burada anayasa mücadelesi kadınların esareti, örselenmiş melek yardımıyla temsil edilmiştir. Namık Kemal'in başını çektiği anayasacılar genç ve güzel esirenin kurtarıcıları olarak resmedilmiştir; boyunduruk altında kurtarılması gereken kadın-millet eşleştirmesidir bu ve yaygındır dünya ulusları tarihinde.

Diğeri ise gerçek bir fotoğraf. Osmanlı İstanbul'unda doğup Birleşik Devletler'de yaşayan gazeteci ve yazar Demetre Vaka'nın mütareke yıllarında İstanbul'da çektiği fotoğraflardan birini görüyorsunuz. Fotoğraf erkeklerin savaştığı Cihan Harbi ve hemen sonrasında İstanbul'un cadde ve sokaklarının temizliğinin kadınlara emanet edilmesine odaklanan bir tartışmada kullanılıyor. İstanbul'un temizliğinden sorumlu kadın temizlik işçilerini görüyorsunuz, bu kadınlar ceket- pantolondan oluşan üniformalarıyla temizlik işçileri. 1914'ün sonundan 1921'e kadar sokakların temizliği kadınlara emanet. Pantolon giymeleri işgal dönemindeki en önemli gündem maddelerinden biri olacak, erkekler geri döndüğünde de bu işçi kadınlara "Hadi bakalım, siz eve!" denilecek, çalışmaları mümkün olmayacaktır. Üçüncü fotoğraf ise Osmanlı kadınından değil, ancak Osmanlı kadınlarından bahsedebileceğimiz gerçeğini dile getiriyor; imparatorluk coğrafyasında kadın kimlikleri ve dolayısıyla deneyimleri çeşitli ve çoklu. İmparatorlukta Katolik, Ortodoks, Musevi, Müslüman Osmanlı

Halide Edip (Adıvar). İpek Çalışlar, *Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın*, Everest Yayınları, İstanbul, 1. Basım, Mayıs 2010, sayfa 514

kadınları var; Müslümanlığın farklı yorumları ve mezheplerinden bahsetmek mümkün. Dolayısıyla kimden bahsettiğiniz ve o anlatıyı nasıl kurduğunuz çok önemli. Kimden bahsediyoruz? Hangi kadından bahsediyoruz? Osmanlı kadını değil, aslında kadın larından bahsetmek gerekir. Osmanlı kadınlarının dâhil olduğu gruplardan bahsetmek gerekir; fakat geleneksel tarihyazımında kadından bahsedildiğinde, bu durum atlanarak genellemeler yapılır.

Kadın tarihçiler olarak birkaç öncü figürümüz var. Osmanlı toplumsal düzeni konusunda kadın elinden çıkma ilk tarihsel inceleme denebilecek türde işler yapmış ve bunları yazıya geçirmiş bir takım büyük annelerimiz var. Fatma Aliye'nin, *Nisvan-ı İslam* gibi çok önemli bir eseri var. Bu eser İslam kadınlarının Batı karşısındaki savunması. Fatma Aliye bu çalışmayı bağlantıda olduğu Batılı feministler kendisine bu konuda yazması salık verildiğinde hazırlıyor. Şair Nigar Hanım var. Onun da yazıya döktüğü anıları, yaşadığı döneme ışık tutuyor. Bu kadınlar bu arada on dokuzuncu yüzyıl sonundan 1950'lere kadar yaşıyorlar. Fatma Aliye Hanım daha uzun yaşıyor, Şair Nigar Hanım biraz daha erken ölüyor. Şair Nigar Hanım sayesinde Osmanlı saray hayatı, Osmanlı konak ve sokak hayatı, Osmanlı sanat hayatı gibi pek çok konuda bilgileniyoruz. Leyla Saz da bestekâr bir kadın, önemli işler başaran, hayırseverlik yapanlara sultan tarafından verilen Osmanlı Şefkat Nişanı ile ödüllendirilmiş bir kadındır. Onun da yazdıklarından Osmanlı saray hayatına ve gündelik yaşama dair bilgilere ulaşmak mümkün. Halide Edip var elbette. Mütareke sonra-

Fatma Aliye Topuz, fotoğraf İstanbul Kadın Müzesi fotoğraf galerisinden alınmıştır http://istanbulkadinmuzesi.com/fatma-aliye-hanim-topuz)

Fatma Aliye Topuz

sını, milli mücadelede Anadolu'yu onun gözünden okuruz. Münevver Ayaşlı, belli bir dönemin tarihi konusunda bizi doğrudan bilgilendirecek nitelikte anı ve roman türünde eserler yazmıştır, bu çalışmaları tarihsel niteliği olan yazı türleri olarak değerlendiriyoruz. Tabii Fatma Aliye paranın üzerine çıkmayı başarmış bir kadın, dolayısıyla tarih dışılığı aşmış, daha geniş kitlelerin tanıdığı şanslı kadınlardan bir tanesi. Adını saydığım kadınların çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemi anıları sayesinde bizler Osmanlının son dönemi, savaş ve mütareke dönemini daha kapsamlı ve canlı bir şekilde anlıyoruz.

Dünyada ve Türkiye'de kadın tarihinin öncülerine baktığımızda genelde feminist araştırmacılar, feminist bilince sahip kişilerin yaptığı çalışmaları görüyoruz. İlk jenerasyon feminist tarihçiler akademide ama akademinin de sınırlarındalar; yani her an akademi dışında kalabilirler, çünkü varlıkları meşru bulunmuyor. Fazla siyasi, fazla talepkâr, fazla isyankâr, "yeterince" tarihi konulara ilgi duymayan kadınlar bunlar. Kadın tarihçilerin kendilerini o akademinin bir parçası yapabilmeleri için tarihsel bir mücadele vermeleri de gerekmiştir. Türkiyeli kadınların tarihini araştıran feminist tarihçiler daha çok siyaset bilimi ve sosyoloji alanından geliyorlar; örneğin Şirin Tekeli ve Serpil Çakır tarihi araştırmalardaki tarihçi tekelini kıranlardandır. Feminist bakış açısına sahip tarihçilerden evvel, erken kuşak bir kadın tarihçiler grubu var dünyada, büyük anlatılarda kadınlara bakıyor bu araştırmacılar. Savaş dönemlerinde ne oldu, Roma İmparatorluğu yıkıldığında ne oldu, Bizans döneminde ne vardı? Ortaçağ, Rönesans, Fransız Devrimi gibi zaten bilinen büyük anlatıları bir de kadınlar açısından anlatmak -eksik kalan kısmı buydu çünkü- amacındalar.

Aynı zamanda geleneksel olarak kadınların hiçbir şekilde temsilinin olmadığı konuları, savaş, ekonomi, aile gibi ele almak gayesindeler. İlk kadın tarihçiler ve tarihe ilgi duyan feminist araştırmacılar bu eksiklikleri tamamlamakla işe başlıyorlar. Sıra devlete, ataerkilliğe, yoksulluğa, köleliğe direnen kadınların direniş tarihine geliyor. Kaynak, bakış açısı ve yöntem açısından feminist tarihçilerin oldukça eleştirel bir yaklaşımları var. Kaynak addedilmeyen kaynakları kullanacak, anı, mektup, hatta kırkyama usulü yapılmış yorgan ile örtüleri, okuryazar olmayan kadınların hikâyeleri, savaş, kıtlık, yas ve kölelik bağlamında analiz edecekler. Bu tür kaynaklar feminist araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılacağından, tarihin meşru kaynakları haline gelecek.

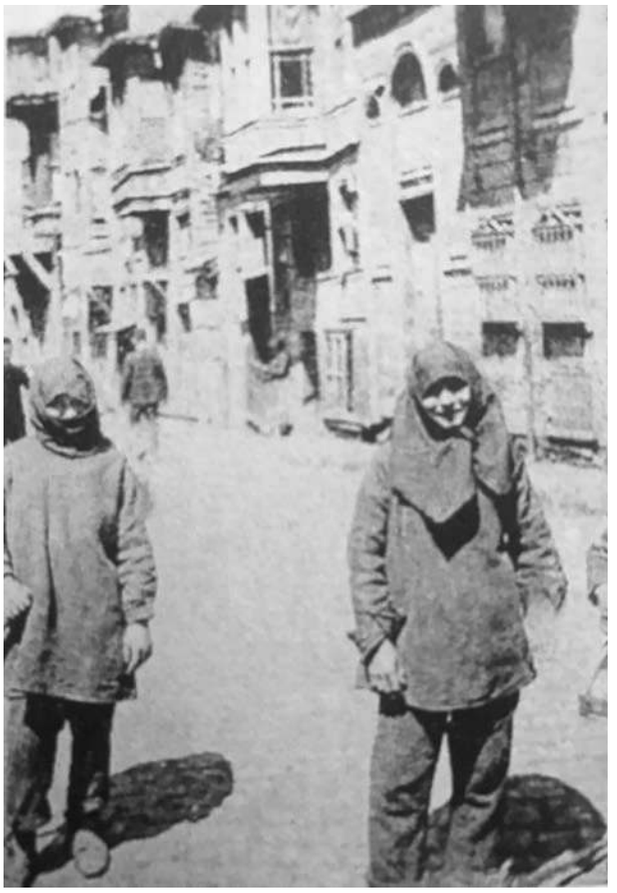
Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kadınların yaptıkları katkılardan bahsedelim. Tarihsel özneler ve kişilikler olarak bu dönemlerde yaşayan kadınların direnme ve ısrar biçimleri bize Osmanlı kadın hareketini veriyor. Müslüman, Hristiyan yahut Musevi Osmanlı kadınlarının kurdukları dernekler, çıkarttıkları dergiler ve gazeteler, yazdıkları polemik sütunları; annelik, eşlik, kız çocukluk, evlilik konularında yazdıkları eleştirel makaleler, bizim bugün Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi yani reform ve anayasa hareketleri dönemini daha bütünlüklü anlayabilmemizin anahtarı.

Cumhuriyet döneminde kadınların katkısını konuşmadan cumhuriyetten tam olarak bahsetmiş olamıyoruz. Kadınların Cihan Harbi ve Milli Mücadele döneminde cephe gerisi desteklerinden ve propaganda faaliyetlerine katkılarının yanı sıra savaş şartlarında kadınların ayrı, müstakil bir direnme çabaları da var. Örneğin nasıl annelik yapıldı, nasıl çocuk doğuruldu, nasıl besleyici sofralar kuruldu, bolluk bereketle özdeşleştirilen Anadolu'da, İstanbul'da savaş şartlarında ikame ürünlerle hayat nasıl yaşandı? Hasta çocuklara ve yaşlılara nasıl bakıldı? Karneyle gıda, giyecek ve yakacak dağıtılmasına, uluslararası ticaretin ve bölgesel iç ticaretin neredeyse durduğu, mal kompozisyonunun kıtlaştığı hayata kadınlar nasıl adapte oldular, ne gibi alternatif yollar buldular, aynı zamanda nasıl yardım kampanyaları düzenlediler, nasıl ev dışında ücretli emek ve çalışan haline geldiler?

Diğer bir konu da savaş yıllarına özgü cinsel şiddeti kadınların nasıl deneyimlediğidir. Savaşlar biliyorsunuz her zaman bir zafer ya da saf yenilgi hali değildir, başka tür yükleri-sorunları da beraberinde getirir. Savaşlar şiddetini kadın ve çocuk bedenlerinin yahut yaşlıların üzerine kusar, yokluk, hastalık, tecavüz ve diğer pek çok farklı biçimde. Bu türden bir boyutun bilinmesi de en azından barış eğitimi için feministlerin dünya ve çatışmalar tarihine yaptığı bir katkıdır diye düşünüyorum. Kadın ve feminist tarihçiler savaş dönemi yaşanan şiddeti salt cepheye özgü bir durum olmaktan araştırmalarıyla çıkardılar. Bir başka örnek de feminist hareketin yaşadığımız coğrafyadaki gelişim evreleri üzerine cumhuriyetle kadınların kurduğu ilişkiye bakarak öğrendiklerimizdir. "Devlet feminizminin" sınırlarını; Türkiyeli kadınların saklı kalmış oy hakkı mücadelesini öğrendik bu iliş-

kiden. Cumhuriyetin ilk siyasi partisini kuranlar kadınlardır, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Kadınlar Halk Fırkası mücadelesi vardır örneğin, Zafer Toprak ve Fatmagül Berktay'ın çalışmaları sayesinde bunu öğrendik.

Akademik ve tarihsel ilgi bize başka hangi kadınları tanıştırdı, biraz da buna bakalım. Amasyalı Mihri Hatun, on beşinci yüzyıl sonlarında doğmuş, on altıncı yüzyıl başlarında ölmüş bir kadın şair. Biz Sennur Sezer ve Didem Z. Havlioğlu'nun çalışmaları sayesinde bu kadından haberdar olduk. Amasya Kadısının kızı, seçkin bir gruptan geliyor, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmet'in edebiyat grubu diyebileceğimiz bir topluluğun parçası. Biliyorsunuz şehzadeler bazı taşra kentlerine gönderiliyorlar yönetim sistemi ve halkları-ülkeleri konusunda deneyimlensinler diye, gittikleri kentlerde de kendi toplumsal ve entelektüel çevrelerini oluşturuyorlar. Mihri Hatun deyince hiç evlenmemiş ve iki yüzden fazla gazel yazmış bir kadından bahsediyoruz. On altıncı yüzyılda yazılmış en ünlü şiirlerinden bir dörtlüğün sadeleştirilmiş hali şöyle: "Kadınlar eksik akıllı olur derler, bundan dolayı onların her sözünü boş saymak yerinde olur derler, Mihri duacınızın zannı budur ki, olgun ve akıllı kişiler şu sözü söylerler: Becerikli bir kadın, beceriksiz bin erkekten iyidir, zihni açık bir kadın, anlayışsız bin erkekten iyidir." Zafer Hanım var örneğin, ilk kadın romancımız olarak addediliyor. 93 Harbi (1877-78 Osmanlı Rus Savaşı) esnasında "*Aşk-ı Vatan*" isimli kısa bir roman yazıyor. Bu romanda Gülbeyaz isimli bir karakter var, asıl ismi Loranza. Loranza İspanyol asıllı ve onun sayesinde bizler 93 Harbi çerçevesinden vatanperverlikle, vatan sevgisinin çoğul halleriyle tanışıyoruz. Kitap sadece Ruslara karşı Osmanlıların hissettiği bozgun endişesini anlatmıyor, farklı vatanseverliklerden bahsediyor. Zehra Toska'nın çalışmaları sayesinde de Zafer Hanım'dan haberdar olmuş durumdayız. Birtakım dergiler var: *Terakki-i Muhadderat*, *Ayine*, *Mürebbi-i Muhadderat*, *Aile*, İnsaniyet isimli... *Terakki-i Muhadderat* 1869-1870 arasında çıkıyor. Kadın eğitimi, çok eşlilik ve cinsiyet ayrımcılığı konusunda makalelerin basıldığı bir dergi. Kadın yazarlar, bazen erkek yazarların isimlerini kullanarak yazıyorlar, erkek yazarlar da katkı sunuyorlar bu dergiye. On dokuzuncu yüzyılın ortasından sonlarına doğru yani özellikle bu yüzyılın kapandığı on yıllarda, kadın dergileri, kadın dergiciliği ve basım-yayım faaliyetleri de artacak.

"Türk Kadın Çöpçüler" Demetra Vaka, *İstanbul'un Peçesiz Kadınları*, Kitap Yayınevi, 1. Basım Mayıs 2003, sayfa 13, Osmanlı İstanbul'unda Çöp ve Temizlik İşçisi Kadınlar

Osmanlı kadın hareketi konusunda bence en sistematik çalışmaları yapan birkaç insandan bir tanesi de Serpil Çakır'dır. Osmanlı kadın dernekleri, Osmanlı kadın dergi ve gazetelerine bakarak dönemin Osmanlı feminizmini, aslında "birinci jenerasyon" diyebileceğimiz feminist hareketi yazıyor. Bu aslında bir tür direniş; kadın tarihinin kadınlar tarafından yapılması ve sadece kadınları ilgilendiren türde bir çalışma olmasına yönelik bir tür eleştirisi vardır Çakır'ın. Çünkü bir tür gettolaşmadan yakınıyor bu çalışma, yeni sorularla, yeni bir tematik kurguyla, aslında olmadığına koşullandırıldığımız feminist hareketi bize tanıtıyor. Halide Edip'ten bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Alıntıdan haberdar olmam Serpil Çakır'ın çalışması *Osmanlı Kadın Hareketi* vasıtasıyladır. Halide Edip 1913 sonlarından itibaren çeşitli salonlarda ve 1914'ten itibaren ise, İstanbul Darülfünunu'nda kadınlara özel birtakım dersler başladığında, bu derslerin hemen hemen ilk örneklerinden denebilecek bir tanesinde konuşuyor. O konuşmadan küçük bir bölüm okuyacağım size; konuşmanın burada okuyacağım kesiti bugünlere, bizlere güçlü bir mesaj içeriyor. Halide Edip 1913'te yayımlanan *Mektep Müzesi Dergisi*'nde basılan "Yirminci Asırda Kadınlar" başlıklı konuşmasında şöyle diyor:

> Her yerde kadınların uyanıp, ilerlemeleri de başka hareketler gibi yavaş ve zincirleme bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması onların da bir şey yapmamış olmalarını intaç etmez. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatroda Osmanlı kadınlarından mürekkep muhterem ve büyük bir kitle bulmak. Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman elbet bizim aciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkülatla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir.

ÖZEL ALEV ORTAOKULU

Evde, Okulda, STK'larda, Siyasette Bir Kadın: Nagihan Tetik*

Nagihan Tetik 1965 yılında Sakarya'nın Ferizli ilçesinde, üç çocuklu bir ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelir. Kendisinden küçük bir erkek, bir de, kız kardeşi vardır. Babası Adapazarı Ticaret Borsasında çalışır, annesi ev hanımıdır. Bu nedenle okuldan dönüşlerinde kendisini hep annesi karşılar. Annesinin evde olması onun şanslı bir çocukluk geçirmesini sağlar ancak dördüncü sınıfa geldiğinde annesi ciddi bir kalp rahatsızlığı geçirir ve bu sebeple uzun süre hastanede yatmak, tedavi görmek zorunda kalır. Annesinin hastalığı sürecinde kardeşlerinin ve evin sorumluluğu Nagihan Hanım'a düşer. Bu yüzden küçük yaştan itibaren sorumluluk almaya başlar, bu durum hayatı boyunca da devam eder. Nagihan Tetik'e göre çocukluğunda hoşgörü, sevgi ve iyi niyet vardır. Kendisini şanslı bir çocuk olarak görür. Babasının yedi erkek, tek kız kardeşi olduğundan ailesinde kız çocukları değerli, özlenen ve aranan çocuklar olmuştur. Böyle bir ailede dünyaya geldiği için her zaman çok sevilir ve mutlu bir çocukluk geçirir.

Babası Adapazarı Ticaret Borsası'nda çalıştıktan sonra siyasete atılır, belediye başkan adayı olur. Kazanamayınca Adapazarı Büyükşehir Belediyesinde iktisat müdürlüğü yapar. Örneğin akşam yemeklerini ailece yediklerini hiç hatırlamaz Nagihan Tetik. İş arayanlar, başka sorunu olanlar babasına gelirler, bu sorunlarına çözüm ararlar. Babası insanlara yardım etmeyi hem siyaset nedeniyle hem de insan olarak çok sever. Babasının bu özelliği ailesine miras kalır.

Nagihan Tetik, yirmi iki yıldır bekardır, iki çocuğu, iki kızı vardır. Büyük kızı Deniz felsefe öğretmenidir, küçük kızı Sahra ise Viyana Üniversitesinde altıncı sınıfa geçen bir tıp öğrencisidir. Bir anne olmak, bunun da ötesinde bekar bir anne olmak onun iş hayatında ve günlük hayatında bazı zorluklara neden olmuştur. Çocuk sahibi olmak ve bu çocukları tek başına büyütüyor olmak oldukça zor bir iştir. Eşinden ilk yıllarda ayrılmıştır, çocuklarını büyütmesi için annesi birkaç yıl kendisine destek olur. Sonrasında bu işin üstesinden kendi kendilerine gelmek zorunda kalırlar. Nagihan Tetik bir öğretmendir. Lise yıllarında okuduğu "Benim Küçük Dostlarım" kitabı onu çok etkiler. Bu kitap bir öğretmenin hayatını anlatmaktadır. Kitabın etkisiyle tüm tercihlerini öğretmenlik üzerine yapar. Bu tercihinden çok mutludur. Öyle ki bugün dünyaya yeniden gelse tekrar öğretmen olmak ister. Ona göre çalışan kadının evdeki sorumluluklarının dışında iş hayatında da yaşadığı zorluklar vardır. Bir kadın; kendine bakmak, bakımlı olmak, kadın olarak kendini toplumda ifade etmek zorundadır.

Her zaman çocuklarını güvenle emanet edeceği bir yeri olduğu için çalışan bir kadın olarak kendisini şanslı bulur Nagihan Hanım. Ona göre çalışan kadınlar yuva ya da kreşlerin azlığı ya da var olanların ücretlerinin yüksek olması nedeniyle çocuklarını güvenilir bir yere bırakmak konusunda zorluklar yaşamaktalar. Toplumun, belediyelerin ya da iş yerlerinin çalışan kadınlara çocuklarını güvenle bırakabilecekleri bir yer açmaları konusunda yasalara ihtiyaç olduğunu, bunun zorunlu hale gelmesi gerektiğini düşünen Tetik, yasallaşmanın ileriki yıllarda gerçekleştirilebileceği umudundadır.

Bir anne, çalışan bir kadın olan Nagihan Tetik, STK'larda da görev alır. Hemen hemen kuruluşundan beri KODA'nın (Köy Öğretmenleri Değişim Ağı'nın) üyesidir. KODA'daki çalışmalarını şöyle anlatır: "Bir sivil toplum kuruluşu olan KODA 2016 yılında kuruldu. Kurucusu olan Mine Ekinci, oldukça genç birisi. O yıllarda 26 yaşındaydı Mine. Harward'da doktora yapmıştı. Doktora konusu "kırsalda eğitim" üzerineydi ve bir dernek kurmaya çalışıyordu. Bu dernekte köy öğretmenleri ve kırsaldaki öğretmenlerle çalışmak istiyordu. Yollarımız bir şekilde Mine'yle kesişti. Mine bana geldiğinde köy öğretmenleri için ne yapabileceğimizi konuşup tartıştık. Türkiye'de 18.000 tane birleştirilmiş sınıf vardı. Bu sınıflara öğretmen olarak atanan öğretmenler, genellikle yeni mezun olmuş, eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerdi. Birleştirilmiş sınıf müfredatı maalesef yoktu ve bu sınıfların bir kitabı da yoktu. Oraya görevli olarak giden öğretmenler ne yapacaklarını çok bilemiyorlardı. Mine'nin öncülüğü ve Sabancı Vakfı'nın sponsorluğuyla bir grup akademisyen ve öğretmen bir araya geldik. Yaklaşık bir hafta kadar nasıl yapacağımızı tartıştık, bazı kararlar aldık. Ondan sonra bir yıl içinde birleştirilmiş sınıflar için bir müfredat oluşturduk. Bu müfredatı Milli

Eğitim Bakanlığına sunduk. Milli Eğitim Bakanlığı müfredatımızı kabul etti, biz de onu Milli Eğitim Bakanlığına hediye ettik. Sonrasında bu müfredata uygun olarak köy öğretmenlerine bir etkinlik kitabı bir de başucu kitabı dağıtıldı. Ben bu iki kitabın editörlüğünü yaptım. Bu kitaplar yayımlandı, Milli Eğitim Bakanlığı da kitapları resmi kitap olarak kabul etti, kitaplar EBA'da yayımlandı. Artık köy öğretmenlerinin hem müfredatları hem de başucu kitapları, etkinlik kitapları var. İşleri bir parça da olsa kolaylaştı diye düşünüyorum." KODA'nın dışında kendi mahallesindeki komşularıyla oluşturduğu ve kurucusu olduğu Doğa ve Yaşam Derneğinde çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca Atatürkçü Düşünce Derneğinin de üyesidir.

CHP'de Bakırköy meclis üyesi olan Nagihan Tetik, siyasete atılmasın nedenlerini şu anısıyla anlatır: "Sanıyorum 2006 yılıydı, Gazi Üniversitesinin eğitimle ilgili ulusal bir sempozyumuna katılmıştım. Burada bir üniversitenin dekanı konuşmasında, 'Kadın öğretmenler, erkek öğrencilere doğru model olamazlar. Kız öğrencilere kadın öğretmenler, erkek öğrencilere erkek öğretmenler öğretmenlik yapmalı.' konuşmasını yaptığında benim de içinde olduğum bir grup öğretmen ayağa fırladık, 'Siz de bize doğru model değilsiniz.' deyip salonu terk ettik. Ondan sonra bu tepkinin yeterli olup olmadığını, ne yapmam gerektiğini düşündüm; bir siyasi partiye üye oldum ve mücadelemi orada sürdürmeye çalıştım. Sabancı Üniversitesinin Eğitim Reformu Girişimi ile Anadolu'da kasaba kasaba, il il öğretmen eğitimleri verdik. Ben de katıldım o eğitimlere. Orada gördüğüm tablo benim okulumdaki tablodan çok uzaktı. Benim çalıştığım okul bizi çok iyi donatmıştı, heybemiz doluydu ama Türkiye'nin gerçeği böyle değildi. Aradaki uçurumu kapatmak için bir şeyler yapmak lazımdı. Yola çıktım, bu benim hayat planım oldu ve yol beni siyasete kadar götürdü. Bugün Bakırköy Belediyesi meclis üyesiyim. Bakırköy'de de eğitim adına yürüttüğüm projeler var. Örneğin Bakırköy Belediyesinin iki tane kız öğrenci yurdu var. Burada 250 tane kız öğrenci kalıyor, bunlar Anadolu'dan gelmiş, üniversitede okuyan öğrenciler. Bu öğrencilerle 'Anadolu'dan Kızım Var' projesi başlattık. 'Anadolu'dan Kızım Var' projesiyle yaşlı, yalnız yaşayan insanlarla kızları buluşturduk. Bu projeyle kızların İstanbullu olma sürecine katkı sunuyoruz. Aileler onlarla ayda bir ya da iki defa bir müzeye, sinemaya, tiyatroya, gösteriye gidiyorlar ya da İstanbul'un tarihi ve kültürel mekânlarına bir gezi yapıyorlar. Projemiz devam ediyor, bu proje aracılığı ile siyasetteki amacımı yavaş yavaş gerçekleştirmek bana da güç veriyor, bu konuda çalışma azmimi artırıyor."

Nagihan Hanım'a göre siyasette kadın olmak çok kolay değildir, kendisi hiçbir kolaylıkla karşılaşmaz. Tam tersine çok zordur; çünkü toplumda siyaset hep erkeklerin işi gibi düşünülür. Hem zaman açısından hem de egemen olma açısından kendisinin partisinde kadınlar için %30'luk bir kota vardır ama diğer siyasi partilerde bu da yoktur. Kadın olarak partide var olabilmeniz için %30'luk bu kotanın içerisine girebilmeniz gerekir. O kotaya girebilmek için kadın arkadaşlarınızla da ciddi bir rekabet ve mücadele içerisine girmek zorunda kalırsınız. Bu da zorlu bir süreci getirir.

Ona göre kotaran, üreten, yapan hep kadınlardır; ama kadınlar görünür değildir. Kadınlar toplumun %50'sini oluşturur, %50'yi oluşturan kadınlar, güçlerinin farkına varmalı, güçlerini birleştirmeliler, güç birliği yapmalılar. Bu güç birliğini yaparak haklarını elde edebilirler.

Kendisinin bir kadın olarak ömründen uzun hayalleri vardır, bunların ne kadarını gerçekleştirebileceğini bilememektedir. Eğitimdeki niteliğin ya da standartlar arasındaki uçurumun kapanması en büyük hayalidir. Türkiye'de her çocuğun eşit, adil ve özgürce aynı kalitede eğitim alabilmesi için mücadele etmektedir. Bunun gerçekleştiği günü görmek için ömrünün yetip yemeyeceğini bilmez ama bu adaletin erkekçe değil gerçekçe olmasından yanadır. Köy çocuklarının, özellikle köy çocuklarının artık en tepeye kadar çıkma fırsatının çok olmadığını düşünmektedir. Ona göre Anadolu'da, kırsalda yaşayan çocuklara; devletin ya da toplumun, kariyerlerinin en üst basamaklarına çıkmaları konusunda fırsat sunması gerekir. Bunla ilgili kanunların ya da uygulamaların yürürlüğe girmesi gerekir. Bunun için de mücadele vermektedir ve mücadele etmeye de devam edecektir.

Nagihan Hanım'ın yaşadığımız sürece, geleceğe ilişkin düşünceleri şöyledir: "Bundan üç ay öncesine baktığımızda dünyamızı hoyratça kullandığımızı, sularımızın, kaynaklarımızın, havamızın kirlendiğini, iklimimizin değiştiğini konuşuyor, çözüm yolları arıyorduk. Pandemi süreci birden başladı, küçücük bir virüs dünyamızı altüst etmeye yetti. Virüs sonrası dünya da aynı dünya olmayacak. Ülkemiz de aynı ülke olmayacak. Var olan duruma hepimiz ayak uydurmak ve adapte olmak durumundayız. Biz bile bu görüşmeyi yüz yüze yapmayı planlarken şu anda online bir görüşme gerçekleştiriyoruz, yaşamlarımızda birçok değişiklik oldu. İnsanoğlu gelişirken, yapay zekayı, teknolojiyi üretirken, kendini geliştirirken doğayı biraz hırpaladı ve hoyratça kullandı. Biz doğayı ve insanları korumazsak geleceğe, çocuklarımıza nasıl bir dünya bırakacağız? Dünyayı koruma konusunda yine eğitime geliyor iş. Bireylerin eğitilmesi, bilinçlendirilmesi ve farkındalıklarının artırılması gerekiyor. Benim hayalini kurduğum dünya; doğası, insanı uyum içinde olan bir dünya. Bunu da gerçekleştirmek çok zor değil, bu insanların eğitimiyle gerçekleşecek diye düşünüyorum. Bu konuda kotaran, yapan, üreten yine kadınlar olacak. Yeter ki kendilerini ortaya koyup 'ben de varım' diyebilsinler."

Danışman Öğretmenler: Canan Sarıkaya, Eylem Akgüzel, Ebru Yıldız

Gönüllü Öğrenciler: Begüm Çepik, Demir Kandemir, Ateş Ergin, İlke Altındaş, Gökçe Tekin, Arda Küçükada

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

ÖZEL ALEV LİSESİ

Özlem Güveli'nin Ağzından Yazılmış Bir Mektup*

19 Ekim 1990

Sevgili Zeliha Hocam,

En son görüşmemizin üstünden çok zaman geçti, Umarım iyisinizdir ve sağlığınız yerindedir. En son gönderdiğiniz mektubun üzerinden üç hafta geçmesine rağmen ancak şimdi cevap yazmaya fırsatım olabildi. Ne zamandır aylık görüşmelerimizi aksattığımın farkındayım, son mektubunuzdan da bana bu konuda biraz sitemli olduğunuzu anlıyorum ve hem bu yüzden hem de ben de sizin kadar görüşmelerimizi ve konuşmalarımızı özlediğim için bu mektubu daha da bekletmek istemedim.

Hatırlarsanız önceki mektuplarımda size bir Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK) ile çalışmak istediğimden bahsetmiştim. Bir süreliğine Diyarbakır'ı ziyaret edip oradaki bir ÇEK'de çocuklarla ilgilenecek ve onlara tiyatroyu ve oyunculuğu tanıtacaktık. İşte Diyarbakır'a geleli altı gün oldu. Yerleşme, çocuklarla tanışma, etrafı gezme derken o kadar yoğunduk ki neredeyse bir haftanın nasıl geçtiğini fark edemedim. Normalde ekiple beraber gelecektik ama erkeklerin hepsi vazgeçince sadece ben ve Aylin projeye devam etme kararı aldık. Böyle olunca da üstümüze binen yük de arttı elbette. Bize "Gitmeyin, kadın başınıza oralarda ne yapacaksınız ki?" diyenler çok oldu ama üstesinden geliyoruz. Hem o çocukların gözlerindeki ışıltıyı görmek her şeye değer.

Her ne kadar buraya gelmeden önce de buradaki çocuklara iyi şekilde bakılmadığını bilsem de ilk gördüğümde çok sarsıldım. Çocuklar çok kötü durumdalar, pislik içindeler ve bazıları diş fırçalamayı bile bilmiyor. Bu sebeple önce hijyenden başlamaya karar verdik. Yetimhaneyi baştan sona temizledik ve çocuklara basit ama gerekli hijyen kurallarını öğrettik. Şimdi ise yavaştan tiyatroya geçiyoruz.

Geldiğimizin ikinci gün olsa gerek içimi yakan bir sahne gördüm. Bir oğlan küçük kız kardeşini dövüyordu. İlk başta inanamadım gördüğüme; oyun oynuyorlardır herhalde, dedim ama kızın acı içinde olduğunu görünce hemen ayırdım onları. Çocuğa neden böyle davrandığını sorunca normal bir olaymış gibi yüzüme bakarak ailesinde hep böyle gördüğünü, kız çocuklarının bu şekillerde terbiye edildiğini anlattı bana. Bir kere daha gördüm özellikle Doğu'da kız çocuklarının değersiz objelermiş gibi görüldüğünü ve çocukların masumiyetinin büyükler tarafından nasıl da karartıldığını. Şimdi çocuğa kız kardeşine nasıl davranması gerektiğini, onun da en az her oğlan çocuğu kadar değerli olduğunu öğretiyoruz.

Diyarbakır'ın, İstanbul'a göre farklı olduğunu ilk günden gördük. Herkes bize kadın başımıza buralarda ne yaptığımızı sordu. Kadınlara farklı gözle bakılıyor bazı kesimlerde, normalde üzerinde iki kere düşünülmeyecek bir şeyi bir kadın yapınca üzerine farklı anlamlar yükleniyor. İstanbul'da da yaşamadım değil böyle şeyler. Eğer yöneticilik makamındaki bir kadınsan ve başarılıysan her özelliğin sorgulanıyor, özellikle iş bitiriciliğin. Geçenlerde genel müdürümden müdürlük teklifi alınca bana "Çok yükselme, indirirler!" dediler. Şunu gördüm ki asıl sorun cinsiyette değil, birey olmakta. Eğer sonuna kadar güçlü durabilirsen ve asla taviz vermezsen o zaman istediğin her kapıyı açabilirsin. İşte Doğu'da hedeflerimden biri de kızlara bunu aşılamak. En içten dileğim bu kızların ileride kendilerini ve haklarını korumak için savaşan kadınlara dönüşmeleri.

Zaman çok hızlı akıyor, daha dün gibi hatırlıyorum konservatuardaki sıralara oturuşumuzu ve can kulağıyla sizi dinleyişimizi. Bir saniye bile kaçırmak istemezdik. Hâlâ hatırlarım, bize hep "Biz rakibiz, siz mezun olduktan sonra benim rakibim olacaksınız." derdiniz. Ben de bize mutluluk ve minnettarlıkla bakan bu çocukların arasından gelecekteki rakiplerimizin çıkacağını umuyorum. Sizin bizim için açtığınız yolda gururla yürüyorum. En kısa zamanda sizden gelecek güzel haberleri bekliyorum sayın hocam.

Saygılarımla,

Özlem G.

Danışman Öğretmenler: Deniz Ateş, Filiz Poyraz

Gönüllü Öğrenciler: Arek Berberoğlu , Yiğit Mezireli, Nil Erdal, Ada Özbey, İdil Ceylan

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

ÖZEL ALMAN LİSESİ

Fatma'nın Hayali*

Ezan sesi duyuldu. Fatma, annesiyle birlikte mutfakta erkek kardeşi ve babası için yemek hazırlıyordu. Daha on sekizindeydi. Yemek yaparken aklındaki tek şey gitmeyi arzuladığı üniversiteydi. Ama bu imkansızdı. Köyde o ana kadar bir kızın okuduğu görülmüş şey değildi. Acaba sorun kendisinde miydi? Gerçekten de bir kız olarak ev işleri dışında bir şeyler üretme kabiliyetine sahip değil miydi? Emin olamıyordu.

Yemek esnasında aklında hâlâ iki hafta sonraki üniversite imtihanları vardı. Bu imtihanlara gizli gizli hazırlanıyordu. Bu konunun konuşulması babası tarafından yasaklanmıştı. Babası, kızların kocalarının karısı, çocuklarının annesi olması gerektiğini düşünüyor ve eğitim alma hakkının sadece erkeklere ait olduğunu söylüyordu. Bunun için Fatma'nın erkek kardeşi Hüseyin'in eğitimi çok önemseniyordu. Fatma, üniversite hayallerini ara sıra annesine açmış; ancak ondan da ret cevabı almıştı. Ama o imtihana katılmayı aklına koymuştu.

İlerleyen günlerde ailesinden saklı bir biçimde imtihana girmek için başvurdu ve başvurusu kabul edildi. Aylardır beklediği gün gelip çattığında bir bahane buldu ve yine gizlice sınava girdi. Hiç ummadığı bir şekilde başarılı bir sınav geçirmişti.

Yaklaşık bir ay sonra evlerinin kapısını postacı çaldı. Babası mektubu okudu: Havacılık okuluna kabul edilmişti. O an babasının başından aşağı kaynar sular dökülmüş gibi oldu. Kızı hem imtihana kendinden izinsiz girmişti hem de 'ahlaksızlık yuvası' olan üniversiteye gitmek istiyordu... Kızın niyeti belliydi. Okumak istiyordu. Pilot olmak istediğini söyledi. Annesi ve babası bu kelimeye yabancıydı. Yine karşı çıktılar, konu kapandı.

Birkaç gün sonra yemek sofrasında babası söze başladı. Anne babasının sözlerini dinlemeyen Fatma evlendirilecekti. Belki böyle ehlileştirilebilirdi. Evleneceği kişi, köyden şehre çiftçilerin mallarının ticaretini yapan bir tüccardı. Fatma'ya söz hakkı bile doğmadan kısa süre içinde davullu zurnalı bir düğün yapıldı ve Fatma, baba ocağını bırakıp umutlar şehri İstanbul'a, müstakbel kocasının yanına gitti.

Fatma, gün geçtikçe ne kadar şanslı biri olduğunun farkına vardı. Kocası, açık görüşlü biriydi. Bu belki de İstanbul gibi bir şehirde yaşamasından kaynaklanmaktaydı. Eşinin öğrenme isteğini, matematiksel, kıvrak zekasını fark etti. Kocasının teşvikiyle sahibi oldukları küçük ölçekteki işletmede muhasebeci olarak çalışmaya başladı.

Yıllar yılları kovaladı. Muhasebecilikte kendini geliştirmekteydi. Fakat insanların ön yargılarını kırmak çok zordu. Kendisine kadın olduğu ve özellikle Doğulu olduğu için şaşıran gözlerle bakanlar vardı. Bir kadın nasıl iş hayatında aktif olabilir, muhasebecilik gibi kritik bir meslek nasıl bir kadına emanet edilirdi? Buna ilaveten koca şehirde iş çıkışının geç olduğu saatlerde yürürken tedirgin oluyordu. Acaba bu mesleği gerçekten seviyor muydu? Yoksa sadece anne babasının haksızlığını kanıtlama inadından mı günlerini tüketiyordu?

Özel Alman Lisesi

ERKEK MESLEĞİ OLARAK GÖRÜLEN MESLEKLERİ YAPAN KADINLAR TARİH VAKFI

We Can Do It!

FATMA'NIN HAYALİ

Giriş

Toplumda erkek mesleği olarak düşünülen meslek gruplarında çalışan kadınların hayatlarını ve mesleklerinde karşı karşıya kaldıkları durumları ve olayları anlayabilmek adına katılmış olduğumuz "Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamlarından Bakmak" adlı projeye katıldık. Bu süreçte bu mesleklerde görev yapan kadınların günlük yaşamlarından iş hayatında karşılaştıkları her türlü durumla kadar birçok konuda fikir sahibi olma fırsatına sahip olduk.

Daha emin ve daha doğru adımlı yürüyeceğimiz bir yol vardır: Büyük Türk kadınını çalışmasının ortası kalmasın." – Gazi Mustafa Kemal Atatürk

"Milletimiz güçlü bir millet olmayı özlemiştir. Bunun gerçekleşmesinde bizi de kadınlarımızın her konuda yükselmelerinin sağlanmasıdır."
– Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Sonuç

Bu sürecin sonunda çeşitli meslek gruplarından farklı kadınlarla yaptığımız çalışmalarla birlikte bu duruma başka bir açıdan bakma fırsatına sahip olduk. Konuştuğumuz kişilerden sadece iş hayatlarında değil aynı zamanda günlük hayatta bu mesleği icra edilen bir kadın olarak karşılaştıkları durumlar hakkında bilgi sahibi olduk.

Ezan sesi duyuldu. Fatma, annesiyle birlikte mutfakta erkek kardeşi ve babası için yemek hazırlıyordu. Daha on sekizindeydi. Yemek yaparken aklındaki tek şey gitmeyi arzuladığı üniversiteydi. Ama bu imkansızdı. Köyde o ana kadar bir kızın okuduğu görülmüş şey değildi. Acaba sorun kendisinde miydi? Gerçekten de bir kız olarak ev işleri dışında bir şeyler üretme kabiliyetine sahip değil miydi? Emin olamıyordu.

Yemek esnasında aklında hala iki hafta sonraki üniversite imtihanları vardı. Bu imtihanlara gizli gizli hazırlanıyordu, tabii ki bu doğal olarak yeter'sizdi. Bütün çalışmasına rağmen bu konunun konuşulması babası tarafından yasaklanmıştı. Babası, kızların kocalarının karısı, çocuklarının annesi olması gerektiğini düşünüyor ve eğitim alma hakkının sadece erkeklere ait olduğunu söylüyordu. Bunun için Fatma'nın erkek kardeşi Hüseyin'in eğitimi çok önemseniyordu. Fatma, üniversite hayallerini ara sıra annesine açmış ancak ondan da ret cevabı almıştı. Ama o imtihana katılmayı aklına koymuştu.

İlerleyen günlerde ailesinden saklı bir biçimde imtihana girmek için başvurdu ve başvurusu kabul edildi. Aylardır beklediği gün gelip çattığında bir bahane buldu ve yine gizlice sınava girdi. Hiç ummadığı bir şekilde başarılı bir sınav geçirmişti.

Yaklaşık bir ay sonra evlerinin kapısını postacı çaldı. O sırada her zamanki gibi annesiyle birlikte yemek hazırlıyordu. Evin erkeği olarak babası kapıyı açtı ve postacıyı gördü. Gelen mektup bir kabul mektubuydu. Babası mektubu okudu: Havacılık okuluna kabul edilmişti. O an babasının başından aşağı kaynar sular dökülmüş gibi oldu. Kızı hem imtihana kendinden izinsiz girmişti hem de ahlaksızlık yuvası olan üniversiteye gitmek istiyordu... Kızın niyeti belliydi. Okumak istiyordu. Pilot olmak istediğini söyledi. Annesi ve babası bu kelimeye yabancıydı. Yine de karşı çıktılar, konu kapandı.

Birkaç gün sonra yemek sofrasında babası söze başladı. Anne babasının sözlerini dinlemeyen Fatma evlendirilecekti. Belki böyle ehlileştirilebilirdi. Evleneceği kişi, köyden şehre çiftçilerin mallarının ticaretini yapan bir tüccardı. Fatma'ya söz hakkı bile doğmadan kısa süre içinde davullu zurnalı bir düğün yapıldı ve Fatma, baba ocağını bırakıp umutlar şehri İstanbul'a, müstakbel kocasının yanına gitti.

Fatma, gün geçtikçe ne kadar şanslı biri olduğunun farkına vardı. Kocası, açık görüşlü biriydi. Bu belki de İstanbul gibi bir şehirde yaşamasından kaynaklanmaktaydı. Eşinin öğrenme isteğini, matematiksel, kıvrak zekasını fark etti. Kocasının teşvikiyle sahibi oldukları küçük ölçekteki işletmede muhasebeci olarak çalışmaya başladı. Yıllar yılları kovaladı. Muhasebecilikte kendini geliştirmekteydi. Fakat insanların ön yargılarını kırmak çok zordu. Kendisine kadın olduğu ve özellikle Doğulu olduğu için şaşıran gözlerle bakanlar vardı. Bir kadın nasıl iş hayatında aktif olabilir, muhasebecilik gibi kritik bir meslek nasıl bir kadına emanet edilirdi? Bu ilaveten koca şehirde iş çıkışının geç olduğu saatlerde yürürken tedirgin oluyordu. Acaba bu mesleği gerçekten seviyor muydu? Yoksa sadece anne babasının haksızlığını kanıtlama inadından mı günlerini tüketiyordu?

Bir gün şehrin meşhur bir caddesinden geçerken vitrinlerin birinde bir kitap gördü: "Kurtlarla Koşan Kadınlar". Başlığı ilgisini çekti ve bu kitabı satın aldı. Birkaç gün içinde kitabı bitirdi. Çok etkilenmişti. Kitap, halk hikayelerinin psikolojiye etkisini anlatıyordu. Kitabı okuduktan sonra sadece bir kadın çeşidinin olmadığını fark etti. İsterse evde oturup kocasının hizmetçiliğini yapan eş olabilirdi, isterse iş hayatına atılabilirdi. Tabii bu iş istediği bir meslek de olabilirdi ya da olmayabilirdi. Kendisine öğretilen tek tip kadın modeli onun üzerinde baskı kurmuştu. Okuduğu kitapla birlikte canının istediği şekilde yaşayabileceğini öğrendi. Evet, yıllar önceki hayalini işte o an gerçekleştirmeye karar verdi: Bir pilot olmak...

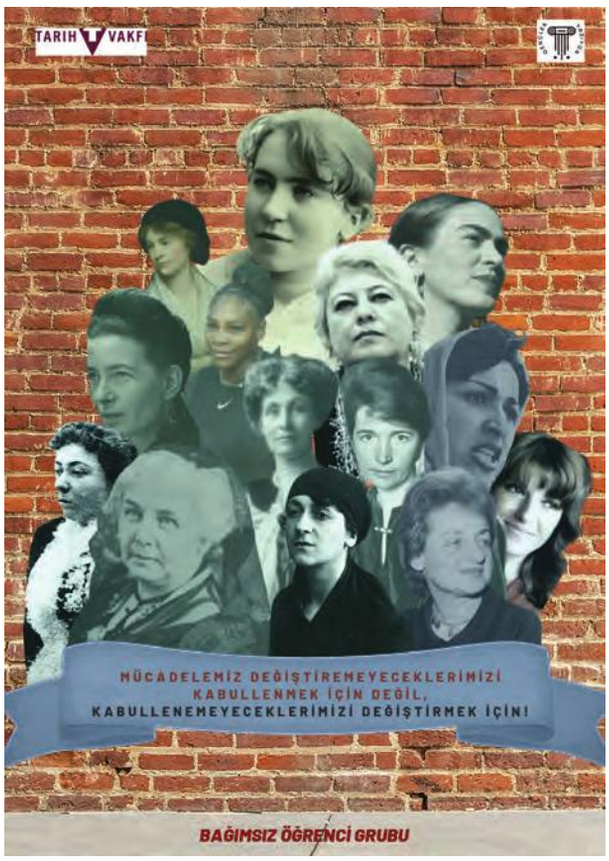
Danışman Öğretmenler: Uğur Yıldız

Gönüllü Öğrenciler: Ahmet Cem Çağatay, Alperen Gür, Eren Kurter, Ege Irmak Gülseven, Deniz İsmail Kula, Barış Akgüloğlu, Ege Oğulcan Üstün, Kerem Özalp

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

BAĞIMSIZ ÖĞRENCİ GRUBU

Ayşe Düzkan'ın Ağzından Kızına Mektup*

Sevgili kızım,

6 Haziran 1987

Doğumuna artık günler sayıyorum. Seni kucağıma alacağım düşüncesinin verdiği mutlulukla bu mektubu yazmak için yine aldım kalemimi elime. Şu sıralar ne oluyor, benim ağzımdan, annenden dinlemeni istiyorum. Çünkü ben kendimle gurur duyuyorum, umarım sen de duyarsın. Şu an benim de içinde yer aldığım Türkiye'deki feminist hareketi açısından çok önemli bir dönemden geçiyoruz. Ben de bu hareketin bir parçası olmasam seni evlenmeden doğurmamın mümkün olacağı aklıma bile gelmezdi. Oturduğum masanın üzerinde bana bu yürüdüğüm yolda en büyük ilham kaynağı olan ve adımlarımı daha emin bir şekilde atmamı sağlayan Duygu Asena'nın "Kadının Adı Yok" kitabı açık. Umarım sen de bir gün okursun. Dışardan bir gözle baktığımda hayatıma, şu an tam da olmak istediğim biriyim. Kendi ayakları üzerinden sağlam bir şekilde durabilen, kendi kararlarını verebilen bağımsız bir kadın...

Liseden beri asi ve mücadeleci bir ruhum olduğunun farkındaydım; ama şu an gerçekten de bunu yaşayarak öğrenmek, deneyimlemek ve sonuçlarını da kendi gözlerinle görmek bambaşka bir şeymiş. Tam olarak 2 ay önce 8 Mart'ta ilk kez feminist bir bildiri dağıtıldı sokaklarda. Yine benim de bir parçası olmaktan gurur duyduğum, genel kolektifinde yer aldığım dergi olan "Feminist" dergisi çıktı. Derginin ön ve arka kapağı kadınların kendilerinin yazdığı birçok mesajla dolu. İlk sayımız 2600 adet basıldı ve nerdeyse hepsi tükendi. 2. sayımız da birkaç gün önce çıktı. Derginin konusu ağırlık olarak toplumun ve özellikle kadınların sessiz kaldığı ev içindeki şiddetle alakalı. Ayrıca eşcinsellerin ve transseksüellerin haklarını aramak için başlattığı açlık grevine de yer veriyor. Böyle herkesi bir arada dayanışma içinde görmek beni o kadar mutlu ediyor ki... En önemli olaylardan biri de kadınlar ilk defa 17 Mayıs günü yani yaklaşık üç hafta önce bir sokak eylemi yaptılar. Bu darbe sonrası izinli ilk eylemdi. Üniversite öğrencilerinin yaptığı çeşitli eylemler olmuştu; ama onlar izin dahilinde değildi. Bu sefer ama kadınlar sadece kendi başlarına düzenledikleri ve katıldıkları "Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü" düzenleyip "Haklı dayak yoktur", "Dayak aileden çıkmadır" diye haykırdılar. Yürüyüşün nedeni bir hâkimin dayak nedeniyle boşanmak isteyen bir kadının davasını, "Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemeli" diyerek reddetmesiydi. Bir kadının hakkını aramak için yüzlerce aynı sorundan mustarip insanın bir araya geldiğini ve birbirlerini desteklediğini görmek mükemmel bir andı benim için.

Birkaç yıl önce "Feministim ben" dediğimde aldığım tepkileri düşünüyorum da... Gün geçtikçe umutlarım ve inancım artıyor gerçekten. Kadınların bir şeylerin yanlış olduğunun fark etmeye başladığını, bilinçlendiğini ve seslerini duyurmaya çalıştığını hissediyorum, görüyorum. Adeta bu hiç bitmeyecekmiş gibi süren kıştan sonra aylardır kalan karların erimesiyle feminizmin tohumları yeşerdi bütün ülkede. Umarım seni daha da güzel günler bekliyordur.

Bazen durup düşünüyorum nasıl biri olacaksın büyüyünce diye. Benim kızım nasıl bir kadın olacak? Ama sonra nasıl bir kadın olduğu ne fark eder, diyorum. Ne olursan ol, nasıl olursan ol ben hep yanında olacağım. Benim soyadımı taşıyacak olmanın gururunu yaşıyorum. Haziran Düzkan. Seninle de gurur duyacağımı biliyorum. Kendi başına sağlam duran güçlü bir kadın... Fikir ayrılıkları yaşasak bile hiçbir zaman unutma, sen bağımsız bir bireysin. Hiçbir zaman beni, aileni temsil etmek zorunda değilsin. Kendi yolunu çizip kendin yürüyeceksin. Bu yolda belki bir sürü engeller, seni geri çekmeye çalışanlar olacak; ama sen pes etmeyecek, durmayacaksın. Ben de kendim, senin ve tüm kadınlar için çalışmaya devam edeceğim. Çünkü hepimiz adaletli bir dünyada yaşamayı hak ediyoruz.

Seni heyecanla bekleyen annen

Danışman Öğretmenler: M. Efe Fırat

Gönüllü Öğrenciler: Vera Adıgüzel (Kadıköy Nazmi Arıkan Fen Bilimleri Anadolu Lisesi), Canan Özgül (Güngören Anadolu Lisesi), Defne Gülmen (Cağaloğlu Anadolu Lisesi), Ela Elif Ekşi (Özel Saint Benoit Fransız Lisesi), Defne Elif Yamantürk (İELEV Özel Anadolu Lisesi)

* Defne Elif Yamantürk tarafından sözlü tarih deşifrelerinden yola çıkılarak yazıldı.

ÖZEL GETRONAGAN ERMENİ LİSESİ

Bir Ermeni Feminist: Melissa Bilal*

1978'de İstanbul'da doğdum. İlkokul ve ortaokulu Aramyan-Uncuyan'da, liseyi Getronagan'da okudum. Üniversiteye Boğaziçi Genetik Bölümü'nde başladım. Müzik, tiyatro, roman ile ilgilenirken eski tercihimin yanlış olduğunu anladım ve tekrar sınava girip sosyolojiye geçtim. Yüksek lisansımı ve 4 senelik asistanlığımı da Boğaziçi Sosyoloji'de yaptım. 2005'te doktora için Chicago'ya gittim. Sekiz yıl süren doktoram etnomüzikoloji alanındaydı. Sonra iki yıl New York'ta Columbia Üniversitesi'nde postdoktora yaptım ve orada üç yıl ders verdim. Daha sonra MIT'de bir buçuk sene geçirdim. Oradan Ermenistan'a gidip Amerikan Üniversitesi'nde hocalık yaptım. Şimdi de UCLA'deyim; burada hem ders veriyorum hem kitabımı yazıyorum.

Mamam öğretmen, 39 yıl Ermeni okullarında öğretmenlik yaptı. Babam makine mühendisi. İkisinin aşkı lisedeyken başlamış. Babam Amerika'da üniversiteyi bitirip döndükten sonra evlenmişler. Benden 4 yaş küçük bir erkek kardeşim var.

Babamın babası İzmitli, maması Amasyalı. Getronagan Lisesi'nde tanışıp evleniyorlar.

Mamamın tarafı Yozgatlı. Dedem, yayamı bir düğünde görüyor, beğeniyor. Onlar biraz daha geleneksel yaşıyorlar. Yayamın çok söz hakkı olamamış. Öbürleri gibi aşk evliliği yapmamışlar ama herhalde birbirlerini sevmişler. Dedem, yaşlandığında tatlı bir insandı ama gençken kıskançmış. Yayamın mayo giymesine, denize girmesine izin vermezmiş.

Tipik Ermeni ailesiyiz, evdeki roller geleneksel toplumsal cinsiyet dağılımı şeklinde. Babam okumuş, Amerikalar görmüş, oralarda yalnız yaşamış, kendince ilerici bir insan; ama öyle ev işlerine geldiği zaman her şeyi mamama bırakırdı. Mamam okula gidiyor, sabahtan akşama kadar öğrencilere gırtlak patlatıyor, eve gelip yemek yapıyor. Eskiden erkek kardeşim de her şeyini mamama yaptırırdı, şimdi işleri eşi ile paylaşıyor, çocuklarına bakıyor.

Yozgatlı yayam sürekli "Sen kızsın, senin konuşmaman, senin dışarı çıkmaman lazım." derdi. Yazları Kınalıada'ya gidiyorduk, erkek kuzenim dışarı çıkardı. Yayam bana "O erkek o çıkar, sen çıkamazsın." derdi.

Ancak eğitimle ilgili bir sıkıntı yaşamadım. Yani kimse bana üniversiteye gidemezsin demedi. Tam tersine teşvik edildim. Master yaparken tek başıma eve çıktım. İstanbul'daki Ermeniler arasında kız olarak tek başına eve çıkma öyle pek görülmüş şey değildi. Orada büyük bir kriz patladı tabii. Sonra yavaş yavaş alıştılar. Ayrı yaşadığımı İstanbullu yayam biliyordu, Yozgatlı yayam bilmiyordu. Mamam bana "Sakın söyleme." dedi.

Getronagan Lisesi'ndeyken çok kıymetli öğretmenlerimiz vardı; ancak o zaman toplumsal cinsiyet, feminizm gibi konular çalışılmazdı. Şimdi okulda Hayganuş Mark'ların panolarını görünce gözümden yaş geldi. Ancak müdürümüz Digin Silva bize her zaman çok büyük destektir. Bizden yaşça büyük bir grup feminist kadınla aynı dönemlerde bir kadın grubu oluşturmuşlardı. Hiç unutmuyorum aralarında para toplayıp sergi yapalım diye bize vermişlerdi.

Beni en etkileyen dönem üniversitedir. Boğaziçi Sosyoloji'deki ilk yıllarımda kampüste feminist hareket çok canlıydı. Kürt kadın hareketi de başlamıştı. Onlar, "Kadın olduğumuz için eziliyoruz, ama aynı zamanda Kürt olduğumuz için de eziliyoruz," diyorlardı. Siyah feministler, Amerikan yerlileri, Hindistan'daki feminist hareketi vs. okuduktan sonra, biz de Türkiye'deki feminist harekette böyle eleştiriler yapabiliriz dedik.

O dönemde Ermeni Kadınlar olarak çeşitli baskılar hissediyorduk. Ermeni ile evleneceksin baskısı var. Ermeni halkının başına gelenleri bildiğimizden bir şey diyemiyorduk. Bekâret en büyük tabu. Namus, dedikodu gibi mekanizmalar mevcut. O yaşlarda dünyayı keşfetmek isterken, "Ermenisin, her türlü tehlikeye açıksın, kendini savunman lazım" gibi bir psikolojiye çekiliyorduk. Küçük bir cemaatte yaşadığımızdan biz bunları daha fazla hissediyorduk. Türk, Kürt arkadaşlarımız bizim gibi yaşamıyordu. Bu nedenle onlarla konuşmak çok iyi geliyordu.

Sonra yolumuzu nasıl bulacağız dedik. Agos ve Aras kurulmuştu, o bakımdan çok şanslıydık. Yervant Gobelyan, Sarkis Seropyan, Hrant Dink gibi bilgili insanlar vardı. Aydın kadın rol model olmak önemli; ama aydın erkek rol model olmak da çok önemli. Yervant Gobelyan gibi değerli bir insan "Kendine feminist diyen Ermeni bir kadın var, alın bunu okuyun" deyip Hayganuş Mark'ın kitabını verdi. Öyle başladık okumaya.

1998 yılında Boğaziçili dört Ermeni kadın öğrenci olarak, Ermeni feminist kadın grubunu kurduk. İsmimiz *Hayuhiner* oldu, "Ermeni kadınlar" demek. Ertesi yıl yedi kişi olduk. 2001'de grubumuz yeni katılımcılarla *Hay Gin* Kadın Platformuna dönüştü.

İlk etkinliğimiz 99 yılında Getronagan Lisesi'ndeki 8 Mart kutlamasıydı. Üç güne yayılan tiyatro, söyleşi, seminer ve sergi yaptık. Cinsel özgürlüğümüzü istiyoruz diye broşür dağıttık. Sonraki yıllarda da Ermeni kadın şairleri, feministleri tanıtıcı etkinlikler gerçekleştirdik.

2002 yılında Zabel ile Hrant Asadur'un Kınalıada'da yaşadığı eve plaket koymaya gittik. Plaketi koyduk, sonra baktık plaket indirilmiş. Kadın gruplarının desteği ile gidip tekrar koyduk, tekrar indirildi. Daha sonra da ev yandı. Yani bir Türkiye klasiği oldu.

İşte o dönemde, Savaşa Karşı Kadınlar Platformu, İstanbul Kadın Platformu gibi platformlarda çalışmaya başladım. Bir Ermeni grubu olarak birkaç sene de olsa savaş karşıtı eylemler yaptık. Bu, Cumhuriyet döneminde herhalde ilktir. Yavaş yavaş Ermeni olmayan gruplar arasında da Ermeni kadın hareketi bilinir oldu. Feminist Kadın Çevresi ve Boğaziçi Üniversitesi'nin Feminist Kadın Kolektifi ile ortak pek çok iş yaptık.

Sosyoloji Bölümünde bütün hocalarımız feministti. En büyük şansımız da Nükhet Sirman hocamızdı. Cemaatimize Hayganuş Mark ve Zabel Asadur ile ilgili bir sunum yapacaktık; ben de Nükhet Hanım'ı çağırdım. Hocamız feminist tarihi iyi bilen bir kadın olarak bunları nasıl bilmediğini birden fark etti. Bizi çok cesaretlendirdi. Ermeni feminist hareketin akademik bir çalışma alanı olabileceği konusunda yönlendirmeler yaptı.

Ben feminist etiğe çok inanıyorum. Türkiye'deki kadın hareketinin bence ciddi bir ahlakı var. Çoğu kişiden önce, Türkiye'de feministler Ermeni kadın tarihini, kendi tarihlerinin içine almayı başardılar. Mesela Ermeni sosyalistlerini öğrenmek, sol tarihte ciddi bir sarsılmaya neden olmadı.

2006 yılında Lerna Ekmekçioğlu ile birlikte Aras Yayıncılık'tan "Bir Adalet Feryadı" adlı kitabı çıkarttık. Kitap, beş Ermeni feminist kadının hayatları ve yazdıkları üzerineydi. Şimdi on iki Ermeni feminist kadını anlatan "Feminism in Armenia" adlı bir kitap yazıyoruz.

Bu kitaplarda, Osmanlı kadın hareketi denince sadece Türk Müslüman kadınları gösteren anlayışı eleştirdik. Ermeni, Rum ve diğer milletlerden feminist kadınların da var olduğunu dile getirdik. Bunların yanı sıra 19. yüzyılda Ermeni feminizminin çok güçlü olduğunu ve küresel feminist hareket düzleminde, Osmanlı Ermeni kadınlarının da feminist harekete başladığını ispatlamayı denedik.

Bu çalışmaları yaparken gördük ki Ermeni feminist kadınlar bu topraklarda Ermeni varlığının devamı bakımından da çok önemli rol üstlenmişler. Anadolu'nun her yerinde okullar açıp dernekler kurarken, dayanışmayı ve organize olmayı öğrenen bu kadınlar, bu becerilerini 1915 sonrası hayatta kalanları kurtarmakta kullanıyorlar. Ermeni yetimler için *vorpahavak* (öksüz toplama) ve *vorpanots* (yetimhane) hareketini başlatıyorlar. İstanbul'da Kızıl Haç Hastanesini kuruyorlar. Yani şiddete maruz kalan bütün bir Ermeni halkının yaralarını sarmaya çalışıyorlar. Ermenilere, sizin feminist dediğiniz şey öcü değil, sizin yayanızı, dedenizi kurtaran insan demek isterim.

İkinci olarak Türkiye feminist hareketine, 1915 olmasaydı, Ermeni feministlerin Anadolu'nun en ücra köşelerinde kurmuş olduğu 50 kız okulu kapatılmasaydı, bugün Türkiye'de feminist hareket bambaşka bir yerde olurdu, diyeceğim. Türkiye'deki kadın hareketinin bunlarla yüzleşmesi çok önemli.

Benim için feminizm kadın özgürleşme hareketi; ama aynı zamanda bütün ezme-ezilme ilişkilerine karşı çıkan bir hareket. Sınıfsal ve ırksal eşitsizliklere, her türlü ayrımcılığa, şiddete karşı durmak, bunlarla mücadele etmek, sesini yükseltmek demek.

Feminizm, hayat felsefesi gibi, okul gibi bir şey. Pusula benim için, yön gösterici. Nefes aldıran bir şey.

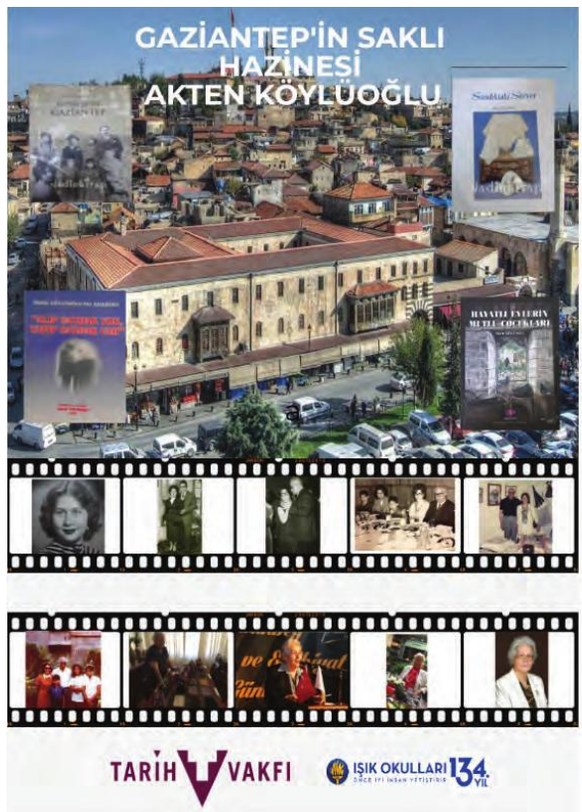
Danışman Öğretmenler: Ani Paylan, Arden Akbıyık, Muraz Sarangil

Gönüllü Öğrenciler: Dença Değirmenci, Meri Pirumyan, Alen Zinzal, İsabella Ekmekçi, Arlen Azaryan, Yeraz Beşiktaşlıyan, Zaven Manavyan, Cloudya Papazyan, Kayane Haçikoğlu, Emanuel Haçikoğlu

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

FMV ÖZEL ÖZEL ISPARTAKULE IŞIK ORTAOKULU

Gaziantep'in Saklı Hazinesi: Akten Köylüoğlu*

Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını yeni yeni sarmaya başlayan Gaziantep'te 1938 yılında o dönemin en büyük ve güzel konaklarından birinde doğdu Akten. Soluk ve beyaz tenli olması nedeniyle halası ona "Akten" adını verdi. Babası İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ikinci kez ve üç yıl süreyle silah altına alınınca, bir dönem anneannesinin evinde yaşamak zorunda kaldı. Burada geniş aile olarak diğer torunlarla yani kuzenler ve yeğenlerle birlikte çok güzel bir çocukluk geçirdi. Kendi oyuncaklarını yaratıp bir sürü oyunlar üreterek zamanını mutlulukla eğlenerek geçirdi. Mesela hortumdan mikrofon yaptı, bu mikrofonla şiirler okudu, şarkılar söyledi. Süpürge değneğinden atlar yaptı ve atlarıyla sokakların altını üstüne getirdi. Büyük su kazanlarında annesiyle birlikte yemekler de pişirdi.

Büyük dedesi bir Osmanlı Paşası Mısrizade Arif Bey'di. Paşa dedesi yedi çocuğuna arazileri ile birlikte birer köy bıraktı. Beyler şehirli olan toprak sahipleriydi. Köylü toprak sahiplerine toprak ağası denirdi. Akten'in babası da bir bey olduğundan, küçüklüğünde babasına "Bey Baba" derdi. Aile içinde büyüklere saygı göstermek önemliydi. Yaz mevsiminde ailece köyde olurlardı. Kardeşleri ile birlikte annesinin, köylü kadınları çocuk bakımı ve beslenmesi konusunda nasıl eğittiğini izler, ata biner, traktör kullanırdı.

Babası daha sonraları belediyede bir süre memur olarak da görev yaptı. Ailesi Cumhuriyet değerlerine çok bağlı idi, öyle ki kıyafet devriminde anneannesi Gaziantep'te peçeyi, çarşafı atıp şapka, pardösü giyen ilk kadındı.

Annesi çok becerikli, bin bir türlü mahareti bulunan bir ev hanımıydı. Dönemin ünlü hocalarından ders aldı ve çok güzel ud çalardı annesi. Ailesinin pek çok bireyi müzik, edebiyat, resim, el becerileri açısından yetenekli insanlardı.

Eğitim hayatına mahalledeki diğer yaşıtı çocuklar ile birlikte İstiklal Mektebi'nde başladı. Cumhuriyet Döneminde tekke ve zaviyeler kapatılınca caminin içinde yer alan Mevlevihane, İstiklal İlkokulu'na çevrilmişti. Çalışkan bir öğrenciydi Akten. Daha sonra Kız Enstitüsü'ne devam eden Akten, Kız Enstitüsü'nde okumakla hep gurur duydu. Bu okul sayesinde hayatınca gurur duyacağı bir kişiyi de tanıdı. Enstitünün müdürlüğünü üstlenen kişiyi. Ulu Önder Mustafa Kemal'in yetiştirdiği çocuklardan biri olan Rafet Argın'ı. Rafet Argın'ı hep örnek aldı kendisine, ona çok özendi, onun yerinde olmayı arzu etti. Kız Enstitüsü ona çok şey öğretti hayatında. Kravat bağlamaktan ev işlerine, yemek yapmaktan el becerilerine, tamirat işlerinden tutun da daha birçok beceriyi burada öğrendi Akten.

Okul yolu üzerinde işyeri olan bir delikanlı onu uzaktan görerek çok beğenmişti. Akten'i yakından görmek istedi. Amcasının evinde gerçekleşen bir karşılaşmada bu delikanlı Akten'e âşık oldu. Akten de onu beğenmişti ama o dönemde böyle şeyler açıkça söylenmezdi. Yakışıklı, boylu poslu, çalışkan, akıllı ve iyi bir ailenin çocuğuydu Ömer. Kendisini çok şanslı hissediyordu Akten çünkü mahallesindeki çoğu yaşıtı genç kız gibi hiç tanımadığı, görmediği biri ile görücü usulüyle değil de birbirlerine zaman vererek tanıdığı ve sevdiği biri ile görüşüyordu ve ileride de onunla evlenecekti. Bu düşünce onu çok mutlu ediyordu.

Aradan aylar geçti. Akten'in okulu bitti. O gün Aktenlerin evinde büyük bir heyecan ve hazırlık vardı. Evlerine hayırlı bir görüşme için gelecek olan davetli misafirlerine hazırlıklar son hızla devam ediyordu. Birbirinden güzel ikramlıklar hazırlandı, temizlikler yapıldı, en güzel ve şık giysiler giyildi. Artık hazır bir şekilde kapının çalınmasını bekliyorlardı ve bekledikleri o ses, kapının zili, duyuldu. Ömer ve ailesi ellerinde çok güzel görünen ve kokusu her yere yayılan kırmızı gül buketi ve çikolata dolu çok şık bir tepsi ile karşılarındaydı. Uzun uzun konuşuldu, ikramlıklar tadıldı, isteme oldu. Babası önce Akten'in fikrini sordu. Akten olur deyince bu evlilik teklifi kabul edildi ve Akten ile Ömer böylece birbirlerine ilk sözlerini vererek nişan yüzüklerini taktılar.

1954'te evlendiği iş adamı Ömer Köylüoğlu ile üç çocuk sahibi olan Akten bu çocuklarından da yedi torun sahibi oldu. Akten'in eşi Ömer Köylüoğlu'nun sahip olduğu bir felsefesi vardı: "Alıp satmak yok, yapıp satmak var." İşte bu felsefeyle işlerini çok geliştirmişti Ömer. Bu yaşam felsefesini Akten de ilke edinmişti kendisine. Eşi öldükten sonra onun bu fikirlerini, felsefesini ve konuşmalarını kaleme aldığı "Alıp Satmak Yok, Yapıp Satmak Var" kitabında ayrıntısıyla anlattı.

Geçmiş zamanları hatırladığında ya da konusu geçtiğinde Akten çok kederlenirdi çünkü o dönemlerde kadının adı yoktu. Kız çocuklarına ya da kadınlara: "Senin aklın ermez", "Kocanın önüne geçilmez", "Elinin hamuruyla erkek işine karışılmaz" gibi sözler söylenir ve kadınlar adeta toplumda ikinci sınıf bir insan yerine konurdu. Kendi çocukluğunda da çok tanık olurdu bu sözlere; ama yine büyük bir şanstır ki gençlik yıllarında kendi ailesinde ve eşinin ailesinde böyle sözlerle hiç karşılamamıştı. Akten o eski zamanlar bir daha tekerrür etmesin diye kadın haklarını koruyan birçok çalışmanın içinde bulundu ve sivil toplum kuruluşunda çalıştı. Kadının önemini anlattığı, "Ben Bir Türk Kadınıyım" adlı şiirini yaşadığı, duyduğu ve tanık olduğu tüm deneyimleri doğrultusunda kaleme aldı.

Kente ilişkin kültürel araştırmalar yapmayı "mesuliyet" olarak gören, gerçek bir Gaziantepli olarak hayatını şehrinin tarihine adadı. Yaşantısı ve dünya görüşüyle tam bir cumhuriyet kadını olan Akten Köylüoğlu, yaşadıklarını, öğrendiklerini, deneyimlerini kaleme aldığı birçok kitap yazdı. Yazdığı kitaplar hem memleketinde hem de 81 ilde okundu. Yazdığı kitaplarda okuyucularına özellikle ilgi alanı olan dikişin, motiflerin kültürünü anlattı.

1980'de Gaziantep Galeri Müdürlüğü'nün açtığı kurslara önce hobi olarak katıldı, kumaş boyama teknikleri ve özgün motif çalışmalarına ağırlık verdi. Ardından Gaziantep'te kültürü araştıran Köylüoğlu, "Gaziantep'in el sanatları sandıklara gömülüyordu, nineden toruna geçerek sandıklarda çürüyordu. El sanatlarını sandıklardan çıkardım ve 'Sandıktaki Servet' dedim." İlerleyen zamanlarda da bu kitabı "Sandıktaki Servet 2" ve "Sandıktaki Servet 3" takip etti.

Gaziantep'teki genel kültür üzerine olan "Kadim Şehir Gaziantep" kitabını yayınladı. Yazıları yıllarca Gaziantep Tarih ve Kültür dergisinde yayımlandı. Akten, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı dahil birçok dernek ve kurum çalışmalarına katıldı ve çeşitli ödüllere layık görüldü. 2001 yılında İstanbul Bayrampaşa Belediyesi tarafından "Türkiye'de başarılı 100 kadından biri" olarak seçildi.

Çok güzel resim yapan babası Osman Sakıp Kutlar›dan nasıl resim yapılacağını öğrenen Akten, 1989 yılında Mizyal Karabiber Nacaroğlu Atölyesi'nde resim çalışmalarına devam etti. Birçok kişisel sergi açtı ve kırktan fazla karma sergiye katıldı. Ayrıca geleneksel halk bebekleri, peçiç oyun setleri, çantalar ve ebru kartları gibi hediyelik eşyalar tasarlayıp üretti ve Gaziantep'teki turizm sektörüne önemli katkılarda bulundu.

Bugün 82 yaşında dev bir çınar olan Akten Köylüoğlu'nun biz okurlarına ve gençlere verebileceği en büyük öğüt okumaktır. Ona göre her işin başı, ortası ve sonu okumakla başlar, okumakla devam eder ve okumakla tamamlanır.

BEN BİR TÜRK KADINIYIM
Göğsüm kabararak gezerim
Gururla parlayarak gözlerim
Kadın olduğumu söylerim
Ben bir Türk kadınıyım

Alnım açık yüzüm onun aynası
Ayşelerin Fatmaların anası
Ahmetlerin Mehmetlerin anası
Ben bir Türk kadınıyım

Anavatan benim adaşım
Sevgi, azimdir yoldaşım
Özgürlük içindir uğraşım
Ben bir Türk kadınıyım

Vatan için al kanını akıtan
Kızlarını çile ile okutan
Emek ile ulusuna güç katan
Ben bir Türk kadınıyım

Kadın olmak sabır ister
Sevgi dolu yürek ister
Uluslara örnek göster
Ben bir Türk kadınıyım

Alnım açık yüzüm aktır
Hür yaşamak doğal haktır
Esarete dayanamam
Ben bir Türk kadınıyım

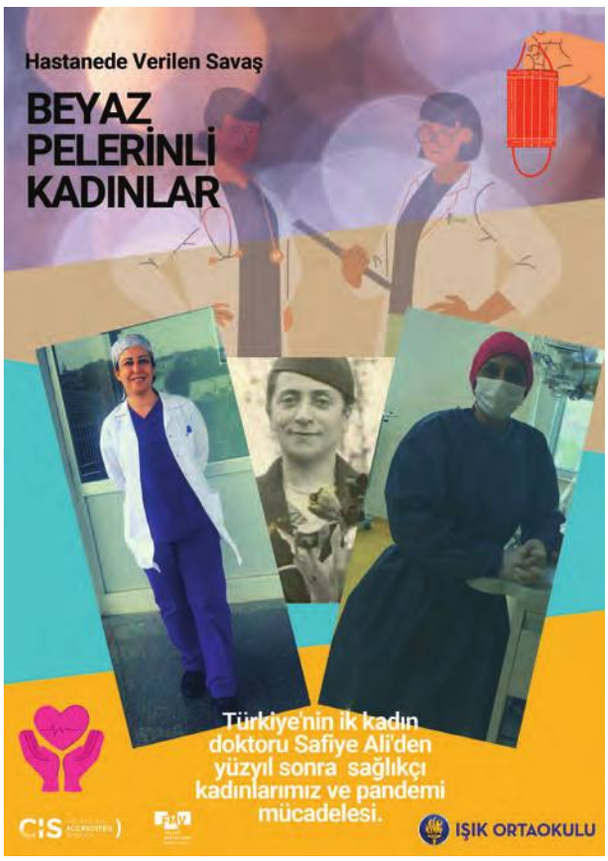
Danışman Öğretmenler: Eylem Sarıkaya, Nihal Çabuk, Nergis Kutay, Burcu Ergut

Gönüllü Öğrenciler: Zeynep Arslan, Dilan Aslan, Yiğit Levent Çiftgümüş, Oktay Günaydı, Nisanur Çalışkan, Özüm Karcı, Gülsu Nazlı Şenol, Yağız Kaan Şen, Kerem Darçın, Doruk Satıcı, Ömer Yener

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

FMV ÖZEL IŞIK ORTAOKULU NİŞANTAŞI KAMPÜSÜ

Beyaz Pelerinli Kadınlar

DOÇ. DR. BİRGÜL METE

1973 İstanbul doğumlu. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Enfeksiyon Hastalıkları Bölümünde çalışıyor. Bekâr ve 80 yaşındaki babasıyla yaşıyor. Hiç tanımadığı biriyle 13 yaşında evlendirilen anneannesine göre kendisini çok daha şanslı gören, geçmişe göre daha iyi durumda olsak da hala gideceğimiz çok yol olduğunu düşünen Birgül Hanım, çocukluğunda pek çok kız arkadaşının ortaokula dahi gönderilmediğini görmüş. Hatta "eğer bir kız okula gönderiliyorsa ona çok iyi gözle bakılmazdı, hele hele bir genç kız bir işte çalışmak istiyorsa ve bunda diretiyorsa arkasında mutlaka bir art niyet aranırdı" diyor. Birgül Hanımın ailesi üniversiteyi okumasına izin vermiş ama çevre ne der düşüncesiyle baskıcı ve sıkı davranmış. Üniversitedeyken arkadaşları ile bir yere gidip gezemezmiş. Giyimine ve hareketlerine hep dikkat etmesi gerekmiş.

Birgül Hanım kadın doktora verilen değerin bölgeye göre, hastaneye göre ve hatta hastanenin yöneticisine göre bile değişebildiğini düşünüyor. Bu anlamda kendisini şanslı hissediyor.

Birgül Hanım, Enfeksiyon Hastalıkları doktoru olarak bulaşıcı hastalıklara aşina biri ama son 4 aydır yaşadığımız pandemi sürecinin başında "hastane ve hekimler olarak şaşkındık ne yapacağımızı bilemedik" diyor. Kimsenin deneyiminin olmadığı bir hastalıkla ilgili el yordamı ile yolunu bulup hastane olarak bir yapılanmaya gitmişler ve çok yoğun çalışmışlar. Evde 80 yaşında babası ile yaşadığı için ondan izole olarak evi kullanmak zorunda kalmış. İş arkadaşlarıyla birlikte geç saatlere kadar hastanede çalışıp eve döndükten sonra da saatlerce telefonda konuşuyorlarmış. Bu süreçte hastaların iyileştiğine şahit olmanın işin tek olumlu tarafı olduğunu gören Birgül Hanım, üç hafta sonra bir akşam yine çok yorgun olarak eve gelir ve ertesi gün öğlene kadar uyur ve kalktığında tat ve koku duygusunun tamamen gittiğini fark eder. Enfeksiyon doktoru olarak hemen anlar ki kendisi de Covid-19'a yakalanmıştır. Test yapılır ve pozitif çıkar. Bir hafta hastanede bir hafta da kendi evi dışında başka bir evde kalır ve iyileşir. Doktorken hasta durumuna düşen Birgül Hanım "hastalığın seyrini bilmek ve bunu yaşayarak görmek çok farklı bir tecrübeydi" diyor. Üstelik karantina odasında tek başına kimseyle görüşemeden, temas etmeden izole bir hayatın da çok zor olduğunu düşünüyor. O bu haldeyken bile yoğun çalışan arkadaşlarını ve hastalarını yalnız bıraktığı için üzülmüş. Karantina bölümünde yoğun çalışırken hafta sonları eve gelip evde dinlenmek onlar için adeta bir lüksmüş ve bunun değerini bilerek bu süreci yaşamışlar. Akşam 21'de halkın onları alkışlaması büyük motivasyon kaynağı

olmuş. Birgül Hanım her zaman pozitif düşünen biri olduğunu söyleyerek "Bir süre sonra normale döneceğiz ama bu günler hiçbirimizin hafızalarından silinmeyecek " diyor.

YOĞUN BAKIM HEMŞİRESİ YASEMİN SAKIZCI

1975 Trabzon doğumlu. "Gençliğimde bırakın bir kızın okuması sokağa çıkması bile kolay değildi" diyen Yasemin Hanım babasının böyle düşünmemesi nedeniyle genelden farklı olarak şanslı olduğunu düşünüyor. Yasemin Hanım İstanbul'da özel bir hastanede yoğun bakım hemşiresi olarak 24 yıldır çalışıyor. Bu sene LGS sınavına girecek olan bir kızı var.

O da çalışmaya başladığı zaman "kadınlar çalışır mı hiç" engeliyle karşılaşmış ama güçlü ve kararlı durarak bunun üstesinden gelmiş. Mesleğinde güçlü olmanın iki çeşidi olduğunu, hem fiziksel hem psikolojik güç gerektiğini düşünüyor. Bazen erkek hastaların kadın hemşire tarafından bakımının yapılmasından hoşlanılmadığını fark ediyor ve buna saygı duyuyor. Mesleğini yaparken yaşadığı en önemli sıkıntı ise bir çocuğu olduğu için gece nöbetlerine kalmanın yarattığı vicdani yük. Çocuğuna yeterli zaman ayıramadığı için hep kendini suçlamış.

Yasemin Hanım Covid-19 ile karşı karşıya kaldıklarında hakkında hiç tecrübeleri olmadığı ve semptomları sürekli değiştiği için başlangıçta bocaladıklarını ama sonra iyi bir ekip lideri ile durumu yönettiklerini söylüyor. Ama hastaların yaşadığı anksiyete ile mücadelede çok zorlandıklarını da belirtiyor. Bu süreçte kadın sağlıkçıların anaç duygularla hastalara yaklaştıklarını ve daha fazla sorumluluk aldıklarını gözlemleyen Yasemin Hanım işlerinin bu nedenle kadınlar için daha da zorlaştığını düşünüyor.

Karantinada günlerce evine gelememiş ve kızını görememiş. Pandemide ikiye bölünen Yasemin Hanım hastanede hastalara, evde kızına psikolojik destek vererek kendisi dinlenmeden günler geçirmiş. Kızının ve eşinin desteği ile ayakta kalmış. Yasemin Hanım ev işlerinin ve çocuğun sorumluluğunun çoğunu alırken kendisi de sağlıkçı olan eşinin de destekçi olduğunu düşünüyor. Ayrıca işinin ne kadar zor olduğunu düşünen komşuları da ona destek olmuşlar. "Biz evden çıkmaya korkarken sen Covid'li hastalarla uğraşıyorsun" diyen komşuların saygısının daha da arttığını düşünüyor.

Kendisi şiddete maruz kalmasa da sağlıkçılara şiddeti kınıyor ve kendisi şiddete uğrayan kişilerin şiddet uyguladığını düşünüyor.

Danışman Öğretmenler: Melda Erdoğan Övet, Melek D. Güngör

Gönüllü Öğrenciler: Deniz İpek Zeynioğlu, Zeynep Eşkinat, Deniz Kocasoy, Pelin Tezel, Ela Durgunoğlu, Deniz Gürsoy, Melisa Özkan, Mehveş Hatemi, Yaprak Kişioğlu, Naime Duru Sarıgül, Ceren Korkmaz, Ali Kıvanç Erdoğan

Özgürlüğünü Barışa Armağan Etmiş Bir Kadının Hikayesi: Esra Mungan*

24 Ekim 1968 yılında Ankara Hacettepe'de dünyaya geldi. Doğum yeri olarak Ankara yerine Hacettepe yazdı nüfus memuru, sanki ömrünün büyük bölümünü üniversitede geçireceğini bilirmiş gibi. Çocukluğunu geçirdiği Alman eğitim sisteminin üzerindeki en büyük etkisi itaat etmemek ve her şeyi sorgulamaktı. Okulda anlatılan Nazi Almanya'sında, Hitlerin Yahudiler ve diğer ezilen toplumsal gruplara uyguladığı vahşete nasıl olup da halkın sessiz kalabildiğini hayatı boyunca sorguladı. İki buçuk yaşında gittiği Almanya'dan lise ikide geri döndü ve Alman Lisesi'nde eğitimini sürdürdü. Ardından tamamen sezgisel olarak tercih ettiği Boğaziçi Psikoloji Bölümü, hayat boyu taşıyacağı öğrenme heyecanına kapı araladı. 1990'da Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden bölüm birincisi olarak mezun oldu. Yüksek lisansını Washington DC'deki American University'de Davranış, Bilim ve Nörobilim alanında yaptı. Doktorasını da aynı üniversitede, hafıza çalışmalarıyla ilgili teziyle tamamladı. American University'de asistan olarak başladığı akademik kariyerine 1996'dan itibaren Boğaziçi Üniversitesi'nde devam ediyor. Eylemsel bellekteki engelleyici süreçler, müzik belleği, bellek yargıları, evrim ve davranış ile bilinç konularında çalışıyor.

Çocukluğunu geçirdiği Almanya'ya dair en çok sınav odaklı değil bilgi edinme ve okuldan zevk alma odaklı bir eğitim sistemi olduğunu hatırlıyor. Çocukken kendisinin bir meslek hedefi yoktu, en önemli hedefi mutlu bir çocuk olmaktı. Okulu çok sevdi. Türkiye'ye geldiği zamanlarda kuzenlerinin sürekli test çözüp sınavlara hazırlandığını hatırlıyor. Böylesi bir yarış içinde olmak zorunda kalmadığı için kendini şanslı görüyor. Tamamen sezgisel olarak seçtiği psikoloji biliminin özellikle deneysel tarafını çok heyecan verici buluyor. Öğrendiği her yeni bilgiyi öğrencileri başta olmak üzere etrafındaki insanlarla paylaşmayı çok seviyor. Öğrencileriyle ve tüm insanlarla güvene dayalı bir ilişki kurmayı çok önemsiyor. İnsanlara potansiyel sahtekâr gözüyle bakılmazsa kişiler arası güven inşa edilebileceğini düşünüyor. Üniversitede bu kadar sevilmesinin sırrı belki de öğ-

Kaynakça: https://www.evrensel.net/haber/387904/ilk-tutuklanan-baris-akademisyenlerine-beraat (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2020), http://bianet.org/bianet/egitim/182248-haber-yazi-ve-goruntulerle-baris-bildirisi-nin-bir-yili (Erişim Tarihi:3 Haziran 2020), https://barisicinakademisyenler.net/(E.Tarihi:27 Mayıs 2020), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160316_baris_akademisyenleri (E.Tarihi:20 Mayıs 2020), https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye/2019/09/30/ilk-tutuklanan-akademisyenlere-beraat/ (E.Tarihi:3 Haziran 2020)

rencilerine duyduğu bu samimi güvendir. Bir insana değer vermesi için en önemli kriteri dürüstlük, yaptığı işi adanmışlıkla, hakkını vererek yapmak.

Kendi hayatındaki en önemli motivasyon kaynağı her ne yapıyorsa onu tutkuyla yapmak, yaptığına inanmak, yaşamının sonuna kadar öğrenmek, öğrendiğini paylaşmak... Barışı da insanlığın tutkuyla paylaşması gereken en önemli değerlerden biri olarak görüyor. Barış denildiğinde hemen çocukluğuna geri dönüyor. Çünkü çocukluğuna dair unutamadığı şeylerden biri de okulda anlatılan Nazi Almanyası. Nasıl olmuş da halkın yüzde doksanı, bir kişinin peşinden hiçbir şeyi sorgulamadan, adeta hipnotize olmuş gibi onun yaptığı her şeye onay vermiş? Bunu asla kabullenememiş. İşte orada anlamış itaat etmemenin ne kadar önemli olduğunu. Belki tam da bu yüzden, hayatı boyunca her şeyi sorgulamış... Tıpkı 7 Haziran 2015 sonrası ülkesinde yaşanan olayları sorguladığı gibi.

Ne mi oldu?

7 Haziran 2015 seçimlerinde halkın pek çok kesiminin temsiliyeti açısından umut verici bir seçim sonucu elde edildi. Ancak hemen ardından Türkiye'nin Kürt nüfusunun yaşadığı bölgelerde katliamlar başladı, sivil insanlar, çocuklar öldü. Sokağa çıkma yasakları nedeniyle insanlar ölen yakınlarının cesetlerini bile gömemediler. Cesetler sokaklarda kaldı. Türkiye ordusu ve terör örgütü arasında yaşanan çatışmaların bedelini bölgedeki sivil insanlar ödemeye başladı. Bu arada seçimler 1 Kasım 2015'te yenilendi. Bu kez bambaşka bir seçim sonucu ortaya çıktı. Hükümet, seçimler öncesinde bölgede yürüttüğü Kürt halkının hak ve özgürlüklerini içeren "Barış Süreci"nden vazgeçti. Ve ülkenin doğu illerindeki çatışmalar artarak devam etti. Aralık 2015'e gelindiğinde aralarında Esra Mungan'ın da bulunduğu bir grup akademisyen, yaşanan bu sivil ölümlerine daha fazla sessiz kalmamaya karar vererek "Bu suça ortak olmayacağız!" bildirisini imzaladılar.

Esra Mungan bu bildiriye imza attığı için 2015'in sonunda "Terör örgütü propagandası yapmak"la suçlanan akademisyenlerden biri oldu. Bu bildiri toplumda büyük ses getirdi. Onaylayanlar ve çoğalan imzalarla toplumun pek çok kesiminden destek verenler olduğu gibi hükümet cephesinde karşı çıkanlar, hedef gösterenler de oldu. Binlerce akademisyen Kanun Hükmünde Kararnamelerle üniversitelerden uzaklaştırılmaya başladılar. Ardından 89 üniversiteden, 1128 akademisyenin imza attığı bildiriyi imzacılar adına kamuoyuyla paylaşan Yrd. Doç. Dr. Esra Mungan, Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Kaya ve Doç. Dr. Kıvanç Ersoy 15 Mart 2016'da tutuklandılar. 22 Nisan 2016'da serbest bırakıldılar. 30 Eylül 2019'da haklarında açılan davadan beraat ettiler.

Hayatında hiç mahkeme yüzü görmemiş olan Esra Mungan bir aydan fazla bir süre cezaevinde kaldı. Tutuklanacağını duyduğunda sadece annesinin bu haberle nasıl baş edebileceğini düşündü ve sevgili eşinden koparılmasının acısını hissetti. Cezaevine götürülürken inanılmaz bir merak duygusuyla doluydu. Cezaevi sürecini okumak, gözlemlemek, yeni bir şeyler öğrenmek için fırsat olarak gördü. İlk şaşkınlığı atınca akademisyen tarafı ağır bastı ve hapishane koşullarını iyileştirmek için neler yapılabileceğini düşünmeye başladı. Zihninde projeler oluştu. Hapishanedeki infaz koruma memurlarının filmler-

de gösterildiği kadar kaba kişiler olmadığını, iyi bir psikoloji formasyonuna sahip olduklarını gözlemledi. Ancak bu durum cezaevinde her şeyin dürüstçe işlediğini göstermiyordu. Çok şaşırdığı durumlar da tecrübe etti. Kendisine durumuyla ilgili çok az bilgi verildi, yazdığı dilekçeler cevaplanmadı. Dilekçeleri kayboldu. Bir süre tek başına bir hücrede kaldı. Bazen kendisine yanlış bilgi verildi. Buna rağmen yaşadığı hiçbir olumsuzluk onu pes ettirmedi.

Kendisi yaşadığı bu sürece dair hiçbir pişmanlık duymuyor, tersine yaptığının çok doğru olduğunu zaman geçtikçe daha iyi anlıyor. Üç buçuk yıl süren dava sürecinde umudunu ve inancını hiç yitirmedi, doğru bildiği konularda sözünü söylemeye devam etti. İktidarın sevmediği düşüncelerini ifade etmeye, inandığı her şeye imza atmaya, konuşmaya devam etti. "Hiç kimse sözümü benden geri alamaz. Bu benim kutsalım. Özgür olmak istiyorsam sözümü sakınmamalıydım. Başka türlü kendimle barışık kalamazdım!" diyor. İnsanın yitirdiği şeylerin yerine mutlaka yenisini bulabileceğini düşünüyor, yeter ki onurlu davransın! Bu kararlılığında ve cesaretinde Almanya'da gördüğü eğitimin de katkısı olduğunu düşünüyor. Nazi Dönemi'nin zihninde ve yüreğinde yer eden ağırlığı onu toplumda ters giden olayları sorgulamaya yönlendirmiş. Çalıştığı Boğaziçi Üniversitesi de bu süreçte Esra Mungan'ın arkasında durmuş ve başka birçok üniversitenin yaptığı gibi onu okuldan uzaklaştırmayı tercih etmemiş. Özgürlüğe verdiği destek anlamında üniversitesini dünyadaki sayılı özgür akademiden biri olarak görüyor.

Türkiye'de kendi özel yaşam hikayesinde kadın olduğu için herhangi bir ayrımcılığa uğramadı ta ki mahkemeye çıktığında hâkim duruşma süresince kasıtlı olarak onun yüzüne bakmayana dek! Mahkemelerin ne kadar da erkek egemen, eril bir dünya olduğunu da böylece tecrübe etmiş oldu. Ancak yaşamı boyunca, farklı sınıfsal ortamlarda kadına dair eşitsizliklerin olduğunu gördü. Bu eşitsizliklere duyarlılık gösterdi.

Kadınların siyasette ve kamuda daha fazla temsil edilmesi gerektiğini söylüyor. Erkek egemen dünyada kadınların söz sahibi olmasını çok değerli buluyor. Kendisini dünyanın her yerindeki kadın mücadelesine ait hissediyor. Birbirinin acısını gören, duyan, hisseden kadınların, anaların dünyaya barışı getireceğini düşünüyor. Ve kadınlara sesleniyor: "Dünyadaki bütün kadınlar kardeştir. Milli kimlikler içinde sıkışıp birbirimize düşman olmamalıyız. Bütün kadınlar birleşmeli bu iktidardaki erkekleri zapt etmeli! Barış ve iyilik hali için mücadele etmeli, pes etmemeliyiz!"

Tüm yaşananlara rağmen bu ülkeye dair hayalleri ve umutları var. İnsanların her geçen gün daha demokratik ve barışçıl bir dünyada yaşayacağına inanıyor. Fikir özgürlüğünün var olduğu; Kürt -Türk, Alevi- Sünni, Laz, Çingene, Yahudi kim olursa olsun insanların ırk, din, cinsiyet vb. hiçbir ayrıma uğramadığı barış, refah ve mutluluğun hüküm sürdüğü, savaşların ömür boyu son bulunduğu bir ülke ve dünya hayal ediyor, kolay olmadığını da ekleyerek. Şimdi en büyük umudu gençler. Yeni kuşak ve ondan sonraki tüm kuşaklarda her defasında barış isteyenlerin artması ve barış isteyip de söyleyemeyenlerin azalması.

Esra Mungan'ın bedeli ne olursa olsun doğru bildiği şeyi kararlılıkla savunması bizi çok etkiledi. Yaşadığı her şeyi deneyim olarak görmesi ve olaylara hep bir yaşam tecrübesi olarak bakması çok ilham vericiydi. Türkiye'de bugün pek çok insan çeşitli baskılardan ve korkulardan dolayı savunduğu fikri özgürce ifade edemezken, Esra Hoca'nın doğru olduğuna inandığı şeyi ne olursa olsun savunması, insanlık için mücadele etmenin ne kadar değerli olduğunu gösterdi bize. Bu yeryüzünde, iyi bir insan olabilmenin ne kadar kıymetli olduğunu gördük. O gün konuştuğumuz kişi evet Türkiye'nin en iyi üniversitelerinden birinde akademisyendi; ama bizim konuşmamızdaki neden bu değildi. Biz o gün toplumda düşünceleriyle, mücadelesiyle ve umuduyla var olmuş hayata sımsıkı bağlı, çok güçlü bir kadınla konuştuk.

Büyük cesaret sözlerinin söylenmesinin kolay; ama yaşanmasının hiç kolay olmadığını gördük. Karşıt bir düşünceyi savunmanın risk olduğu bir dönemde insanlık için doğru olan sözü hem de özgürlüğün pahasına cesaretle söyleyebilmek o kadar kolay değil. Bu riski herkes almaz. Sadece barışı dile getirmenin değil, onu hakkıyla savunmanın ve yaptığımız iş her neyse onu tutkuyla yapmanın ne kadar yüce bir motivasyon olduğunu gördük.

Anladık! Değerli ve zor olan herkesin kaçtığı yerde kalmak, barışa ve insanlığa inanmak, insanlığın erdemlerini savunmak. Bugün hala insan onuruna yaraşır bir dünyayı yaşatmaya çalışanlar varsa demek ki içimizde hala mücadele etmeye değer fikirler var. Ve iyi ki onları yaşatabilmek için direnen korkusuz kadınlar... Esra Mungan'ın dediği gibi: "Kadın duyarlılığı, yüzyılın kurtuluşu olacak! Buna her zamankinden daha fazla inanıyoruz.

Danışman Öğretmenler: Mine Gür Atalay, Esin Özgül Zorlular

Gönüllü Öğrenciler: Naz Nisa Özdemir, İda Sanaktekin, Hüseyin Çınar Aktuna, Turgut Bora Çakar, Beril Baransel, Duru Karali

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

İELEV ÖZEL ORTAOKULU

Engeller Kadın Haklarına Engel Mi?

ŞULE SEPİN İÇLİ

1964 Gaziantep doğumludur. Körlüğü 3 aylıkken komşusu sayesinde fark edilmiş ve doktora götürülmüştür. Doğuştan görme engelli olan psikolog Şule Sepin, ilkokulu Körler Okulu'nda okudu. Ortaokulu kaynaştırma öğrencisi olarak okudu ve başarılı bir öğrenci olduğu fark edilince Erenköy Kız Lisesi'ne girdi ve oradan mezun oldu. Liseden sonra dershane desteği olmadan kendi çabalarıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Bölümünü kazandı. Okulunu bitirdikten sonra yarı özel yarı resmi bir kurum olan BOTAŞ'ta beş yıl santral memurluğu yaptı. Daha sonra bugünkü adıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, o günkü adıyla Çocuk Esirgeme ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne bağlı Sincan Çocuk Yuvasında, Kız Yetiştirme Yurdunda ve toplum merkezlerinde psikolog olarak çalıştı. 2002 yılında "Kadının İnsan Hakları" eğitimini aldı. Bu konuda eğitmen olan Şule Sepin, kadınları bilinçlendirmek adına yerel gruplara, engelli kadınlara gönüllü olarak eğitim vermektedir. Altı Nokta Körler Derneğinde, Türkiye Körler Federasyonunda yöneticilik yaptı. Mesleğini ve yazmayı çok seven Şule Sepin, çeşitli dergi ve proje çalışmaları da yürütmektedir. Şu an emeklidir. Evlidir, yakınlarının ve toplumun "bakamazsın" ön yargılarına rağmen iki çocuk sahibi olmuş ve onlara ışık olmayı başarmıştır.

Hayata bakışını "umut" olarak tanımlayan Şule Sepin, Türk toplumunun karamsar bakış açısına karşı çıktığını belirtiyor. Hayatta önemsediği bir diğer ilke ise bağımsızlık. Hem bireylerin hem de kadınların bağımsız olarak yaşamını sürdürmesi. Bu bağımsızlığı sadece maddi bir bağımsızlık olarak değil aynı zamanda psikolojik bir bağımsızlık olarak da tanımlıyor. Hayatında her daim mücadele olan bir kadın olarak dezavantajlı olan insanların eşit ve adil bir dünyada yaşaması için mücadele ruhunu korumak gerektiğini düşünüyor.

Türkiye'de kadın olmanın muhafazakarlaşmayla birlikte giderek daha da zorlaştığını düşünen Şule Sepin, ev işi ve çocuk bakma yükünün sadece kadınlara yüklenmesinin toplumsal eşitsizliğin sebeplerinden biri olduğunu belirtiyor. Türkiye'de kadın haklarının korunması alanında çokça yasa bulunduğunu ancak bunlara uyma noktasında sıkıntılı bir toplum olduğumuzu düşünüyor. İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanmamasından, uluslararası sözleşmelere uyulmamasından yana rahatsız. Türkiye'de kadın olmayı mücadele olarak tanımlıyor.

Başarıyı, kişinin inandığı değerleri içselleştirmesi ve bunu hayatına uygulaması olarak tanımladığını söylüyor. Çocuklarını da bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yetiştirdiğini belirtiyor.

Türkiye'de engelli bir birey olarak eğitimde, günlük yaşamda, çalışma hayatında, ekonomik yaşamda birçok zorlukla karşılaşmış Şule Sepin, ancak bunlar onu yıldırmamış. İnsanların yaşadığı zorlukların onları hayata daha da bağladığını, daha azimli ve başarılı kıldığını belirten Şule Sepin, zorlukların bu yönüne odaklanmayı tercih ediyor. Aynı zamanda insanların farklılıklarından ziyade ortak yönlerine vurgu yapılması kanaatinde. Toplumun engelli bireyleri, eksik bireyler olarak değil, farklı bireyler olarak değerlendirmesi yönünde bir değişikliğe ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Bu durumu "Ben vanilya ile kabartma tozunu karıştırmamak adına komşumdan yardım isteyebilirim, komşum da psikolojik olarak kendini kötü hissettiğinde benim rehberliğimden yararlanabilir." şeklinde örneklendiriyor.

Türkiye'de kadınların en büyük sorununun toplumsal yaşama yeterince katılamamak olduğu görüşünde. Bunu sadece çalışma yaşamıyla sınırlı tutmuyor. Kadınların çalışma yaşamına yeterince katılmasının yanı sıra günlük hayatlarında sanata, spora, kültürel etkinliklere de ayrıca daha çok mesai harcaması gerektiğini söylüyor. Hayatın kadınlar için ev, iş ve çocuklardan ibaret olmaması gerektiğini belirtiyor.

Kadının insan haklarının geliştirilmesi konusunda en büyük itici gücün kadınlar olduğuna inanıyor Şule Sepin. Toplumda bu değişimi kadınların yapabileceğini ifade ediyor. Erkeklerin de eğitilmesi gerektiğini söylüyor ancak erkeklerin kendi erkekliklerini yeniden tanımlamalarına ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Özellikle dili kullanma noktasında toplumun önemli bir değişime uğraması gerektiğini belirtiyor.

Toplumun kadın hakları konusunda bilinçlenmesi için okulların erkek egemen zihniyetten de arındırılması gerektiğini dile getiren Şule Sepin, kitaplarda, şarkılarda cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğinin altını çiziyor. Şule Sepin İçli, Türk toplumunda birçok kadın gibi, özellikle görme engelli bir kadın olarak mücadele etmenin ve bu mücadele sonucu gelen başarının bir örneğidir.

EMİNE ORTAKAYA

1966 İstanbul doğumludur. İzmir'de yaşıyor. İngilizce öğretmeni, evli ve çocuğu yok. Çocuk yapmayı düşünmediklerini çünkü bir öğretmen olarak, dünyaya gelmiş çocukların elinden tutmayı, onları hayata hazırlama noktasında kendisinde bir sorumluluk hissetmeyi önemsediğini söylüyor Emine Öğretmen. Ankara'da 1974 yılında Aydınlık Evler Körler Okulu'nda eğitim hayatına başladı ve ardından Erenköy Kız Lisesi'nde okudu. Yüksek öğrenimini ise Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık bölümünde tamamladı. Ancak gönlünde yatan hep öğretmenlikti. Onun döneminde görme engellilere öğretmenlik bölümleri yasak olduğu için böyle dolambaçlı bir yol tercih etmek zorunda kaldı. İstanbul Üniversitesi'nden pedagojik formasyon eğitimini tamamlayınca öğretmenlik mesleğine başladı. Ancak öğretmenliğe başlamadan önce de çeşitli çeviri faaliyetlerinde bulunarak geçimini sağladı. Öğretmenlik mesleğine İzmir'de Aşık Veysel Görme Engelliler İlköğretim Okulu'nda başladı. Ardından Karabağlar Cumhuriyet Lisesi'nde görev yaptı. Özellikle görme engeli bulunmayan öğrencilere öğretmenlik yapmanın kendisi için ayrıca bir tecrübe olduğunun altını çiziyor. Bunu deneyimlemeyi hep arzuladığını belirtiyor. Şu an emekli olarak yaşamını sürdürüyor. İl Halk Kütüphanesine devam ediyor ve boş zamanlarında öğrencilerini İngilizce ve Almanca alanında desteklemeyi sürdürüyor. İzmir'de "Emine Öğretmen" olarak öğrencilerine verdiği sevgi ve destekle ünlenmiştir.

Türkiye'de engelli hakları ve kadın hakları konusunda başarılı bir insan olan Emine öğretmen, yasaların kadın hakları konusunda fena olmadığını düşünüyor. Ancak uygulanmasında sıkıntılar olduğunu düşünüyor. Kadın haklarının geliştirilmesi için, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için toplumun eğitimli-eğitimsiz tüm kesimlerine inilmesi gerektiği görüşünde. Türkiye'de ve dünyada kadınların çok da yüksek yerlere gelemediğinin, yöneticilik yapsalar bile orta düzey yöneticiliklere getirildiklerinin ve bunun bir sorun olduğu görüşünde. Kadınların ülke yönetimi, şirket yönetimi gibi üst düzey yöneticiliklerde daha fazla yer alması gerektiğini savunuyor. Bu noktada toplumu uyandırmak gerektiğini ve bunu da sorgulayarak yapabileceğimizi söylüyor. Ailenin toplumun en küçük birimi olarak ele alınması gerektiğini, bu sebeple özellikle şiddet gibi olayların kapalı kalmaması gerektiğini düşünüyor.

Kendisi Türkiye'de engelli bir kadın olmanın çok zor olduğunu söyleyip bu durumu "Bir kadın olarak size sormadan yardım edilip karşılığında tacize açık hale gelebiliyorsunuz." şeklinde detaylandırıyor. Görme engelliler okuluna bile engeli sebebiyle ancak 9 yaşında başlayabildiğini söylüyor. Erenköy Kız Lisesi'ne alınırken bile karşısına çeşitli bahanelerle zorluklar çıkarılmış. Lisede okurken öğretmenlerinin onun öğrenemeyeceği yönündeki ön yargıları ile de ayrıca mücadele etmiş. Üniversitede son sene yazılı ve sözlü çeviri tercihi yapılacağı zaman simültane çeviri seçiminin engellendiğini söylüyor. Üniversitenin bunu yaparken öne sürdüğü bahane ise görme engelli bir kadının yeterince prezantabl olamayacağı düşüncesi... Emine öğretmen bunu insan haklarına aykırı bir durum olarak nitelendiriyor. Ona göre bu yaşadıkları, görme engelli bir kadın olarak maruz kaldığı ayrımcılıkların ve engellemelerin sadece bir kısmı.

Başarıyı elinden geleni yapmak olarak tanımlayan Emine öğretmen, bir insana bile yardımının dokunabilmesini bir başarı olarak nitelendiriyor. Türkiye'de engelli bir kadın olarak var olabilmenin, önüne çıkarılan tüm zorluklara rağmen hedeflediği mesleğe ulaşmanın hatta bunun yanı sıra bu meslekte ün salmanın en güzel örneklerinden biri Emine öğretmen.

Danışman Öğretmenler: Tuğba Toköz, Göksu Akdaş, Nergiz Gülseven

Gönüllü Öğrenciler: Mehmet Biçer, Şinasi Reha Arıcıoğlu, Melis Pala, Defne İnci Ulus, Ekin Sönmezler, Ela Gökmen

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ LİSESİ

Futbolda “Lale” Devri

Lale Orta, 1 Nisan 1960 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. Orta, çocukluğunu sokaklarda koşup oynayarak, defalarca düşe kalka yaşadı. O, hiçbir zaman çevresinin ondan beklediği ‘cici kız’ rolüne bürünmedi. O, hep kendi olmayı savundu. Orta’nın çocukken pek kız arkadaşı olmadı. O genelde erkek arkadaşlarıyla ‘erkek oyunları’ oynuyordu. O, futbol oynuyordu. Ailesi onu düğünlere giderken hep pembe elbiseler giydirir, saçını kıvırıp omuzlarından salarlardı. Fakat o bu görüntüyü hiçbir zaman benimsemedi. Orta’nın mücadelesi çocukluğundan itibaren başladı. O, önce çevresiyle sonra koca bir camiayla mücadele etti ileri yaşlarında.

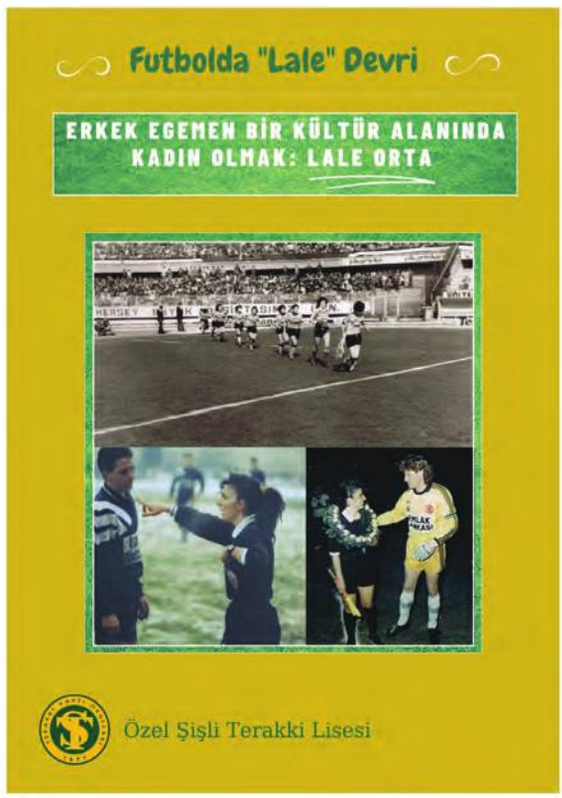
Ailesi onun sokakta hep erkeklerle futbol oynamasından sıkıldı bir süre sonra. Onun ‘kız sporu’ yapmasını istediler. O zamanlarda, Lale Orta 11 yaşındayken, kızların da yapabileceği bir spor olarak kabul edilen basketbola yazdırıldı ailesi tarafından. Orta, orada mutsuzdu. Yapmak istediği spordan, tutkusundan, ailesi istemediği için vazgeçmemeyi kafaya koymuştu. Ailesine çok ısrar etti. Yılmadı. Sonunda istediğini aldı. Ailesi onun yoğun ısrarlarına dayanamayıp onu ablalarıyla beraber Dostluk Kız Spor Kulübü’nde futbola yazdırdılar. İşte Lale Orta’nın sonrasında büyük başarılar sergilediği camiaya ilk giriş anıydı o an. Futbol camiasıyla ilk orada tanıştı Orta.

Dostluk Kız Spor Kulübü; kadın futbolunu yaygınlaştırmayı amaçlayan, idealist bir kız futbol kulübüydü. Ayrıca Türkiye’de bu amaçla kurulan ilk kız futbol kulübüydü. Orta, bu kulübün aracılığıyla kadın futbolunu ülkeye göstermek amacıyla neredeyse tüm Anadolu’yu turladı.

1976 yılında futbola, Türkiye’nin ilk kadın futbol takımı olan Dostlukspor‘da kaleci ve kaptan olarak başlayan Orta, daha sonra Futbol Federasyonu’nun açtığı kurslara katıldı. 1986 yılında Marmara Üniversitesi İşletme bölümünü kazandı ve üniversite eğitimini bu şekilde sürdürdü. Fakat son sınıftayken okuduğu bölümün hayalleriyle uyuşmadığını fark etti. Mezun olduktan sonra yine Marmara Üniversitesi’nde Beden Eğitimi ve Spor Yönetimi üzerine yüksek lisans ve doktora yaptı. Orta, kendi hayallerinin peşinden giderek başarılı olabileceğine inandığı alana yöneldi. Lale Orta, eğitiminin sonunda ilk kadın futbol doktoru unvanını kazandı. Eğitimi sırasında nişanlandı, evlendi. Fakat hiçbir şeyin onu hayallerinden uzaklaştırmasına izin vermedi.

1986 yılında başladığı hakemliği, futbolculukla 1989 yılına kadar sürdüren Orta, Türkiye profesyonel liglerinde antrenörlük ve teknik direktörlük yapabilmesi için gereken diplomaya sahip ilk kadın futbol antrenörü oldu.

Orta, kariyerinin bazı bölümlerinde kadın oluşundan dolayı haksızlıklara uğradı. Örneğin Futbol Federasyonu Lale Orta gerekli tüm koşulları sağlıyor olmasına rağmen kendisine delegelik vermedi. Fakat

Orta bu tür zorluklara asla boyun eğmedi ve her daim mücadelesini aynı tutkuyla sürdürmeye devam etti.

Tribünlerde Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü tarafından açılan spor okullarında ve İstanbul Bölge Karması’nda Futbol Antrenörü olarak görev alan Orta, Türkiye liglerinde, Orhan Ayhan’la birlikte sunduğu maçlarla, ilk kadın futbol spikeri de oldu.

1995 yılında FIFA hakem listesine 27 ülkeden 54 kadın hakemle birlikte giren ilk Türk kadın hakemi unvanını aldı ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından beş kıtada, kadınların spora katılımları konusunda öncülük eden ve örnek olan kişi ve kurumlara verilen ”Kadın ve Spor 2002 Avrupa Kıtası Büyük Ödülü”nü kazandı.

5 Kasım 2005 tarihinde, İspanya ve Belçika takımları arasında oynanan Bayanlar Dünya Kupası Grup Eleme maçında sahaya son kez hakem olarak çıktı Orta. Artık yaşının ilerlemiş olması nedeniyle hakemliği bıraktığını açıkladı. Orta, hakemliği bırakmasına rağmen Türk sporuna hizmet etmeyi sürdüreceğinin teminatını vererek kariyerine devam etti.

Orta, şu anda Okan Üniversitesi’nde Spor Yöneticiliği Bölüm Başkanı ve aynı zamanda Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dekan Yardımcısı olarak kariyerini sürdürmekte.

Danışman Öğretmenler: Mine Koçak Yalaz, Mehmet Ali Yapıcı

Gönüllü Öğrenciler: Ceyda Kırdar, Sefa Memiş, Efe Karaca, E. Berçemsu Hasdemir, Zeynep Kapıcıoğlu

* Ceyda Kırdar tarafından sözlü tarih deşifresinden yola çıkılarak yazılmıştır.

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ ORTAOKULU

Hayallerine Yürüyen Kadın: Sevil Görücü Peker*

Ayşe Sevil Görücü Peker, 50'li yıllarda bir kasım ayında üç kardeşin ilki olarak Konya'da dünyaya gelmiş. Sonradan iki erkek kardeşi olmuş. Annesi, enstitü mezunu; çok iyi yemek yapan ve dikiş diken bir kadınmış. Babası da İstanbul Fen Fakültesi mezunuymuş, Jeoloji, Biyoloji, Zooloji okumuş ve biyoloji öğretmenliği yapmış. Çocukluğu büyük bir ailede geçmiş. Babasının öğretmen olarak İstanbul'daki Kuleli Askeri Lisesi'ne tayini çıktığı için Peker, bir yaşına gelmeden ailesiyle Vaniköy'e taşınmış. İki katlı, küçük bir evde büyümüş. Çocukluk günleri daha çok evlerinin arkasındaki koruda oynayarak geçmiş. Bebeklerle oynamak yerine toprağı kazıp böcekleri incelermiş. Bu dönemde babaannesi onu özellikle şımartırmış. Yemek aralarında ona çörek verirmiş. Babası aynı zamanda balıkçılığa da çok meraklıymış, onunla sık sık balığa çıkarlarmış. 5 yaşındayken babasının tayini nedeniyle Mersin'e taşınmışlar. İlkokula da Mersin'de başlamış.

Ortaokulda ve lisede de hayatını etkileyen öğretmenler olmuş. Tarih öğretmeni sayesinde dünya klasiklerini okumaya; edebiyat öğretmeni sayesinde film yorumlamaya ve münazaralarda yer almaya başlamış.

Üniversitede Arkeoloji bölümünde eğitim görmeye başlayan Sevil Görücü Peker, ilk yılı bitmeden evlenmeye karar vermiş. Babasının itirazlarıyla karşılaşmış; fakat buna rağmen bu seçiminden vazgeçmemiş. Evliliğini kendi eğitim yaşamına koyduğu en büyük engel olarak gören Peker, bir süre üniversite eğitimine devam edememiş. Yarım kalan üniversite eğitimini yıllar sonra Doğu Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden mezun olarak tamamlamış.

Okuldan sonra birçok kazıda görev alan Sevil Görücü Peker, yer aldığı projeleri şu sözlerle anlatıyor: "Kazılarda birtakım projelerde bulundum. En önemlisi Karpaz Bölgesi'nde Kıbrıs'taki bir kurtarma kazısıydı. Kaymakta olan kalıntıları kurtarmaktı görevimiz, Tüpingen Üniversitesi ve Doğu Akdeniz Üniversitesinin ortak bir çalışmasıydı. Sonra bizim Anadolu kıyılarındaki arkeolojik kazılarda çalıştım. En önemli projelerden bir tanesi "Kaş Sanal Müze" projesiydi. O da uzun soluklu bir projeydi, yedi sene falan sürdü. Orada da fotoğraflama ve çizim işlerine katıldım. Gördüğümüz kalıntıların fotoğraflarını çekiyorduk. Onları bir bilgisayar programı ile üç boyutlu hale getirip sanal müze haline getirdik. Bu çalışmanın son dokunuşları Kaliforniya'da tamamlandı. Yani şimdi dalamayan herhangi biri ya da Kaş Kalkan'a gidemeyen biri o sanal müzeye girerek o kalıntıları müze gezermiş gibi görebiliyor. O benim için çok önemli bir projeydi."

Sevil Görücü Peker, Sualtı Arkeolojisine ise önce dalgıçlığa adım atarak başlamış. Çocukları büyüyünce oluşan boşluğu doldurmak için sualtıyla ilgilenmeye başlamış ve dalgıç olmuş. Bu hobiden çok hoşlanınca da devam etmiş. Eğitimini tamamlamak için tekrar üniversiteye, Arkeoloji bölümüne girince bu disiplindeki çalışmalarını dalgıçlıkla birleştirmiş ve sualtı arkeolojisi alanında ilerlemeye başlamış. Sualtı arkeolojisi fotoğrafçılığında çalışan çok az insan olduğu için kadın olarak iş hayatında hiç zorluk yaşamamış; hatta kadın olarak bu işi yaptığı için ilgi görmüş. Bu alandaki zorlukları ona yardım eden kişilerle çalıştığı için çok hissetmemiş. Peker, dalış yapmanın hem fiziksel hem de ruhsal yönden onu güçlendirdiğini ve kendini iyi hissettirdiğini deneyimlemiş.

Hayatında hiç pes etmemiş ya da pes etmeyi düşünmemiş. Sorunlar karşısında en kolay çözümü bulmaya çalışmış ve meditasyon yapmış. Kendini bilmeye ve tanımaya çok önem vermiş, hâlâ da veriyor.

Sevil Görücü Peker hayatı boyunca annesi, babası ve eniştesinden ilham almış. Köyden çıkıp aldığı eğitim sayesinde NATO'da çalışabilen eniştesinin kendisine çalışmanın önemini gösterdiğini vurguluyor. Üniversiteyi geç yaşta bitirmiş olsa da hayata dair hiçbir pişmanlığı olmadığını söyleyen Peker; kendi yaşamında hiçbir şeyi değiştirmek istemediğini, yaşadıklarının kendisine çok şey öğrettiğini söylüyor. Son olarak bir toplumun gelişmesinde kadının önemli rolü olduğunu vurgulayan Peker; eğitim hakkına ulaşamamayı, kadınların özgürleşmesi yolundaki en büyük engel olarak görüyor.

Danışman Öğretmenler: Sezer Demir, Işıl Acar, Derya İlhan, B. Aslı P. Şener, Suzan Ö. Akdeniz

Gönüllü Öğrenciler: Deniz Sena Güreli, Eda Mısırlı, Elvin Kahveci, Maya Acar, Kaan Yılmaz, Damla Demirdağ

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

ODTÜ LİSESİ

Bir Maço ki Kim Takar, Bir Kadın ki Binlercesi İçimde Yatar*

Benim için bu yazıyı yazmanın duygusal zorluğu, fiziksel zorluğundan çok daha fazla. Fikirlerimi ve duygularımı sözcüklerle somutlaştıracağıma inanıyorum ki benim somut diye bildiğim şeyler sadece dokunabildiklerimden ve duyabildiklerimden ibaret. Bu nedenle imgelemin başladığı ve bittiği yer ikimiz için hep çok farklıydı; ama benim engelimin benim için güçleştirdiği tek durum, dünyayı senin gözlerinden görebilmem oldu; senin zihnindeki adalet, eşitlik, insanlık ve erkeklik tanımlarının benim hayatıma ve düşüncelerime yansıması hiç de tahmin ettiğin gibi olmadı. Geleneklerle ve şiddetle evcilleştirilmedim. Doğduğumda ve sonrasında istenmemiş olmak, o eve, sana ve senin düşüncelerine ait değilmişim gibi hissetmemi sağladı. Sizin bana dayatmaya çalıştığınız o "ötekilik", "eziklik" ve "suçluluk" duygusuna belki o nedenle bu kadar yabancıydım hep. İlkokul ve ortaokuldan sonra başka şehirdeki bir liseyi ve daha sonra üniversiteyi kazanmak, yatılı okullarda büyümek bana hep dayanaksız bir şekilde, kendi hayatımı kendim yaratıyormuşum gibi hissettirdi; nasıl bir kadın olacağımı da kendim belirleyebileceğimi gösterdi. Ben liseye geçtiğimde iletişimimiz oldukça azalmıştı, ben üniversiteyi bitirip psikolog olduktan sonra da hiç konuşmadık. Şimdi sana hayatımı, nasıl kadın olunabileceğini anlatmak istiyorum.

Ben doğduktan sonra anneme çokça söylediğin şeylerdendi; "Bak işte senin kızın böyle oldu", "Zaten sen gerçek bir kadın olsaydın eğer oğlan doğururdun" gibi sözler; ama bu cümleler beni hiçbir zaman tanımlamadı. Kadınlığın erkek çocuk doğurmakla ölçüldüğünü hiçbir zaman düşünmedim. Ama o zamanlar senin arkanda koca bir Gaziantep vardı: Gaziantep'in çapkın, keyfe, eğlenmeye düşkün erkekleri, "öyle her şeye karışmayan kızları" ve "dışarı hayatı olan kocaları" vardı. En çok pavyonun olduğu illerden birinde büyürken erkeklerin kadınlara bakışından çok rahatsız olmaya başlamıştım; ama kadınlığın ölçütü bu bakışlara sahip zihinler tarafından belirleniyordu. Tabii bunda kadınların payını da es geçmemek lazım: Gaziantep'in geleneksel kadınları, her "Erkektir yapar" dediklerinde kendi değerlerini düşürüyorlardı. Çocukluğumu arkada bıraktıktan sonra da uzun yıllar benim ölçütüm (bana öğretildiği, dayatıldığı şekliyle) namusum oldu. Gençliğimde bir tane erkek arkadaşım oldu ve onunla evlendim, çünkü "Gördüğün erkekle evleneceksin." "Namusun kirlenir." "Erkekler güvenilmez." gibi yargılarla yetiştirildim.

Liseyi okumak için İstanbul'a gittiğimde de kız lisesinde kadınlığın bin bir haliyle karşılaştım ve tabii bin bir kısıtlamayla. Okulda Fahriye adında bir bulaşıkçı vardı, erkek Fahriye derdik ona; çünkü erkek gibiydi. Büyük cüssesinden, kabadayı yürüyüşünden ve gür sesinden dolayı herkes ondan korkardı. 18 yıldır aynı maaşla çalışırmış, müdür Necdet beyi de bu yüzden sevmezmiş, derlerdi. Biz yemekhanede karnımızı doyururken arkada bulaşıkları yıkar ve söylenirdi, işini de sevmezdi; ama çalışmak zorundaydı. Biz der-

se girdikten sonra öğretmenler ve diğer çalışanlar yemekhaneye inerdi, erkek Fahriye de aşçıları, bulaşıkçıları ve hademeleri müdür gelmeden yemekhaneye toplarmış, onlara ve öğretmenlere yemekleri bol bol ve hızlıca verip müdür gelmeden yemekleri bitirmeye çalışırmış, Necdet Bey yemek yiyemesin diye.

Müdür yemekhaneye geldiğinde bütün kadınlar sigaralarını söndürürmüş; ama erkek Fahriye içmeye devam edermiş. Müdür her sigara yaktığında o inadına bir tane daha yakarmış. Bütün bunlar da onun direnişiymiş anlaşılan. Bir gün okulun arka tarafında harçlığımı çıkarmak için tarak ve kalem satıyordum, bir iki saatlik dışarı çıkma iznimiz bitmişti ve erkek Fahriye gür sesiyle herkesi içeri çağırıyordu. Dışarıda biri kaldı mı diye okulun etrafını dolaşırken beni gördü ve neden içeri girmediğimi sordu, ona bu tarakların ve kalemlerin hepsini satmadan içeri girmeyeceğimi söyledim, o da cebindeki bütün parayı verip bütün kalemleri ve tarakları satın aldı. Sonra da kolumdan tutup beni içeri götürdü. Fahriye abla beni kadın dayanışmasıyla tanıştıran kişiydi. Sonradan anladım neden "erkek gibi" olduğunu; içindeki kadın çok yaralıydı çünkü, kadınlığı ile birlikte ezildiği kadar erkekleşmişti.

Ben lisedeyken dershaneler çok pahalı olduğu için dershaneye gidemedim; ama ilk tercihim olan ODTÜ Psikoloji bölümünü kazandım, üniversiteyi bitirdikten sonra kendi alanımda iş bulamadığım için santral memuru olarak çalıştım. Görmediğim için kimse beni işe almak istemiyordu, sonra eylemlerle hakkımı aramaya başladım. Sadece kendi adıma değil bir topluluk adına konuşmak, benim gibi binlerce insanla sokaklara sahip olmak, bazı yollarda hiçbir zaman

Bu eylemler sayesinde mesleğimi yapmaya başladım. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda, toplum merkezlerinde, yetiştirme yurtlarında çalıştım, çeşitli projelerde yer aldım. Toplum merkezlerinde çalışırken, kadının insan hakları eğitimini aldıktan sonra bana terapiye gelen kadınların kendilerini çok rahat ifade edebildiklerini fark ettim ve aynı eğitimi ben de almaya başladım. Bu eğitimlerden sonra boşanmaya ve kadın aktivisti olmaya karar verdim. Eşimle olan ilişkimde eşit konumda olmadığımızı, benim daha çok mücadele verdiğimi, aslında ekonomik şiddet gördüğümü fark ettim ve bu durum benim hayatımdaki dönüm noktalarından biri oldu. Eşim kazandığı paraları benimle paylaşmıyordu ve borsaya yatırıyordu ve ben onu denetleme görevini üstlenebilecek kapasitede bir insan olmadığım için hepsini üzerime kalan borç, harç ve kredilerle birlikte öğrendim.

Daha sonra, kadının insan hakları eğitimini kendim vermeye başladım ve bu eğitimi verdiğim bir grup, Engelli Kadın Derneği'ni kurdu, onun dışında İl Engelli Meclislerinin kurulmasıyla ilgili çalışmalar yaptım, Balkan Ülkeleri Arası Görme Engelliler Müzik Festivali Türkiye Konserleri'ni düzenledim... Ama bütün bunların yanında ben en çok kızım için verdiğim regl partisiyle ön plana çıktım. "Regl rezaleti" başlığıyla haberler, köşe yazıları çıktı, medyatik olmakla çok eleştirildim. Yapmak istediğim, sünnete bir protesto bile değildi; ayrımcılığa dikkat çekmekti. Sünnet düğünlerinde oğlan çocukları tahtlarda taşınıyor, insanlara yemekler dağıtılıyor ve fotoğraflar çektiriliyor ama biz anneler kızımızın ilk âdetini öğrendiğimizde ona tokat atıyoruz. Bunun gizlenmesi gereken bir şey olduğunu kızımıza öğretiyoruz ve tabularımız 12-13 yaşlarımızdan itibaren belirlenmiş oluyor.

Doğurganlığımızın başlangıcı bu, utanmamız gereken bir şey değil, kutlamamız gereken bir şey! Üstelik, "Kendim hakkımda kabul ettiğim hiçbir şey, bana karşı, beni azaltmak için kullanılamaz." (Audre Lorde)

Ben Altı Nokta Körler Derneğine de üyeyim, orada bir dönem başkan adaylığım olmuştu. Tek kadın aday olarak ve en az oyu alan olarak seçimlerden çıktım. O dönemde kadınlar daha çok sosyal işlerde çalışıyorlardı. O yüzden bir kadının yönetimde bulunmasını hiç hoş karşılamadılar, kadınlığımla, özel hayatımla ilgili birçok şey gündeme geldi. Kol kırıldı yen içinde kaldı; ama bu hep böyle olmamalı. Eğer sefer kazanılmış haklarımızı kaybetmemek için mücadele etmemiz gerekiyorsa, onlar için direneceğiz. Çünkü biz birbirimizi anlamazsak devletimiz mi anlayacak bizi? Babamız mı? Polisimiz mi? Kocamız mı?

Sen önce insansın dediler
Yahu ben kadın olmaktan
Başka hal bilmem efendiler
(Ayşe Sektanber)

Düşündüğünün aksine biz kadınlar olarak erkekleri de anlıyoruz. Benim ailemde tek çalışan kişi sendin ve 9 kişilik bir aileyi sadece şoförlük maaşıyla geçindirmeye çalışıyordun; ama annemin çalışmasına da izin vermiyordun. Bunun için sürekli öfkeliydin. Bütün sorumlulukların sana da bir giysi niyetine giydirilmişti, hiçbirini sen isteyerek kabul etmemiştin aslında, erkekliğin sana da bir pranga olduğunun farkında değildin ve bundan kurtulamıyordun çünkü ne kadar özgürlük istediğini bilmiyordun. Senin aksine ben erkekliğin benim ayağıma bir pranga olduğunu biliyorum ve hak ettiğim özgürlüğü almak için savaşıyorum.

Ne zaman ağzımı açsam
Sözümü kapatıp yutan
Bir bakış fırlatırdı babam.

Biz ne kadar biziz ne kadar onlar?
Ne kadar kendimiz olabildik ki?
(Suna Aras)
Sevgi ve Özlemle...
Kızın Şule

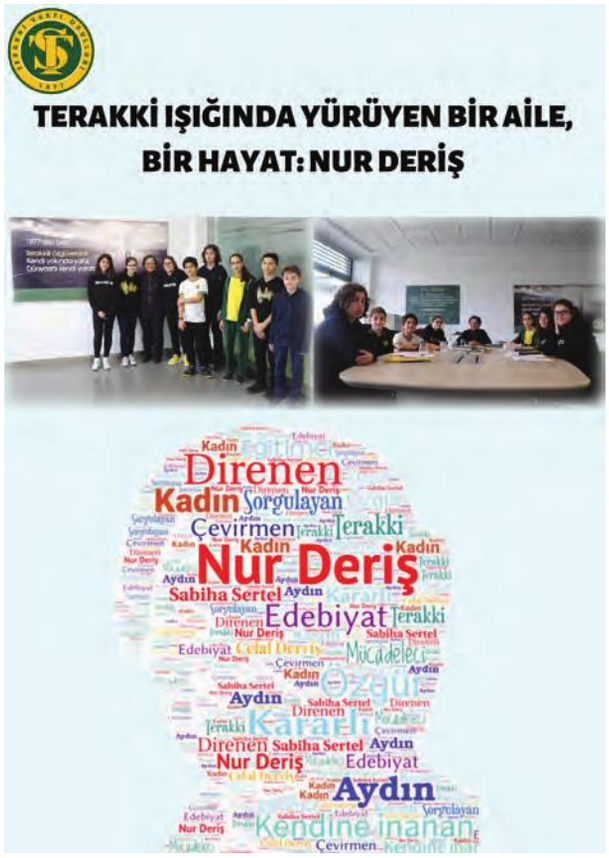
Danışman Öğretmenler: Öykü Oben Şumnulu, Gülsüm Hekimhan

Gönüllü Öğrenciler: Eylül Kaya, Ecem Ötkür, Gülce Aksoy, Faruk Alp Tayfur, Tuğçe İstem Uğurlu, Aral Çağan Yurtseven, Elif Sude Arslan, Hasan Meriç Kaleli, Ilgaz Akcengiz, Beril Koç, Zeynep Çınar, Bilge Yerli

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

TEPEÖREN TERAKKİ ORTAOKULU

Güçlü Bir Kadının İzinden: Nur Deriş*

Hepimiz, başkalarının hayat hikâyelerini dinleyerek büyüyoruz. O insanların başarılarını dinlemek bizi cesaretlendiriyor, kendimize inanmamızı sağlıyor. Ben de beni etkileyen, eğer pes etmezsem başarabileceğimi düşünmemi sağlayan bir kadının hayat hikâyesini paylaşmak istiyorum. O, birçok zorluğa göğüs germiş ve istedikleri için mücadele etmiş biri. Fakat onu gerçekten anlatabilmem için onun hikâyesinin başına gitmem, her şeyi geri sarmam ve yazmaya 4 Mart 1949'dan başlamam gerekiyor.

Nur Deriş, İstanbul'da üç çocuklu bir ailenin en büyüğü olarak doğdu. Kardeşleri ile beraber Şişli Terakki Mektebi'nde okudu. Bu okulda okumasının nedeni ise dedesinin, yani Celal Derviş Deriş'in, okulun kurucusu olmasıydı. İlk, orta ve lise eğitimini Terakki'de aldıktan sonra 1966'da mezun oldu. Onun tüm hayatını etkileyen ve yeniliklere açık olmasını sağlayan bir dönemi arkasında bıraktı. Bu dönemde Nur'un edebiyat öğretmeni olan İzgen Hanım; onun edebiyata ilgisini, dil becerisini gördü ve onu bu konuda destekledi. İzgen Hanım'ın kocası Mehmet Fuat, Nazım Hikmet'in üvey oğlu, yayıncılık hayatına başlayıp DE yayınlarını kurmuştu. "Yeni Dergi" adında bir dergi yayımlıyorlardı ve İzgen Hanım'ın desteği sayesinde genç yaşta Nur Deriş'in çevirileri de dergide yayımlanmaya başladı. Mehmet Fuat'ın öğütleri onun hayatına yön verdi. Aslında psikoloji okumak istese de aralarında geçen konuşmadan sonra İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdi ve Mehmet Fuat'ın da dediği gibi orada gerçek öğretmenlerle, onu dünyaya açacak insanlarla tanıştı. Peki, kimdi bu insanlar? Mina Urgan, Cevat Capan, Akşit Göktürk, Berna Moran, Tatyana Moran ve Murat Belge'ydi. Bu kişiler onun hayatını birçok yönden değiştirdi. Bundan çok daha sonra Cenevre Üniversitesinde Fransızca Bölümüne girdi en sonunda ise İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne geri döndü. Tüm bunların yanında on altı yaşında iş hayatına çoktan başlamıştı bile. İlk başta Yeni Dergi'de çeviriler, devamında ise konferans tercümanlığı yaptı. O ileri görüşlere açık, özgürlük ve demokrasiye önem veren düşüncelerin yaygın olduğu bir dönemin genciydi. Öyle bir dönemde o da birçok kişi gibi sola yönelmişti. Kendini yakın hissettiği "Güler Yüzlü Sosyalizm" adlı görüşü savunmaya başladı ve bunu destekleyen hareketin bir parçası oldu. 1971 yılında, 12 Mart askeri darbesi yaşandı. Darbe sonrasında tutuklamalar gerçekleşmeye başladı. O da bu hareketin bir parçası olduğu için, o zaman evli olduğu Celal Üster ile birlikte tutuklandı. O şartlar altında zor şeyler yaşasa da inandıkları için mücadele etmeye devam etti, pes etmedi. Hapishaneden çıktığındaysa tüm bu yaşadıkları hayat karşısında onun daha dirençli olmasını sağladı. Sonuçlarının neler olabileceğini bilerek Celal Üster ile birlikte Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan "Komünist Manifesto"yu çevirdi 1978 yılında. Bu kitabı çevirmelerinin nedeni ise ifade özgürlüklerinin kısıtlanmasıydı, yani hakları için tüm bu zorlukları karşılarına aldılar. Çünkü açılan davayı karşı bir davaya çevirebileceklerine ve her türlü görüşü özgürce ifade edebileceklerine inanıyorlardı. Fakat 12 Eylül darbesinden sonra yaşananlar (davanın askeri mahkemeye devredilmesi, basına uygulanan sansürler vb.) işin renginin değişmesine neden oldu. Tüm bunların sonunda kendi isteğiyle yurt dışına çıkarak Cenevre'ye gitti, böylece Nur Deriş için tam on yıl sürecek bir sürgün yaşamı başlamış oldu.

Ancak o, ailesinde kendi istekleri için savaşan tek kadın değildi. "Sen yapamazsın!" ön yargısını kırarak erkek egemen bir toplumda, gözü pek bir kadın gazeteci olan Sabiha Sertel'i -dedesinin kız kardeşini- ne yazık ki sonradan öğrendi. Sertel'in hayatının çağdaş ve adaletli bir Türkiye mücadelesiyle geçtiğini, önüne çıkan engellere rağmen yılmayan, doğru bildiği yoldan sapmayan bir aktivist ve hak savunucusu olduğunu daha sonra gururla anlatacaktı Deriş. Sabiha'yı tanımadı ama onun yaşadıklarına benzer kesitler yaşadı hayatında. Sabiha gibi Nur da genç yaşında yazıları nedeniyle yargılandı, mahkemelere çıktı, hapse girdi ve sonra sürgün olmak zorunda kaldı.

İşte ben bu yazdıklarımla, kendime inanırsam istediklerimi gerçekleştirebileceğimi öğreten bir kadından bahsettim. Ben size, geleceğime yön verip ışık tutacak bir kadını, Nur Deriş'i, anlattım.

* Elif Salimoğlu tarafından sözlü tarih deşifresinden yola çıkılarak yazılmıştır.

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ORTAOKULU

Bir Gün ve Yüzyıllık Serüven!*

5 Mart 2020 sabahına uyandığımda, dün duyduklarım, yaşadıklarım rüya gibi geliyordu. Öğretmenlerim, sonunda beklediğimiz haberi bize vermişlerdi: "Evet çocuklar, yarın konuğumuz geliyor." Kim ne hissetti bilemem; ancak ben heyecanımı sanırım kelimelerle anlatamayacağım. Siz şimdi beni bu kadar heyecanlandıran konuğu merak ediyorsunuzdur: Sabiha Sertel'in ikinci kuşak yeğeni, Komünist Manifesto'nun çevirmeni Nur Deriş!

Nur Deriş'in okulumuza geleceği kesinleştiği andan itibaren kafamda onlarca soru ve şüpheyle boğuştum. Aslında öğretmenlerimizle sözlü tarih görüşmesi için prova yapmıştık ve bu önemli konuğumuz için hazırlanmıştık. Buna rağmen hazır olmadığıma dair korkularım beni bırakmıyordu; derste, teneffüste hep o anı düşünüyor ve arkadaşlarıma sürekli gelecek konuğu anlatıyordum. Bu panik halimden ve hep aynı şeyleri anlatmamdan arkadaşlarım sıkılmış olmalılar ki kendimi öğle yemeklerinde yalnız buluyordum. En sonunda o gün gelmişti. Günlerdir gelişine heyecanla hazırlandığımız konuğumuzla karşılaşacağımız görüşme odasına gittik. Hayata bakış açınızı ve hayatı algılayışınızı farklılaştıracak birini beklemek gerçekten zormuş. İşte ben Nur Deriş'i o odada bu duygular içerisinde bekledim.

Nur Deriş bizimle sohbete başladığında kendimi tarihsel bir hikâyenin içerisinde hissettim. Bu hikâyenin kahramanı, Sabiha Sertel'i geç tanıyan ve tanıdıktan sonra onu kendine ilham kaynağı olarak seçen Nur Deriş'ti. "68 kuşağı" olmanın ne demek olduğunu, dayanışma ruhunu, Türkiye'den geçen kızıl dalganın etkilerini, itaat etmediği ve hayatı boyunca sorguladığı için yargılandığını, hayatta kalmak için sürgün olmayı kabul ettiğini, çalışmaktan ve üretmekten hiç vazgeçmediğini anlatan bir kadının, bir insanın hikâyesini dinlerken kendimi bir zaman yolculuğunda gibi hissediyordum. Serüveni üzerine kafa yorduğum 20. yüzyıl tarihi o dönemi içinde var olarak yaşayan Nur Deriş ile aydınlanıyor, bambaşka bir anlam kazanıyordu.

Hepimiz onu büyülenmiş olarak can kulağıyla dinliyorduk. Can kulağıyla dinlediğim önemli bir konu ise dedesi Celal Derviş Deriş'in kurucusu ve kendisinin de mezunu olduğu okulumuz ile ilgili paylaştıklarıydı. Terakki mezunu olarak Terakkili olmanın ne demek olduğunu anlattığı bölümlerde okulumuzun tarihiyle de yakından tanışıyorduk. Nişantaşı'nda başlayan ve Tepeören'e kadar uzanan tarihle... Biz Nur Deriş ile aynı masada oturuyor ve birlikte hem geçmişi hem de geçmişin bugüne yansımalarını sorguluyorduk. Kendisi Terakkili olarak "sorgulama"nın ne kadar önemli olduğunu ifade ederken bizim de hala sorgulayarak öğrendiğimizi gördüğünde çok mutlu oluyor ve mutluluğunu bize yansıtıyordu. On altı yaşında lisedeyken çevirmenliğe başlayan Nur Deriş, Edebiyat Öğretmeni İzgen Hanım'ın hayatına olan etkisini anlatırken bir kez daha Terakkili olmanın ne demek olduğunu anlıyorduk. Sohbetimizin sonunda Nur Deriş'in anlattıklarını somutlaştıran fotoğraflar, yıllıklar, aile tarihine ait belgeler içinde zaman yolculuğumuzu tamamlıyorduk. Yazımda o sohbete dair her detayı aktaramasam da şunu aktarmayı başardığımı umuyorum: İçinde olmaktan keyif aldığım ve hiç bitmesini istemediğim bir andı. Tarihi hem yazan hem yaşayan hem de anlatan birini bulmuştuk ve bu bağlamda çok şanslıydık. Böyle bir isimle buluştuktan sonra şunu düşünmeden edemiyorum: Daha çok soru sormalı, daha çok dinlemeli ve öğrenmeliydik. Böyle düşünmekten kendimi alamıyorum çünkü Nur Deriş; sesiyle, anlatımıyla bizi alıp bambaşka bir zaman dilimine götürmüş ve daha fazla merak içine salmıştı.

Danışman Öğretmenler: Yeşim Er Özcan, Burçin Türkoğlu, Yeşim Acar, Emel Önder Güllü Nalan Balcı

Gönüllü Öğrenciler: Berkan Erdener, Sakina İmanova, Ayhan Pehlivanoğlu, Muhammed Ali Seymenoğlu, Defne Ada Kınaş, Yunus Duçe, Nehir Kale, Cem Öner, Mehmet Ali Kantarcı, Elif Salimoğlu

* Mehmet Ali Kantarcı tarafından sözlü tarih deşifresinden yola çıkılarak yazılmıştır.

ULUS ÖZEL MUSEVİ ORTAOKULU

Futbol Tutkusu*

Soğuk bir kış günüydü. Yağmur birkaç yakın arkadaşıyla bir kafede öğlen yemeği için buluşacaktı. Öğleden sonra antrenmanı olduğundan, iki saat sonra çıkacak, sahaya gidip formasını giyecekti. Büyük bir spor çantasına antrenman için gereken malzemeleri aldıktan sonra yola çıktı. Arkadaşlarıyla kafede buluştu. Sporcu olduğu için yediğine dikkat etmesi, diyetine uygun beslenmesi gerekiyordu. Arkadaşlarıyla neşe içinde yemek yiyip sohbet ettiler.

Yağmur saatini kontrol etti ve artık gitmesi gerektiğini hatırladı. Montunu giydi. Kafeden dışarı çıkarken ayağı takıldı, sendeledi ve çantasıyla kapının yakınındaki masada oturan yaşlıca bir adama çarptı. Özür diledi ve adama iyi olup olmadığını sordu. Adam: "İyiyim." dedi çantayı kendinden uzaklaştırırken. "Bu kadar büyük bir çantayla ne taşıyorsun? Tatile filan mı gideceksin?" diye sordu.

Yağmur böyle bir soru beklemiyordu. "Futbolcuyum ben amca" dedi. "Antrenmana gidiyorum. Çantada da antrenman için gerekli eşyalarım var." Adam şaşırmıştı. "Futbolcu mu, sen mi? Şu ayakla oynan futboldan mı bahsediyorsun?"

Yağmur derin derin iç çekti. Kadın olduğu için insanların bu tepkisine artık alışmıştı; ama yine de bu tepkiler kızdırıyordu onu. Sakin kalmaya çalışarak soruyu yanıtladı: "Evet amcacığım, futbol. Şu herkesin bildiği var ya, seksen milyonun bildiği spor, ayakla oynanıyor, işte o spordan bahsediyorum. Futboldan." Adam: "Hadi canım, kadınlar futbol mu oynarmış." dedi küçümseyerek. Yağmur bu kez gerçekten sinirlenmişti. "Peki amca, aç bakalım şu elindeki telefonu. Aç youtube'u yaz bakalım Yağmur Uraz diye, bak bakalım nasıl bir futbolcuymuşum, kadınların futbol oynayıp oynayamayacağını da görmüş olursun böylece." Adam telefonunu açtı, baktı, şaşkın gözlerle Yağmur Uraz'ın attığı golleri izlemeye başladı. Yağmur: "Antrenmana geç kalıyorum ben, hoşça kal amca." diyerek adamı şaşkınlığıyla baş başa bıraktı ve antrenman sahasına doğu yola çıktı.

Yol boyunca adamı ve şaşkınlığını düşündü. Bu zamanda bile futbol deyince insanların aklına hep erkeklerin gelmesi, futbolun erkeklerin oynadığı, sevdiği, izlediği, "erkeklerin sporu" olarak görülmesi canını sıkıyordu. Hayatı bu önyargıyla mücadele etmekle geçmişti. 14 yıldır Beşiktaş Kadın Futbol Takımında oynuyordu. 16 yaşında milli futbolcu olmuştu. Spor yaşamı boyunca onlarca maça çıkmış, onlarca gol atmıştı. Ama hala sokaktaki yaşlı bir amcaya bile kadınların da futbol oynayabileceğine inandırmak için gol videolarını izletmek zorunda kalıyordu. "Boş ver kızım" dedi kendi kendine "senin buralara kadar gelme sebebin insanların önyargılarına ve küçümsemelerine önem vermemen."

Yol çok uzun değildi, yirmi dakikada sahaya varmıştı. Takım arkadaşlarıyla giyinme odasında 8 Mart'ta yapılacak Dünya Kadınlar Günü özel maçı hakkında konuşuyorlardı. "Düşünebiliyor musunuz? Otuz üç bin seyirci izleyecek bu maçı" diye konuşuyordu arkadaşı. Yağmur'un aklına o an bir fikir geldi. Arkadaşlarının hala kafede olabileceği düşüncesiyle onları aradı. Haklı çıkmıştı. Arkadaşlarına kapının yanında oturan yaşlı amcayı tarif edip hala orada oturup oturmadığını sordu. Amca hala oturuyordu. Arkadaşından, o amcayı 8 Mart Dünya Kadınlar Günü özel maçına davet ettiğini, yanında istediği kişileri de getirebileceğini iletmesini istedi. Adam şaşırmıştı; ama daveti kabul ettiğini söyledi.

Neşeyle antrenmanını yaptı. Evine gitti. Ertesi gün ayağında bir ağrıyla uyandı. Ağrının sebebi üzerinde düşündü. Aklına dünkü antrenmandaki düşüşü geldi. Futbolda tüm oyuncular, her hava koşulunda oynarlardı. Kar veya yağmur, ıslak veya kuru zemin hiç fark etmezdi. Dün de sahadaki çimenler sabah yağan yağmur dolayasıyla ıslaktı, zemin çamurluydu. Yağmur gol atarken kayıp düşmüştü ve büyük ihtimalle ayağını burkmuştu. Düştüğünde hiçbir acı hissetmemişti; ama sonrasında böyle bir ağrıyla karşılaşabileceğini de hiç düşünmemişti. Her gün antrenmanı vardı. Ama antrenmanlar öğleden sonra olduğu için bileğindeki acıyı hafifletmek için zamanı vardı. Biraz buz koydu, sonra bandajladı. Ağrısı geçmediği için hastaneye gidip doktora görünmesi gerektiğinin bilincindeydi; ama bu ziyarette olumsuz bir şey duyarsa bununla yüzleşmeye hazır mıydı, orası kesin değildi işte. Yine de içindeki sesi dinleyip evine en yakın hastaneye başvurdu.

Hastaneye ulaştığında bileğindeki ağrı ile beraber Yağmur'un endişeleri de iyice artmıştı. Danışmanın onu yönlendirdiği muayene odasına girdiği an şaşkınlıkla küçük bir çığlık attı. Kendisini muayene edecek olan doktor, Yağmur'un kafede gördüğü ve maçını izlemesi için davet ettiği yaşlı amcaydı. "Dünya ne kadar küçükmüş" diye içinden geçirdi. Doktor, Yağmur'un antrenmanlara gitmesi, en önemlisi de haftaya büyük maçının olduğunu bilmese, belki de bir haftadan fazla dinlenmesi gerektiğini söyleyecekti. Doktora durumunu anlattı. Onu davet ettiği maçın kendisi için öneminden ve düzenli olarak antrenmanlara katılması gerektiğinden bahsetti. Doktor, Yağmur'u iyice muayene etti. Bileğinde önemli bir sorun yoktu. Genel sağlığı da oldukça yerindeydi. Bir krem ve iki gün dinlenme süreci verip bıraktı. 8 Mart özel maçına geleceğini söylemeyi de unutmadı. Yağmur teşekkür etti, eczaneden kremi alıp evine gitti. Durumu haber vermek için antrenörünü aradı ve iki gün antrenmana katılamayacağını söyledi, ama antrenmanı izlemeye geleceğini de eklemeyi unutmadı.

İki gün boyunca bol bol dinlendi. Antrenmanları sadece izlemekle yetindi. Bu arada işine yarayacak yeni taktikler geliştirdi. Kimse topunu çalmasın diye köşeden gelip kaleye zikzak yaparak yanaşacaktı. Bu şekilde karşı takımın kafası karışacak, gol onun olacaktı. İki gün sonunda kendini çok daha iyi hissediyordu. Neredeyse tamamıyla iyileşmişti. Ertesi günkü antrenmanda sadece ısınma hareketlerini yaptı ve birkaç tur top sürdü, kendini çok zorlamadı çünkü zorlarsa daha kötü olabileceğini biliyordu. Bir sonraki gün çok sağlamdı. Her şey geçmişti. Birkaç günlük dinlenme sürecinde biraz paslanmış olabileceğini düşünerek sahaya birkaç saat erken gitti, çalıştı.

Nihayet büyük gün gelmişti. 8 Mart günü, Yağmur da takım arkadaşları da çok heyecanlıydı. Türkiye'de ilk kez bir kadın futbolu maçı bu kadar büyük bir izleyiciyle oynanacaktı. Birbirlerine, eğer çok fazla kişi izlediği için stres yaparlarsa derin nefesler almalarını, birbirlerini desteklemelerini öğütlüyorlardı.

Maça birkaç saat vardı. Kapıdaki güvenlik Yağmur'u çağırdı, onu bekleyen birileri olduğunu söyledi. Yağmur arka kapıdan çıktı, daha sonradan doktor olduğunu öğrendiği kafedeki yaşlı amca yanında beş arkadaşıyla onu bekliyordu. Adam heyecanla arkadaşlarına dönerek "İste size izlettiğim o nefis golleri atan futbolcu bu, Yağmur Uraz" dedi. Yağmur'a; "Bu arkadaşlar da benim gibi kadınların futboldan anlamayacağına, futbol oynayamayacağına inanıyorlardı. Senin videolarını izlettim onlara da. Şimdi hepimiz buradayız, maçı izlemeye geldik" dedi. Yağmur birkaç kişiyi daha kadın futbolcularla ilgili önyargıdan kurtardığı için sevinmişti. Onlara iyi seyirler dileyerek yanlarından ayrıldı.

Maç başladı. Yağmur sahada oynarken hiçbir zaman amacı sadece kazanmak olmamıştı. Bugün de böyle oynayacaktı. O, futbolu sevdiği için ve ona gönül verdiği için oynuyordu. Futbol, onun için bir tutkuydu. Maçı Beşiktaş kazanamadı. Ama Yağmur ve takımı bunu önemsemiyordu. Onlar futbolu sevdikleri için oynuyordu. Hem rekor da kırılmıştı. Türkiye kadın futbolu tarihinde bu kadar fazla seyirci ile ilk defa oynamışlardı. Bu kadın futbolunun ülke çapında tanınması ve daha fazla kişiye ulaşması için çok büyük bir adımdı. Hepsi hem kendileriyle, hem de takımlarıyla çok gurur duyuyorlardı.

Danışman Öğretmenler: Esra Yanıkoğlu, Nuray Altan, Zeynep Adıgüzel

Gönüllü Öğrenciler: Suzi Rodikli, Maya Özgür, Ela Stamati, Edlin Bahar, Selin Romano, Tanel Kohen, İbrahim Kan, Aksel Yıldız, Rakel Saveryego, Erez Levi, Serim Koen, Can Gümüşgerdan

* Selin Romano tarafından sözlü tarih deşifresinden yola çıkılarak yazılmıştır.

ULUS ÖZEL MUSEVİ LİSESİ

Müge İplikçi'nin Ağzından Yazılmış Mektup*

Sevgili dostum Serap,

Ah 18 Temmuz 1997'deyiz. Tam 4 yıl olmuş bugün ben Ohio'dan ayrılalı. Senle geçen günleri, dertleşip, eğlendiğimiz zamanları öyle özledim ki... Çok duygulu konuştum. Seni de üzmek istemem, en iyisi durayım.

Biliyorsun birkaç öykü yazıyorum bu aralar. Hatta ödül de kazandım, Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü. Ama fark ettin mi ne kadar az kadın var dünyada benim gibi bu tarz ödüllere layık görülen? Haksızlık mı bu sence?

Birkaç projede çalıştım. Bu projelerden biri 1999 yılındaki Gölcük Depremi ile ilgiliydi. Oradaki insanlara yardım ettim, üzüntülerini paylaştım. Oraya gidince gerçekleri fark ettim. Ne kadar üzgün ve çaresiz olduklarını o zaman anladım. Hayatın sadece tencere tabaktan, evi çekip çevirmekten ibaret olmadığının farkında olduklarını o zaman anladım. Eğitim almanın önemli olduğunu bildiklerini ve bunu dilediklerini o zaman anladım. Bu karşılaştığım olaylar sonrasında gördüklerimi ve fark ettiklerimi yazıya aktarmam gerektiğini biliyordum. Ancak bunu sadece benim okumam yetmezdi, bunu insanların da görmesini istedim. Bu sayede insanların da bu konuda daha duyarlı olmasını sağlayabilecektim. Bunun üzerine "Yıkık Kentli Kadınlar" adlı kitabımı yayımladım. Kitabın ana konularından birisi 1999 depremi sonucunda ailesini ve eşlerini kaybeden kadınların kendi ayakları üzerinde durmalarını da ele alıyor.

O günden bu güne birçok kitap yazdım. İlk kitabım "Perende" Ankara'da doğup İstanbul'da büyüyen Nebiye'nin yaşamını anlatıyor. Okuması kolay bir kitap değildi. Geçmiş ve gelecek arasındaki o ince çizgiyi kaçırmadan kitabı takip etmen gerekiyordu. Nebiye'nin duygusal iniş çıkışları, çocukluğu, sorgusuz sualsiz yaşadığı silik yaşantısı, geçmişi ve şimdisi... Ankara'ya gittiği ve dönüş yapacağı tarih olan 10 Ekim 2015'de Ankara Gar'ında yaşanan katliamda son bulan Nebiye'nin hayatını öykü tadında anlattım. Senin de beğendiğini umuyorum.

Sonraki kitabımı da zaten biliyorsun: "Colombus'un Kadınları". Öykülerimi, kadınlar arasındaki ilişkileri, kadınlar için güçlenmenin önemli bir alanı olarak öne çıkardım. Kitaplarımda yer alan öykülerin ortak teması kadınlar...

En son da "Arkası Yarın" adlı kitabımı yayınladım. Çeşitli etkileşimlerin baskısı altındaki karmaşık dünyasını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan insanların öykülerini dile getirdim. Öncelikle kadının dünyadaki yerini sorguladım. İnsanın genel portresini çizerken dünyanın her türlü eşitsizliğine karşı duyarlılığını korumaya özen göstererek, ayrıntıların değerini bilerek, hakkını vererek kurdum öykümü.

Şu an da bir kitap üzerinde çalışıyorum. Aklımda yazacak bir sürü şey var. Ama kitabımın ortalarındayım. Seni kendime yakın hissediyorum diye sana biraz konusunu anlatayım. Hayatın içindeki gidip gelmelerimizi, geçip gitmelerimizi iç içe geçen bir kurguyla anlatıyorum bu kitabımda.. Özellikle kadın karakterlerin ağır bastığı öykülerimde, hep öteki olarak kalmaya bırakılan kadının bu yazgının içinden taşırmaya çalıştığı dirençlerinin de altını çiziyorum. Adını "Transit Yolcular" koymayı planlıyorum. Eminim bu kitabım yayınlandıktan sonra da kötü yorumlarla karşı karşıya kalacağım. Herhalde bu tarz yorumlarla nasıl baş ettiğimi veya nasıl tepki verdiğimi merak ediyorsundur. İlk başlarda çok sinirleniyordum, herkese bir cevap yetiştirmeye çalışıyordum. Sonra baktım ki bunun arkası gelmeyecek. Vazgeçtim bundan. Bunun yanında neyin farkına vardım biliyor musun? Belki de bu yazdıklarımla okurların bir yarasına dokunuyorum. Tabi ki hâlâ sinirleniyorum, üzülüyorum hakkımdaki olumsuz yorumlara; ama en azından düşmeden ayakta kalabiliyorum ya da ayakta kalmayı öğrendim diyelim, sorunun ben olmadığımı anladım. Sana da öneririm bunu.

İşte böyle sevgili dostum. Benim içimdekiler bunlar, sana içimi dökünce o kadar rahatlıyorum ki... Şimdi de üstümden kocaman bir yük kalktı.

Kendine iyi bak.

Müge.

Danışman Öğretmenler: Ömer Topalömer, Fulya Karahan

Gönüllü Öğrenciler: İris Levi, Mia De Bayar, Eliz Yakar, Selin Andiç, Beri Kalvo, Yusuf Kan, Talya Seryano, Eren Zavaro, Yael Kan, Mark Can Işıkçı, Mert Nahmias, Lal Roso

* Sözlü tarih deşifresinden yola çıkarak gençler tarafından kolektif olarak yazılmıştır.

“Toplumsal Tarihe Kadınların Yaşamından Bakmak” Projesi Kapanış Paneli

TARİH VAKFI YÜRÜTÜCÜLÜĞÜNDE DÜZENLENEN “GENÇLER TARİH YAZIYOR- TOPLUMSAL TARİHE KADINLARIN YAŞAMLARINDAN BAKMAK” ADLI PROJENİN FİNAL OTURUMU 28 HAZİRAN PAZAR GÜNÜ GERÇEKLEŞTİ. PANDEMİ NEDENİYLE TARİH VAKFI YOUTUBE KANALINDAN CANLI OLARAK YAYINLANAN VE MODERATÖRLÜĞÜNÜ ÖZLEM ÇAYKENT’İN YAPTIĞI FİNAL PANELİNE BİRSEN TALAY KEŞOĞLU, ESRA DANACIOĞLU VE TUBA DEMİRCİ PANELİST OLARAK KATILDI.

Panelin moderatörlüğünü üstlenen Özlem Çaykent, öğrencilerin gerçekten çok büyük çaba göstererek ve olağanüstü koşullarda bu projelerini bitirmeyi başardıklarını dile getirerek başladığı konuşmasında Tarih Vakfı’nın 2014’ten beri eğitim projelerini sürdürdüğünü, şimdiye dek 20’nin üstünde okulla çalışıldığını, 500’den fazla öğrencinin projelerden faydalandığını, 50’nin üstünde öğretmenin bu projelere dahil olarak destek verdiğini belirtti.

Tarih Vakfı’nın bu projelerle gençlerde eleştirel okuryazarlık becerilerini geliştirmeyi hedefleyerek onlara tarihin farklı perspektiflerden, farklı şekillerde anlaşılabileceğinin ve yazılabileceğinin de gösterildiğinin altını çizen Çaykent, projelerde her sene başka bir konunun ele alındığını, nitekim bu sene de “Toplumsal Tarihe Kadınların Gözüyle Bakmak” temasının seçildiğini, yapılan tüm çalışmaların memnuniyet verici olduğunu dile getirdi. Özlem Çaykent, genelde bu projelerin sonunda hep birlikte bir okulda toplanıldığını, öğrencilerin kendi projelerini tanıttığı, akademisyenlerin de onların sergilerini gezdiği final oturumlarının çok da şenlikli geçtiğini; ancak bu sene Covid 19’un herkese yepyeni yöntemlerle çalışma ve sunma olanakları tanıdığını söyledi ve öğrenci ürünlerini değerlendirmek üzere ilk sözü Tuba Demirci’ye verdi.

Tuba Demirci, titizlikle çalışılmış ve üzerinde düşünülmüş tüm bu çalışmaların kendisi için oldukça ufuk açıcı olduğunu; yapılan bu çalışmalar üzerinden çok iyi tanıdığını ve bildiğini düşündüğü siyasi, ekonomik, toplumsal süreçlere başka bir açıdan bakma şansı bulduğunu belirterek konuşmasına başladı. Özellikle ortaokul gruplarının yaptığı çalışmaların kendisini çok şaşırttığını ve onların çalışmalarına bakarak ne kadar doğru bir proje yapıldığını bir kez daha fark ettiğini söyleyen Demirci; tarih ve tarihyazımı konusunda ne kadar çok pratik yapılırsa hem bu alanın o kadar çok sevdirileceğini hem de bu alanı ciddi anlamda o kadar çok yaratıcı hale getirileceğini dile getirdi ve sözlerine şöyle devam etti:

“Genel olarak tarih erkeklerin tarihi. Tarih, erkekler evin kapısını çekip çıktıktan sonra başlıyor. Kadınlar maalesef bu anlatıların dışında kalıyorlar. Bu tarih anlatılarının bir parçası olan kadınlar da genelde seçkin kadınlar. Birinin annesi, birinin kardeşi, bir sultan, bir kraliçe vs. olduğunuzda merkezi tarih anlatısına girebiliyorsunuz. O merkezi tarih anlatısının bir parçası olduğunuzda da duygularınız, çocuk büyütmeniz, belki annelik deneyiminiz ve belki siyasi deneyimleriniz de maalesef o erkek bakış açısına göre şekilleniyor. Dolayısıyla hem sözlü tarih yöntemi hem böyle amatör bir ruhla girişilen bu tarzdan tarih araştırmaları tarihin kurgusunu çok değiştiriyor. Dolayısıyla o hiyerarşileri yıkan bir anlatı yapısı kurmamıza neden oluyor.

Bu projenin, özellikle sözlü tarih yönteminin, araştırıcı ile araştırılan arasındaki o hiyerarşik yapıyı değiştirmesi açısından büyük katkısı olduğunu düşünüyorum. Bizim genç araştırmacılarımız muhatabı olduğu konunun etrafında dolaşmaksızın bire bir muhataplarıyla bir araya geldiler. Bu güzel tecrübenin bu genç insanlar açısından ufuk açıcı olmasını ve bizim zaman zaman çok sıkıcı bulunan kariyerimize de en azından birkaç arkadaşı kazandırmasını ümit ediyorum. Tarihin tanımlanması, tamamlanması gerekiyor. Erkeklerin kapıyı açıp dışarı çıktıkları anda başlayan bir tarih yapısı var; ama karanlıklarda kalmış, geri planda kalmış veya bugünle bağlantısı kurulmamış bir ev hayatı, ev hayatı olmasa da kadınların ve başka grupların mücadele anlatılarının da tarihi zenginleştirip bize bütünlükçü bir sorgulama alanı açacağını düşünüyorum. Tarih bize sorgulama şansı veriyor.”

Tuba Demirci’nin ardından söz alan Esra Danacıoğlu, öğrenci çalışmalarının oldukça ufuk açıcı

olduğunu, projede çalışan gençlerin Nobel Edebiyat Ödülünü alan Svetlana Aleksiyeviç gibi sözlü tarih görüşmelerinden yola çıkarak anılar, mektuplar, otobiyografiler ve biyografiler yazarak afiş, kısa film, animasyon gibi görsel malzemeler hazırlayarak sözlü tarih görüşmelerini çok yaratıcı ürünlere dönüştürdüklerini söyledi ve projede gönüllü emek veren tüm proje paydaşlarına teşekkür etti. Öğrenci ürünlerinin sözlü tarihten edebi ürünlere doğru bir yelpazenin içine yerleştiğini bunun da tarihi aşağıdan, karanlıkta kalanın üzerinden ve tarihte sesi olmayana ses vermeyi sağlamaktan başka eğitim süreci içinde öğrencilerin yaratıcılığını, bilme ve inisiyatif alma arzusunu ve becerisini geliştiren bir şey olduğunu belirten Danacıoğlu, bu projenin sözlü tarih yönteminin de temel eğitimde nasıl kullanılabileceğinin çok değerli bir örneği olduğunu belirtti ve sözlerini şöyle sürdürdü.

"Şimdi bu görüşmelere baktığım zaman şunu düşündüm. Hepimiz bu mavi gezegende bir hayat yaşıyoruz. Hepimiz bir ses bırakıyoruz, aslında bir öykü bırakıyoruz geride. Herkes yaşamöyküsünü bir günlük gibi tutuyor, sürekli temize çekiyor. Özeti var, sildiği yerler var, yandan ok çıkararak yazdığı şeyler var. Sonuç olarak hepimizin bir öyküsü var. Biz sözlü tarihçiler herkesin hikayesinin biricik olduğunu ve bazılarının hikayesinin hiç duyulmadığını düşünüyoruz. Kadınlar bunun başında geliyor, tarihyazımında yoklar. Bu görülmeyen, yazılı belgelerde yer almayan kadınlara yer açma meselesi var ki bu proje bunu sağlıyor. Tekrar bu öykü meselesine dönersem herkes bir öykü bırakıyor tarihte. Bazılarınınki kayboluyor, bilmiyoruz, bilmek istiyoruz. Sözlü tarih açısından bazı öyküleri bilinir, görünür, fark edilir kılıyor bu çalışmalar bir yandan. Bir yandan da ne kadar insan varsa o kadar öykü var. Kimse okumasa da herkesin sürekli temize çektiği bir kendilik anlatısı var. Ama o kadar çeşitlilik içinde bazı temalar var. Yani kırk elli tema etrafında insanlığın duygu ve kendilik öyküsünü toplayabiliriz. Bu yitirme öyküsü olabilir, suçluluk duygusu olabilir, başarı hırsı olabilir. Bütün bu görüşmelerden şunu çıkarttım: Çocukların da belki öğrenmesi gereken; vazgeçmemek, direnmek, inanmak, mücadele etmek. Bütün bu kadınların öyküsünün aşağı yukarı hepsinin ortak teması bu. Hepsi bir direnişin, ben de varım demenin hikayesini anlatıyor bize. Dinledikleri hikayelerden, yazdıkları öyküler, anılar, günlüklerden geriye böyle bir ana fikir kalmıştır belki. Kendi öykülerini düşündükleri zaman ileride bu yaptıkları görüşmeleri ve buradan aldıkları ışığı belki hatırlarlar."

Panelde son sözü alan Birsen Talay Keşoğlu, sözlü tarihte sadece görüşme yapmanın yeterli olmadığını, onu değerlendirmenin, doğru yere koymanın ve yorumlamanın da önemli olduğunu, sözlü tarih görüşmesini röportajdan ayıran şeyin bu olduğunu, bu nedenle proje ürünlerini çok kıymetli bulduğunu söyledi. Keşoğlu, sözlü tarih görüşmelerinde öğrencilerin, sorunları ortaya koyan doğru soruları sorduklarını, bunun da ortak bir bilinçlenme deneyimini ortaya koyduğunu belirtti. Kadınların tarihe yansımasının bir şekilde hep olumsuz olduğunu; kadınların tarih boyunca hep kaosun, yok olmanın, savaşların ya da işin kötüye gitmesinin sebebi olarak görüldüğünü dile getiren Birsen Talay Keşoğlu, bu projedeki çalışmalar gibi çalışmalarla bunun değişebileceğini söyledi. Keşoğlu, sözlerini söyle sürdürdü:

"Her ideoloji ışığında toplumsal çalışma için felsefi temel çok önemli. Burada yapılan şeylerden biri o aslında, o felsefi temeli oluşturmak. O açıdan çok önemsiyorum çünkü felsefe olmazsa olmuyor. Sözlü tarihin bize geçmişi hatırlatması çok önemli. Unuttuğumuz şeyleri hatırlatması önemli. Bu yaşı daha ileri olan insanlar için bir hafıza tazeleme ya da yenileme olarak düşünülebilir; ama sadece onun için değil, hepimizin hafızalarının tazelenmesi ve yeniden olay üzerine düşünmek önemli. O açıdan evde, okulda, iş yerinde, her yerde kadınlar bu çalışmada yer almış. O açıdan da bu proje çok kıymetli. Her kesimden kadınlar, nerde kim varsa her alandan iyi örnekler seçilmiş. Salt kadın bilgisine ulaşmak için yapılmamış belli ki bu, sorunlar ortaya konmuş ve o sorunlar üzerinden son derece de iyi sorular sorularak arkasından da değerlendirmesi yapılmış. Gerçekten çok mutlu oldum."

Projeye katılan tüm panelistler;

- öğrencilerin yaptıkları sözlü tarih görüşmelerini işleyip "kendilerinin kılarak" kendi ürünlerine dönüştürmelerini,
- hem sözlü tarih görüşmelerinde hem de ortaya çıkan ürünlerde tek bir kadın tipinin olmadığının altının çiziliyor olmasını ve proje ürünlerinin bunun farkındalığıyla yazılmış metinler olmasını,
- proje ürünlerinin gündelik hayattaki kadınların deneyimleri, hayatları ve tarihleriyle ve direnme pratikleriyle ilgili çok değerli bir kaynak niteliği taşımasını,
- resmi, yazılı evraklarda görülmeyen ve gündelik hayatta ortaya çıkan hiyerarşik yapının öğrencilerin yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ortaya çıkmasını; öğrencilerin bu hiyerarşiyi görerek ürünlerinde yansıtmalarını ve böylece toplumsal cinsiyetle ilgili farkındalıklarının gelişmesini,

bu projeyi özel ve değerli kılan etmenler olarak ortaya koydular.

Bir Phrygia Kenti: Hierapolis

GRAZIA SEMERARO

HELLENİSTİK DÖNEM'DE BÜYÜK OLASILIKLA SELEUKOSLAR TARAFINDAN KURULAN ESKİ YUNAN KOLONİSİ HIERAPOLIS, ANTİK ÇAĞ'DAN İTİBAREN BİLİNEN VE METİNLERDE SÖZ EDİLEN YOĞUN SİSMİK FAALİYETLERİN VE JEOTERMAL OLAYLARIN ŞEKİLLENDİRDİĞİ ÖZEL BİR JEOLOJİK ÇEVREDE YER ALMAKTADIR.

ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Küçük Asya'nın en önemli Hellenistik-Roma Dönemi kentlerinden biri olan Phrygia Hierapolisi'nde, İtalyan Arkeoloji Heyeti (MAIER) kesintisiz olarak 60 yıldan fazla çalışmaktadır. Araştırması ve restorasyonu büyük bir ilgiyle başlatılan Bizans Dönemi eserleri arasında görkemli Aziz Philippus Martyrionu kompleksi öne çıkmaktadır. Heyet çalışmalarının ilk yıllarından itibaren,[1] Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Tiyatro, Apollon Kutsal Alanı gibi önemli anıtsal komplekslerin kazılarına başladı. Aynı zamanda, Carl Humann, Conrad Cichorius, Walther Judeich ve Franz Winter[2] tarafından 1898 yılında yayınlanan *Altertümer von Hierapolis* kitabı sayesinde zengin epigrafik belgeleri araştırmacılar tarafından kısmen bilinen geniş ve etkileyici nekropolislerde de çalışmalar yürütüldü.

Hierapolis Heyeti 62 yıl gibi uzun bir dönemde, bilimsel araştırmalarının geliştirilmesinde, Türk yetkililerle ve Türkiye'deki İtalya diplomatik temsilcileriyle güçlü bir iş birliği çerçevesinde kültürel mirasın geliştirilmesi ve değerlendirilmesine yönelik çalışmaların teşvik edilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

1988 yılından itibaren UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Phrygia Hierapolisi yılda yaklaşık 1,5 milyon ziyaretçisiyle Akdeniz'de en çok ziyaret edilen arkeolojik ve doğal sit alanları arasındadır.

Hierapolis Heyeti; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Denizli Müzesi ve Pamukkale Üniversitesi ile devamlı işbirliği ve Denizli Valiliği'nin de desteğiyle çalışmalarını yürütmektedir. Güçlü bir bilimlerarası yaklaşıma sahip olan heyetin çalışmalarına, çeşitli İtalyan (Salento Üniversitesi ve Torino Politeknik dışında, Roma 'La Sapienza', Milano Katolik, Venedik 'Ca Foscari', Padova, Floransa, Messina üniversiteleri) ve yabancı üniversitelerden (Oslo Üniversitesi, Bordeaux Üniversitesi) CNR'dan (Arkeolojik Varlıklar ve Anıtlar Enstitüsü) gelen araştırma grupları katıl-

Phrygia Hierapolisi. Kentin havadan görünümü
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

Phrygia Hierapolisi. Tiyatro. Restorasyonlar sırasında sahnenin görünümü (2013)
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

maktadır. Heyet, Dışişleri Bakanlığı (MAECI), Salento Üniversitesi ile Üniversiteler ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığı'nın (MIUR) desteği sayesinde faaliyet göstermektedir.

ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Hierapolis antik kentinin kalıntıları, Denizli ilinde, yeraltı kaynaklarından suyun yüksek sıcaklıkta çıktığı (yaklaşık 30 derece), doğal özellikleriyle ünlü bir turistik merkez olan Pamukkale'nin (Pamuk Kalesi) yakınındadır. Suların akışı antik kentin yer aldığı düzlükte, kalkerden 'traverten şelalelerle' şekillenmiş olağanüstü bir doğal çevrenin oluşumuna neden olmuştur.

Hellenistik Dönem'de olasılıkla Seleukoslar tarafından kurulan eski Yunan kolonisi Hierapolis, Antik Çağ'dan itibaren bilinen ve metinlerde söz edilen yoğun sismik faaliyetlerin ve jeotermal olayların şekillendirdiği özel bir jeolojik çevrede yer almaktadır.[3] Termal su kaynaklarının ve beyaz kalker oluşumlarının Hierapolis'in yaşamında meydana getirdiği çeşitli ekonomik (tarım, tekstil) ve kültürel tezahürler Strabon, Vitruvius ve çok sayıda başka yazar tarafından anlatılmıştır. Aslında, fay ve su kaynaklarıyla

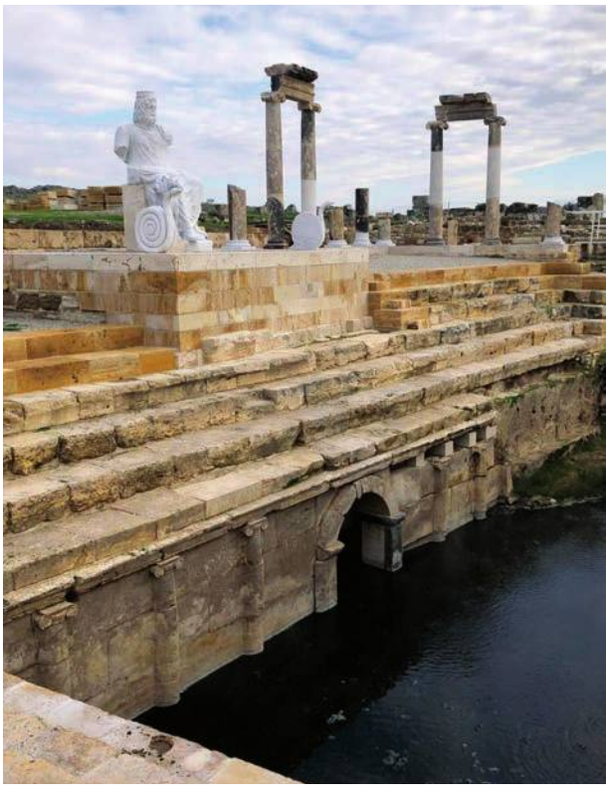
Phrygia Hierapolisi. Tiyatro. Sahne binasının bezeme detayı
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

Phrygia Hierapolisi. Triton Nymphaeumu. Av sahnesi bezemeli mimari blok
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

bağlantılı olarak, yakın zamanda gün ışığına çıkartılan ünlü Ploutonion'dan başlayarak, kentin kutsal alanları, daha önce hiç belgelenmemiş olan Arkaik Dönem'e kadar uzanan karmaşık ve kendine özgü bir dizi olay ortaya çıkartılmaktadır.[4]

"Kutsal kent" Hierapolis'in, 2001 yılında yeniden ele alınan Apollon Kutsal Alanı'nın stratigrafik araştırmaları[5] sayesinde kült boyutu daha iyi bilinmektedir; yerel dini geleneklerle Makedon kurucuların getirdiği özelliklerin karmaşık bir şekilde birbiriyle etkileşiminin incelenmesi mümkün olmuştur. Bu yeni araştırmalar sayesinde bir dizi keşif yapıldı.[6] Bunların arasında kentin anıtsallaştırıldığı Augustus ve Iulius Claudius Dönemleri'nin öneminin altı çizilmelidir. Kentlerin, uzun yaşamları boyunca, Roma ve

Phrygia Hierapolisi. Restorasyonlardan sonra Ploutonion'un görünümü, 2018 yılında yerleştirilen Hades heykelinin kopyası
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

İmparatorluk erkiyle olan ilişkilerindeki rolün yansıması büyük önem taşımaktadır.

İmparatorluk Dönemi boyunca kentin etrafındaki topraklarda yer alan yapı malzemesi olarak kullanılan mermer ve travertenin çıkartıldığı taş ocakları gibi zengin kaynaklardan faydalanılarak inşa edilen görkemli anıtlar kentin refahının en önemli ifadesidir.[7]

Kentin yapılaşma projeleri arasında kentin merkezinde yer alan ve yaklaşık 12.000 kişi kapasiteli tiyatro önemli bir role sahiptir. Severuslar Dönemi'ne tarihlenen muhteşem sahne binası, kent kimliğini ortaya çıkartan, kültlerden yerel geleneklere, imparatorluk erkiyle olan ilişkisine kadar en önemli temalarla süslenmiştir.[8]

Önemli figürlü betimlemeler (sikluslar), kentin kuzey girişinin yakınlarında bulunan Triton Nymphaeumu'ndan, Severuslar Dönemi'nde inşa edilen Apollon Kutsal Alanı Nymphaeumu'na kadar su dağıtımını sağlayan anıtsal çeşmeleri de süslemektedir. Triton Nymphaeumu'nun arkasında antik dünyanın en büyük meydanlarından biri olan, doğu tarafı anıtsal Stoa-Bazilika ile kapalı ticari agora yer almaktadır.[9]

Figürlü siklusların ve Roma Dönemi mimarisinin incelenmesi klasik arkeolojinin temel öneme sahip bir bölümünü temsil ediyorsa da Bizans Dönemi'ne ait veriler de son derece önemlidir.

Hıristiyanlığın kabul edilmesi sırasında kentin oynadığı rol ve antik kaynakların günümüze aktardığı gibi Hierapolis'te yaşayan ve havarilik mertebesine ulaşan Havari Philippus'un vesayetiyle bağlantılı olarak adının geçmesi büyük önem taşımaktadır. Aziz Philippus Martyrionu etrafında yapılan arkeolojik araştırmalarda 2011 yılında Aziz'in mezarının ve etrafında gelişen kült merkezinin keşfedilmesi[10] edebi geleneğin olağanüstü bir teyidi olmuştur. Aziz Philippus'un mezarını çevreleyen bazilikanın kazısı ve restorasyonu son yılların en yoğun araştırma konularından biri olmuştur.[11]

Ayrıca, konut yapıları üzerine yapılan araştırmalar, kentin en seçkin sınıflarının yaşadığı bir dizi

Phrygia Hierapolisi.
104. Insula, Evler.
Manasse Duası Yazıtlı Mekan.
Sanal rekonstrüksiyon
(Hazırlayan M. Limoncelli)
Phrygia Hierapolisi İtalyan Arkeoloji Heyeti Arşivi (MAIER)

konutun incelenmesi yoluyla özel yaşamla ilgili bilgilerimize önemli katkılar sağlamıştır.[12] Bu komplekslerden birinde hristiyanlığın ilk yüzyıllarının dinselliğine dair nadir ve önemli bir belge bulundu: Küçük bir odanın duvarlarına boya ile yazılmış Manasse duasının metni.[13]

Büyük ölçüde yeni keşiflerle sayısı artmış olan epigrafik belgelerin zenginliği Hierapolis'teki en önemli araştırma alanlarından birine katkıda bulunmaktadır. Çok sayıdaki yazıt, Roma ve Bizans dünyasıyla ilgili bilgi birikimimizi önemli ölçüde zenginleştirmiştir.[14]

Arkeolojik araştırmaların sistematikliği ve devamlılığı sayesinde Hierapolis bugün, kentsel peyzajların eklemlenmesi ve Roma ile imparatorluk tarafından harekete geçirilen politik ve ekonomik sistemle ilişkili olarak, Hellenistik-Roma ve Bizans dünyasındaki yerleşim dinamiklerini anlamaya yönelik en önemli örnek araştırmalardan biridir.

Son yirmi yılda Francesco D'Andria yönetiminde, özel jeotermal olaylardan etkilenmiş kentin çevresel özelliklerinin değerlendirilmesi için bilimlerarası bir yaklaşımla ve yenilikçi yöntemlerle şekillenen çeşitli araştırma kolları geliştirilmiştir. Tiyatronunki gibi büyük restorasyon projelerinin gerçekleştirilmesi, arkeolojik alanın daha geniş kitlelerin dikkatini çekmesini ve Türkiye'nin en önemli ilk on açık hava müzesi arasında yer almasını sağladı.

Antik kentten halkın yararlanmasının iyileştirilmesi için yapılan değerlendirme çalışmaları heyet tarafından hazırlanan çok sayıdaki projeyi şekillendirmektedir. En son çalışmalar arasında, Kaplan Vakfı'nın desteğiyle gerçekleştirilen Aziz Philippus Kilisesi'nin templonunun rekonstrüksiyonu sayılabilir. Vehbi Koç Vakfı ve Fiat – Tofaş Türk Otomobil Fabrikası'nın desteğiyle yapılan Ploutonion restorasyon projesi devam etmektedir ve bu önemli anıtın daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır. Korumanın sağlanması için gerek duyulan devamlılık, uygun müdahale protokollerinin geliştirilmesini zorunlu kılan en hassas konulardan biridir. Hierapolis'in kazı ve restorasyon çalışmalarında, İtalya'da ve Türkiye'de Kültür Mirası ile ilgili çeşitli kurumlarda çalışan çok sayıda profesyonel ve araştırmacı eğitilmiştir.

DİPNOTLAR

1 *Hierapolis 1957-1987:* AA.VV., *Hierapolis di Frigia 1957-1987*, Catalogo della mostra, Milano 1987. İtalyan heyeti ilk olarak kurucusu Mühendis Paolo Verzone tarafından, 1982 yılından itibaren ise yine Torino Politeknik'ten Mimar Daria De Bernardi Ferrero tarafından yönetildi. Prof. Dr. Francesco D'Andria (Salento Üniversitesi, Lecce) heyeti 2000-2016 yılları arasında yönetti, 2017 yılında Grazia Semeraro tarafından yönetim devralındı.

2 Humann C., Cichorius C., Judeich W., Winter F. 1898, *Altertümer von Hierapolis* (*JdI* Ergänzungshefte, 4), Berlin.

3 Ritti T. 1985, *Hierapolis. Scavi e Ricerche I. Fonti letterarie ed epigrafiche* (Archaeologica, 53), Roma.

4 D'Andria F. 2013, "Il Ploutonion a Hierapolis di Frigia", *IstMitt* 63, 157-217.

5 Semeraro G. 2016a, *Ricerche nel Santuario di Apollo (2007-2011)*, şurada: D'Andria, Caggia, Ismaelli 2016; Semeraro G. 2016b, *The Sanctuary of Apollo in Hierapolis: building activities and ritual paths*, şurada: T. Ismaelli - G. Scardozzi 2016 kaynakça ile birlikte.

6 Heyet faaliyetleri raporlarında sunulmuştur: Bkz. D'Andria F., Caggia M.P. 2007 (eds.) *Hierapolis di Frigia I. Le attività delle campagne di scavo e restauro 2000-2003*, İstanbul; D'Andria F., Caggia M.P., Ismaelli T. 2012 (eds.), *Hierapolis di Frigia V. Le attività delle campagne di scavo e restauro 2004-2006*, İstanbul; D'Andria F., Caggia M.P., Ismaelli T. 2016 (eds.), *Hierapolis di Frigia VIII, 1-2. Le attività delle campagne di scavo e restauro 2007-2011*, İstanbul.

7 Son düzeltmeler için bkz. Ismaelli T., Scardozzi G. 2016 (eds.), *Ancient quarries and building sites in Asia Minor. Research on Hierapolis in Phrygia and other cities in south-western Anatolia: archaeology, archaeometry, conservation, Bibliotheca Archaeologica*, 45, Edipuglia, Bari.

8 Bu önemli anıtla ilgili kaynakça çok geniştir: Bkz. D'Andria F., Ritti T. 1985, *Hierapolis II. Scavi e ricerche. Le sculture del teatro. I rilievi con i cicli di Apollo e Artemide* (Archaeologica, 54), Roma; Masino F., Mighetto P., Sobrà G. 2012 (eds.), *Restoration and management of ancient theatres in Turkey. Methods, research, results*, (Archeologia e storia, 11), Galatina; Son restorasyonlar için D'Andria F. 2016, "Le attivtà della MAIER – Missione Archeologica Italiana aHierapolis", 2007-2011, şurada: D'Andria, Caggia, Ismaelli 2016, 1-19.

9 Hierapolis nymphaeumları için bkz. L. Campagna 2018, *Il Ninfeo dei Tritoni. Hierapolis di Frigia XI*. Istanbul. D'Andria F., Rossignani M.P. 2012, *La stoa-basilique de Hiérapolis de Phrygie. Architecture et contexte urbain*, şurada: Cavalier L., Descat R., Des Courtils J. (eds.), *Basiliques et agoras de Grèce et d'Asie Mineure* (Ausonius Éditions, Mémoires, 27), Bordeaux, 127-152.

10 D'Andria 2016.

11 D'Andria F. 2017, "The Sanctuary of St Philip in Hierapolis and the tombs of saints in Anatolian cities", şurada: J.R. Brandt, H. Hagelberg , G.Bjørnstad, S. Ahrens (eds), *Life and death in Asia minor in Hellenistic, Roman, and Byzantine times. Studies in archaeology and bioarchaeology*, Studies in Funerary Archaeology Cilt. 10, Oxford, 3-18.

12 Zaccaria Ruggiu A. 2012, *Un quartiere residenziale: l'insula 104*, şurada: D'Andria, Caggia, Ismaelli 2012, 419-442.

13 D'Andria F., Zaccaria Ruggiu A., Ritti T., Bazzana G.B., Cacitti R. 2005-2006, *L'iscrizione dipinta con la preghiera di Manasse a Hierapolis di Frigia (Turchia)*, şurada: *RendPontAcc* 78, 349-449.

14 Ritti T. 2017, *Storia e Istituzioni di Hierapolis, Hierapolis di Frigia IX*, Istanbul.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Trakya'yı Savunma Tasarıları: İngiliz Raporlarında Çakmak ve Çatalca Hatları

H. CENK ÇELİK

TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İNŞA ETTİĞİ SAVUNMA HATLARI FAZLA İNCELENMEMİŞ BİR KONUDUR. BU MAKALE ÇAKMAK VE ÇATALCA HATLARI FİKRİNİN NASIL ORTAYA ÇIKTIĞI, BU HATLARIN NASIL TASARLANDIĞI VE BU SAVUNMA SİSTEMİNDEN NELER BEKLENDİĞİ GİBİ SORULARA CEVAP ARAMAKTADIR.

20. yüzyılda askeri teknolojideki gelişmeler neticesinde devletler, etkili bir hücum gücü oluşturmak adına zırhlı birliklere yatırımlarını arttırmaya yöneldiler. Tank, kökeni oldukça geriye gitmekle birlikte, modern haliyle savaş tarihine Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde dahil olmuş ve özellikle Batı cephesinde potansiyelini göstermişti. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte de oldukça geliştirilmişti. Tankın hareket kapasitesi ve saldırı gücü karşısında bir askerin veya topun eski usul siperler içerisinde pek verimli olması düşünülemezdi. Bu nedenle ülkeler siperlerini havadan, karadan ya da denizden atılabilecek hasar gücü yüksek bombalara karşı korumak adına savunma sistemleri üzerine kafa yordular. Yaklaşan savaşın, gelişen üretim kapasiteleriyle ve silahlanma yarışıyla oldukça ağır geçeceği aşikârdı. 20. yüzyılda ülkeler şehir duvarları ve kaleler gibi eski savunma tarzlarını yeterli görmeyip, sınır tahkimatına giriştiler. Koruganlarla desteklenen savunma hatları, beton manialar, mayınlı araziler, hendekler veya betondan yapılmış surlar İkinci Dünya Savaşı boyunca ülkelerin kendilerini savunmak için aldıkları önlemlerdi.

İkinci Dünya Savaşı Türkiye için de kritik bir dönemdi. Türkiye, izlediği aktif tarafsızlık politikasıyla bir yandan savaşın olabildiğince dışında kalmaya çalışırken, bir yandan da ordusunu geliştirme çabasındaydı. Türkiye ordusunu bu dönemde, İstiklal Harbi'ni kazandığı dönemden biraz daha donanımlı hale getirmeye çabalamış ama beklenen sıçramayı çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirememişti. Savaşa katılan ülkelere kıyasla Türk ordusu motorize olmaktan uzak, silah bakımından piyade tüfeklerinde dahi bir standardı oluşmamış, tank gibi zırhlı birlikleri kısıtlı bir durumdaydı; ayrıca, eldeki sınırlı teknolojiyi etkili bir şekilde kullanacak yeterli personeli bulunmamaktaydı.

Bununla birlikte, ekonomisi ve hatta nüfusu açısından savaşan başat ülkelerin gerisinde olan Türkiye, yürüttüğü savaş dışı kalma politikasının işlemez hale gelme olasılığına karşı savunma tedbirleri almaktan geri kalmamış, Trakya'da Çakmak ve Çatalca-Bolayır hatlarının inşasına başlamıştı. Bu hatlar, ne Maginot Hattı gibi sınıra örülmüş bir duvar biçimindeydi ne de Siegfried Hattı gibi derinliğin verdiği avantajla düşmanı emebilecek bir kapasitesiye sahipti. Bu makale, muhtemelen sıcak bir savaşta hiç test edilmemiş olmalarından ötürü şimdiye değin derinlemesine bir tarih araştırmasının konusu olmamış bu savunma hatlarına odaklanmaktadır. Makalede Çakmak ve Çatalca hatları fikrinin nasıl ortaya çıktığı, bu hatların nasıl tasarlandığı ve bu savunma sisteminden neler beklendiği gibi sorulara cevap aranmaktadır.[1]

ÇAKMAK HATTI'NIN YAPIMI VE SINIRDAN GERİ ÇEKİLME

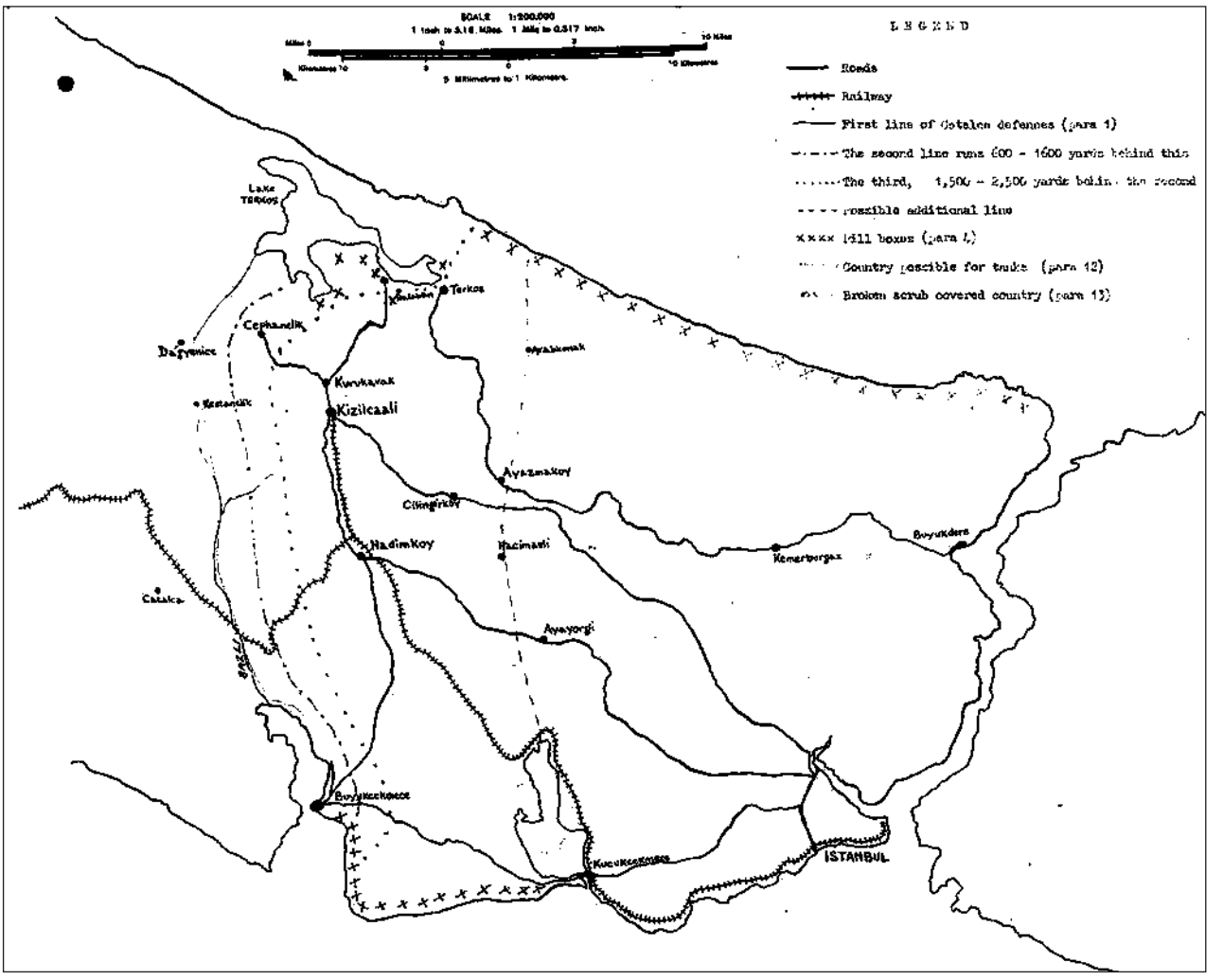
Trakya'nın savunma manzarasına genel olarak bakıldığında, Balkan Harbi'nden ve Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma siperler bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra Boğazlar, silahsız bölge olmaktan çıkmış ve savunmaya yönelik belli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında ise Türkiye, Bulgaristan sınırında bir hat inşa etmeye başladı. Milli Müdafaa Vekilliği'nin 23.09.1939 tarihli teklifini, İcra Vekili Heyeti'nin 3 Ekim 1939 tarihinde kabul etmesiyle Bulgar sınırında yapılan bu tahkimatlara "Çakmak Hattı" ismi verilmiştir.[2] İsim, dönemin meşhur genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tan gelmekteydi ve bu tür isimlendirmeler savunma hatları inşa eden diğer devletlerde de görülmekteydi. Maginot (Fransa), Mannerheim (Finlandiya), Metaksas (Yunanistan) ve Stalin (Sovyet Rusya) hatları da isimlerini ülkelerin devlet adamlarından veya önde gelen askerlerinden almaktaydı.

Yassıören ve Nakkaş köylerinin arasında bulunan bir korugan. Önünde hendeği desteklemek için yapılmış duvar görülebilmekte
Kasım 2019 tarihinde yazar tarafından fotoğraflanmıştır

1939 yılında yapımına başlanan bu hat, devlet arazilerinin yanı sıra şahıs arazilerinden veya binalarından da geçeceği için ertesi yıl, Milli Müdafaa Vekâleti'nin ihtiyacı doğrultusunda kullanılacak arazilerde bulunan gayrimenkullerin istimlakine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmesi ve bu kararların aleyhine iptal davası açılamamasına ilişkin bir kanun çıkarıldı. Böylece gerekli görüldüğünde hattın yapımı için ilgili mülke bir değer biçilerek devredilebilmesinin önü açıldı. Fakat taşınmaz sahibinin 15 gün içerisinde belirlenmiş olan değere, cinsine veya miktarına itiraz edebilme hakkı bulunmaktaydı. İtiraz durumunda taraflar hâkim gözetiminde kendisini temsil edecek hakemleri 15 gün içerisinde belirleyecekti. Hakem heyetinin de üç ay içerisinde mahkemeye görüş bildirmeleri gerekmekteydi. Devlete ait gayrimenkuller ise İcra Vekilleri kararı ile bedelsiz olarak Milli Müdafaa Vekâlet'ine tahsis olunacaktı. Öte yandan harp tehlikesi olan fevkalade durumlarda ise, tüm bu maddelerin formaliteden ibaret olduğu kabul edilip; vekâletin ihtiyaç duyduğu arazilerdeki şahıslara ait mülklerin değerleri hesaplanıp, bedelinin bölgede varsa Ziraat Bankası'na yoksa da en yakın mal sandığına ödenmesinden sonra Milli Müdafaa Vekâleti tarafından söz konusu arazinin hemen kullanılmasına karar verilebilecekti.[3]

Savunma hattının yapımına karar verilmesinden sonra, Bulgar sınırına yakın bazı noktalara çok sayıda olmasa da koruganlar ve küçük tahkimatlar yapılmaya başlandı. Eylül 1939 tarihinde, mevsim şartlarının kışa dönmek üzere olması nedeniyle inşa faaliyetlerine yoğun bir şekilde girilememiş olması kuvvetle muhtemeldir. Tahkimatların inşasına ancak 1940 yılında başlanabilmiş ama inşaat çok uzun sürmemiştir. Zira kısa bir süre sonra daha geriye çekilerek, Çatalca-Bolayır mevziine bir hat yapılmasına karar verilir. Askerliğini Bulgar sınırında yedek subay olarak yapan Reşat Tesal'ın anılarında anlattığına göre, birliklerin sınırdan çekilme emri neticesinde bölgedeki köylüler endişelenmiş ve çekilmekte olan birliklerin arkasından değerli eşyalarını ve hayvanlarını alarak onlar da köylerini terk etmişlerdi. Sınırda

Çatalca hattı haritası. National Archives, Pub.Rec.Off. WO.208/1983/038.

ise Tesal'ın da mensubu olduğu birlik kalmıştır ve sınırda kalan komutan, bölgede bir devriye ekibi kurarak güvenliği sağlamaya çalışmıştır.[4]

Türkiye'nin sınırdan biraz daha içeri çekilerek yeni bir hat yapmaya yönelmesinde, Polonya'nın birliklerini sınırlarına yığarak yaptığı savunmanın Almanya'nın savaşta uyguladığı Yıldırım Harbi taktiği karşısında yetersiz kalması etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan Nisan 1941'de Almanya'nın Yunanistan'ı işgaliyle savaş ihtimali de sınıra somut bir şekilde dayanmıştı. Hitler, İnönü'ye iyi niyet dolu bir mektup yollamış olsa da tutarlı bir siyaset gütmediği açık olan bu lidere Türkiye güvenemezdi. Bunların neticesinde, Çakmak Hattı'nda örtme birlikler bırakılarak Çatalca-Bolayır mevzilerine geri çekilme kararı verildi. Bu kararın alınmasında tüm bunların yanı sıra hattın maliyetinin karşılanamayacağının kısa sürede anlaşılması da etkili olmuştur.

Çakmak Hattı, tamamlanmamış olmasına rağmen, bugün Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda inşa ettiği savunma hattı denildiğinde akla gelen isimdir. Bu genel kanı, hattın ismini Mareşal Fevzi Çakmak'tan almasından ve diğer ülkelerdeki gibi genel ve kapsayıcı bir isimle anılıyor olmasından dolayı anlaşılabilir bir durumdur. Oysa Çatalca-Bolayır mevkiine Türkiye, daha fazla emek harcamış ve saldırı olması durumunda savunma planlarını bu noktalarda oluşturmuştur.

ÇATALCA HATTI, SİLAHLARIN MEVZİLENDİRİLMESİ VE HATTA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Yapımına karar verilen Çatalca Hattı, Terkos Gölü'nün doğusu ile Büyükçekmece koyunun batısı arasında hazırlanmış bir savunma hattıdır. Hattın dikey olarak uzanan kısmı yaklaşık 43 kilometredir. Bu uzunluğun yaklaşık 25 kilometrelik kısmı karadan, kalan 18 kilometrelik kısım ise su önünden uzanmaktadır.[5] Hattın bu stratejik konumunun Balkan Harbi'nden tecrübe ile seçilmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Trakya haritasına bakıldığında İstanbul'u ve boğazları gözden çıkarmamak adına seçilebilecek en dar nokta bu kısımdır. Bu darlık aynı zamanda sarf edilecek emek ve maliyetin en uygun noktası olma anlamına geldiği için de önemlidir. Ayrıca arazi eğimi de –her ne kadar İngiliz raporlarında yeterince istifade edilmediği yönünde eleştiriler olsa da- uygun kullanıldığı takdirde Türkiye'nin lehine olabilirdi.[6]

1942 yılında hattın yoğun olduğu bölgeler güney ve kuzeyde kalan uçlardı. Merkezde ise konumlandırma sık bir şekilde değildi. Bu haliyle şekli yarım bir fincan tabağına benzetilmiştir. Bölge, olası bir saldırı sırasında düşman tarafında kalan yüksek tepelerden görülebilmekteydi. Bu durumun Türkler tarafından da bir zayıflık olarak kabul edildiğinden raporda bahsedilmektedir. Fakat asıl niyet, Çatalca Köyü'nün batısından yüksek bir noktaya ilerleyip orada yeni

bir hat daha yapılmasıdır. Böylece bahsi geçen bu hendekler de tamamlandığında hâlihazırda yapılmış olan hendek, ikinci bir hat konumuna gelmiş olacaktı.[7] Türkiye'nin hazırladığı bu savunma hattı Maginot Hattı gibi beton duvarlardan değil; koruganlar, makineli tüfek noktaları, arama ışıkları, mayınlar gibi desteklerle tanklara karşı hazırlanmış hendeklerden oluşmaktaydı. 1942'deki Trakya Manevralarını Orgeneral Asım Gündüz ile birlikte takip eden İngiliz Amiral Howard Kelly'nin hazırladığı raporda belirttiğine göre, Eylül ayında Türkiye ikinci hattı da tamamlamış ve üçüncüsünün yapımına geçmiştir.[8] 1943 yılındaki bir başka İngiliz raporu da üç hattın tamamlandığını bildirmektedir. Fakat aynı raporda ikinci ve üçüncü hatların yeterli olup olmadığıyla ilgili şüpheler bulunduğu aktarılmaktadır. Bu tarihlerde Türkiye'nin yapımına başladığı dördüncü ve beşinci hatlar ile ilgili ise hala yapım aşamasında olduğu için detaylı bir bilgilendirme mevcut değildir.[9] Görünüşe göre, Türkiye hatlarını tek tek değil aynı anda yapmaya girişmiş; ancak öncelik olarak sınır tarafındaki hatlara daha fazla önem vermiştir.

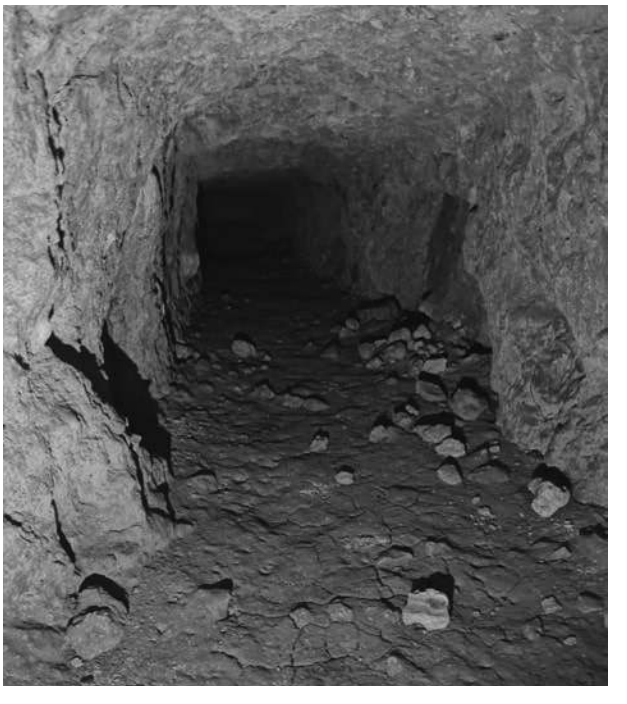
Sahra silahları tanksavar hendeklerinin 3000 yarda gerisine (yaklaşık 2,7 kilometre), üçüncü ve dördüncü hatların arkasına yerleştirilmişti.[10] Orta ve ağır toplar ise dördüncü hattın arkasında konumlandırılmıştı. Birçok beton koruganda da makineli tüfekler ve arama ışıkları bulunmaktaydı. Koruganlar, piyade veya muharebe mühendislerine (*assault engineers*) karşı birçok küçük makineli tüfek noktaları tarafından korunmaktaydı.[11] Koruganların birçoğunda iki tanksavar silahı ve iki makineli tüfek konuşlandırılmıştı. Mazgallar çelik pencerelerle, mühimmat doları da çelik kapılarla kapatılabilmekteydi. Hava sirkülasyonu ise motorlu bir sistemle sağlanabilse de ihtiyaç halinde elle pompalanıyordu.[12] Garnizondaki askerlerin uyuyabilmeleri için hamaklar bulunmaktaydı. Ana tedarik depoları Hadımköy'ün çevresindeydi. Fakat buna rağmen koruganların kendi tedarik sistemi de bulunmaktaydı. Koruganlarda ve bölgede su tedariki: kuyu açarak, döşenen boru hatlarıyla bahar sularından faydalanılarak ve kuzey kesimdeki 500'er ton kapasitesi bulunan Terkos Gölü kullanarak doldurulan iki adet büyük su deposuyla sağlanmaktaydı. Depolardaki bu sular, kurulan boru sistemiyle hattın farklı kısımlarına gönderilebilir durumdaydı.[13]

İngiliz Tümgeneral James Cornwall'ın Çatalca Hattı ziyaretinden sonra hazırladığı raporunda, 3 Ağustos 1942 sabahı arabayla Büyükçekmece'ye Tümgeneral Yümnü Üresin'le buluşmaya gittiğini, Büyükçekmece'de oldukça zeki bir şekilde gizlenmiş birkaç korugan gezildikten sonra, Hadımköy'e devam edildiğini anlatmaktadır. Yollarda orta menzilli silahlar için koruganlar görüldüğü ve iyi kamufle edilmiş iletişim kablolarının vadinin arkasında kalan kışlaya kadar gittiği aktarılmaktadır. Tümgeneral İzzet Aksolur'un belirttiğine göre, ziyaret ettikleri dört topçu alayının orta boy topları yeni yerleştirilmişti ve bu topların ortalama menzili 7,3 ila 8,2 kilometreydi.[14] Raporun geneline bakıldığında İngiliz gözlemcilerin hattın durumuna dair olumlu değerlendirmeler yaptığı söylenebilir, fakat gezi sırasında onlara hattın sadece hazır kısımlarının gösterilmiş olması da muhtemeldir. 1942 yılında Çatalca Hattı için rapor hazırlayan bir İngiliz albay (adı G. S. olarak verilmiş)

Koruganların atış noktaları için hazırlanmış noktalar çelik pencerelerle kapanabilmekteydi

Yazar tarafından Kasım 2019 tarihinde fotoğraflanmıştır

Yassıören Köyü'nün hemen doğusunda bulunan koruganın içindeki bu tünel sistemi birçok ayrı noktada da bulunmaktadır. Askerlerin tüneller aracılığıyla koruganlar arası geçişini mümkün kılan bu sistem, kuşkusuz savaşta önemli bir rol oynayacaktı

Kasım 2019 tarihinde yazar tarafından fotoğraflanmıştır

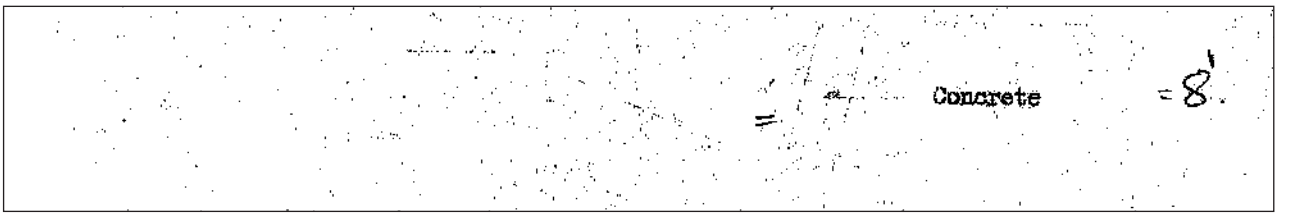

Nakkaş ile Yassıören köyleri arasında kalan bölgede betonla desteklenmiş bir hendek
Kasım 2019 tarihinde yazar tarafından fotoğraflanmıştır

kısmını Trakya bölgesinde yapmaktaydı ve asıl tehlikenin buradan geleceğini düşünmekteydi.

Hava savunması konusunda ise Çatalca Hattı, savaşın hiçbir döneminde ciddi bir gelişme gösterememiştir. İngiliz Tümgeneral A. C. Arnold 1943 yılında hazırladığı raporda, uçaksavar konusunda Türk ordusunun politikasını belirleyenlerin düşünce yapısında radikal değişiklik olmadığı sürece birkaç yıl boyunca uçaksavar ekipmanlarının bakımının ve kullanımının büyük bir kısmını üstlenmek zorunda kalacaklarını belirtiyor. Bundan dolayı bu silahların her zaman kullanabilir durumda olduklarından emin olabilmek için Hardihood Planı[18] kapsamında verilmesi planlanan alay sayılarının artırılması gerektiğini de ekliyor.[19] Hatlara dair İngilizlerce hazırlanmış olan raporlarda Türk Ordusunun hiyerarşik düzeninin katılığından, iş çözme konusunda yaşanan yavaşlıklardan ve gelişmelerin yeterince takip edilmemesinden ciddi bir şikâyet durumunun olduğu görülmektedir.

Yarbay Winberg ve bir binbaşıdan (Adı J.P.J. olarak geçiyor) oluşan başka İngiliz heyeti 1945 yılında, Çatalca'da hazırlanmış olan hendekleri incelemek için bir ziyarette bulunmuştur. Rapora göre, hendeklerin derinlikleri çeşitlilik göstermektedir. Fakat en etkili şekilde hazırlanmış hendeğin şeklini aşağıdaki gibi göstermişlerdir:

Betonla desteklenmiş hendek çizimi. Pub.Rec.Off. WO.208/1983/013, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı

raporunun sonunda, savunma hattının yarım bir fincan tabağını andıran bu görüntüsüyle kanatlardan çevrilmesinin kolay olmayacağını, fakat Almanların sis, havan ve pike bombardımanlarıyla yaklaşık 3.6 kilometre bu hattı aşabileceklerini ve İstanbul'a ulaşmalarının ise 7 gün süreceğini tahmin etmekteydi.[15] Oysa 27 Ocak 1942 tarihinde İsmet İnönü, İngiliz askerî ataşesiyle görüşmüş, alınacak savaş malzemeleri üzerinde durmuştu. İnönü listeyi beğense de Çatalca bölgesinde yapılacak direnişin ardından, Alman saldırısının hızı kesildiğinde karşı saldırıyı planladıklarını söylemiş ve bu nedenle daha fazla tank, silah ve uçak istemiştir.[16] Türkiye savaş boyunca müttefiklerinden savaş malzemeleri talep etmiş ve hepsi teslim edilmeden savaşa girmeyeceğini hemen her görüşmede belirtmişti. Bu nedenle İnönü bu karşı saldırı planını açıklarken asıl hazırlanan planın bu olup olmadığını tahmin etmek güçtür. 1942 yılının sonunda yazılan bir İngiliz raporuna göre: Almanların Kırım'ı işgal etmesinden önce ordunun %50'si Trakya ve Marmara kıyılarında bulunmaktaydı. Kırım'ın işgaliyle Karadeniz kıyılarına kaydırmalar olmuştu.[17] Türkiye, İnönü'nün belirttiği gibi karşı saldırı yapma niyetinde olsa da olmasa da hazırlıklarının büyük bir

Şekilde görüldüğü gibi tamamı betonla desteklenen hendek, sınır tarafından ikinci sırada olandır. Çatalca Köyü'nün batısına yapılarak ilk hat konumuna gelen hendeğin ise bazı kısımları betonla desteklenmiştir. Ayrıca bu hendeğin kuzey ucunun bir kısmı su ile doldurulabilecek şekilde hazırlanarak etkili bir savunmaya imkân vereceği düşünülmüştür.

Üçüncü ve dördüncü hendekler ise tamamlanmış fakat betonla kuvvetlendirilmemiştir. Bu maddenin yan tarafına el yazısıyla 1942'den beri değişiklik yok notu düşülmüştür.[20] "Bu tür hendeklerin ana zayıflıkları, yüksek hızlı düşük eğimli bombardımanlara karşı savunmasız olmalarıydı. Bu bombardımanları da orta ve ağır bombardımanlar takip eder; ardından da hava bombardımanı izlerdi. Bu tür saldırılar her zaman hendeklerin eğimlerini bozar ve gedik açılmasına neden olurdu." görüşünde bulunan binbaşının isim vermeden belirttiği Türk heyetinden konuştuğu bazı askerler, bu gediklerin açılma ihtimalini kabul etse de beton siperlerde konuşlandırılmış silahlarla açılan gediklerden tank veya piyade taarruz saldırılarını durdurabileceklerini belirtmişler. Binbaşıya göre, eğimden yeterince faydalanılmamış olmasına rağmen, bu konuşlanmaların derinliği 20 kilometreyi

bulabilmektedir ve saldırı yapacak tarafa maksimum ateş gücüyle karşılık verildiğinde ciddi kayıplar yaşatabilecek durumdadır.[21] Yukarıda görülen şekilde betonlanmış hendek yüksekliği 2,4 m olarak gösterilse de bir başka raporda hazırlanan hendeklerin derinlikleri 6m ile 9m ve 3m ile 6m olarak belirtiliyor.[22] Kısacası arazi şartları gereği hendek derinliklerinde bir standart sağlanamadığı görülmektedir.

İngilizlerin yukarıda zikredilen 1942 ve 1945 yıllarındaki raporları karşılaştırıldığında, hattın derinliğinin 3,6 kilometreden yaklaşık 20 kilometreye çıktığı görülmektedir. Bu farka bakılarak denilebilir ki, Türkiye savunma hattını hazırlamaya hızla başlamış, savaşın ilerleyen safhalarında bu hazırlıkların ilerlemesi yavaşlamıştır. 1942 yılında hattı ziyaret etmiş olan tümgeneral 1945'te tekrar gezdiğinde, birkaç değişiklik olduğunu belirtse de gezisinin bir gün sürdüğünü, dolayısıyla da gördüklerinin sınırlı olduğunu da eklemektedir. Genel görüşü ise, silah noktaları ve mevzilendirilmelerinin iyi hazırlanmış olduğu, fakat birçok siper ve iletişim kanallarının durumunun pek de iyi olmadığı yönündedir.[23]

İngilizlerin hazırladığı raporlarda Çatalca Hattına yönelik birçok eleştiri de yapılmıştır. 1945 yılında hendekleri gezen Binbaşı J.P.J., raporunun sonunda eleştirilerini madde madde sıralamıştır:

- Çatalca hattının temel zayıf noktası derinlik eksikliğidir.
- Modern silahlarla donatılmış bir ordu karşısında bu siperlerin dayanamayacağı üst kademeler tarafından bilinmektedir. Bu nedenle ilk saldırı anında kontrol ve lokalize işlemleri için kurulacak sistemlerin üzerinde durulmalıdır.
- Düşmanla eşit bir yükseklikte savaşmanın doğuracağı kayıplardan dolayı eğimli arazilerde güçlü noktalar oluşturmak önemlidir.
- Alternatif tanksavar silah noktaları derin olacak şekilde kazılıp hazırlanmalı, yerleri iyi belirlen-

Kestanelik ile Yassıören Köyleri arasında bulunan bir makineli tüfek noktası. Özellikle piyade sızmalarına karşı alınan bir önlemlerde kritik bir rol üstlenecekti. Yazar tarafından Kasım 2019 tarihinde fotoğraflanmıştır

meli ve kamufle edilip gece gündüz talimleri sürekli yaptırılmalıdır.

- Mayın tarlalarının planı tekrar gözden geçirilmelidir. En azından mayın tarlalarının işaretlenmesi yapılmalıdır.
- Zırhlı tankların saldırılarına karşı koymak için ağır tanksavar toplarının bir kısmı ön hatlara yerleştirilmelidir.[24]

İngiliz Tümgeneral James Cornwall'in 1945 tarihli raporunda Türk tarafının genel olarak modern bombardımanlar ve hava indirmeleri hakkında tecrübe eksikliğinin farkında olmadığını belirtmektedir. "Türkler bir hayal aleminde yaşıyor ve bir delik içerisinde karada ve havada ağır silahlarla donatılmış bir orduyu durdurabileceklerini sanıyorlar" diye de eklemektedir. Aynı rapora, Türkiye'nin Çatalca'dan İstanbul Boğazına kadar yapılması gereken tahkimat noktalarını karşılayacak iş gücü ya da maliyetinin zaten olmadığı da not düşülmüştür.[25]

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye aktif ve pasif savunma tedbirleri almak durumunda kalmanın bedelini ağır bir savaş ekonomisine geçerek ödemiştir. Almanya'nın, Maginot Hattı'na rağmen Fransa'yı çok kısa bir sürede işgal etmesi elbette benzer bir savunma hattı yapan devletler için ciddi bir uyarıydı. Fakat bu dönemde ülkeler etkili atış gücüne sahip tanklara ve uçaklara karşı başka bir önlem de geliştirememişti. Açık alanda kalan askerin ve silahın etkili olması oldukça düşük bir ihtimaldi. Bu tür hatların savunma direncini arttırdığı örnekler de vardı. Finlandiya, Sovyet Rusya saldırısı sonucunda teslim olsa da Ruslara karşı Mannerheim Hattı'nı etkili şekilde kullanmıştı. Bu nedenle Türkiye, her ne kadar diğer devletlerin savunma hatları aşılıp Alman ilerlemesi devam etse de savaş boyunca Trakya'da, Kars'ta ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tahkimatlar yapmaya devam etti.

Çakmak ve Çatalca hatlarının bir saldırı karşısında ne kadar verimli olacağını kestirmek güçtür. Fakat önceliğin tanklara karşı alınan önlemlere verilmiş olması ve hava savunmasının geri planda bırakılmış olması nedeniyle, tehdit ister Alman ister Rus ordusundan gelsin hava saldırısı ciddi bir dezavantaj yaratacaktı. Hava savunması için yeterince silah olsa dahi bunları kullanacak eğitime sahip personel sayısı da azdı. Birliklerin büyük kısmı Trakya'da konuşlandığından Anadolu'nun bir bölgesine olası bir paraşüt indirmesi de bu hatların önemini zayıflatabilecek bir etkendi. Hattın bir başka ciddi sorunu ise ağır tanksavar silahlarının iyi hazırlanmış olan birinci ve ikinci hendeklerin gerisinde konuşlandırılmış olmasıydı. Bundan dolayı durumları beğenilmeyen üçüncü, dördüncü ve beşinci hatlara geçiş kolay olabilirdi.

Her ne kadar bu hatların gücü test edilmemiş olsa da Türkiye içinde bulunduğu durumu kullanarak ordusunu gerek içerden gerek dışardan aldığı malzemelerle güçlendirmişti. Bu nedenle Trakya sınırından gelen düşmana karşı siperlerle, beton mania ve tel örgüleriyle, koruganlarla ve mayınlarla desteklenmiş hendeklerde düşmana zayiat vereceği kuşkusuzdu. Diğer taraftan hattın derinliğinin yeterli olmadığı bilinen bir durumdu. Derinlik, motorize Alman birliklerinin uyguladığı Yıldırım Harbi'ne karşı hayati bir durum işgal etmekteydi. Çünkü, Yıldırım Harbi'yle Almanya birliklerini havadan ve karadan çok hızlı bir şekilde ilerletiyor, savunma yapan ülkelere uzun siper savaşları şansı tanımıyordu. Bu nedenle raporlardaki olumsuz görüşleri dikkate almakta fayda vardır. Eğer Almanya, Rusya saldırısından önce Türkiye'ye bir saldırı gerçekleştirmiş olsa belki de Rusya'da Kafkaslardan Türkiye üzerine gelecek ve Polonya'da yaşananların bir benzeri de Türkiye'de yaşanacaktı. Fakat tarih anakronizme yer veren bir bilim değildir. Bu tahkimatlar savaşta kullanılmasa da 1950-1960 arasında nükleer silahlara karşı savunma eğitiminde koruganların atom bombasına karşı korumasız olduğu kanıtlandı.[26] Günümüzde ise bu koruganların bazıları bölge sakinleri tarafından ahır veya depo olarak kullanılmaktadır.

H. CENK ÇELİK - YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, AİİT, YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü bünyesinde, Doç. Dr. Mehmet Beşikçi danışmanlığında yürütülmekte olan "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Savunma Planlarında Çakmak ve Çatalca Hatları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Makalenin dayandığı kaynaklar, İngiltere Ulusal Arşivleri'ndeki ilgili belgeler, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve döneme şahitlik etmiş kişilerin hatıralarını içermektedir.
2 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 03.10.1940, 030.18.01.02.88.97.6.
3 "Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlakler Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 29.06.1940, Sayı: 4548.
4 Reşat D. Tesal, *Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikayesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 154-155.
5 The National Archives. WO.208/1983, The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet.
6 TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.
7 TNA. WO.208/1983, The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet.
8 TNA. WO.208/1983, 1942 Manevraları hakkında rapor, 8 Ekim 1942.
9 TNA. WO.208/1983, 3 Haziran 1943 tarihli şifreli telgraf.
10 TNA. WO.208/1983, 3 Eylül 1942 tarihli rapor.
11 TNA. WO.208/1983, The "Çatalca Lines" Reference MAp Turkish 1/200000 Istanbul Sheet.
12 TNA WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
13 TNA. WO.208/1983, The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet.
14 TNA. WO.208/1983, Visit to Catalca Lines, 12 Ağustos 1942 tarihli yazı.
15 TNA. WO.208/1983, 3 Eylül 1942 tarihli rapor.
16 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), c 1, 3.bs, s. 473.
17 TNA, Pub.Rec.Off. WO.208/1983, "Evolution of Turkish Troop Dispositions, 1939 to Date".
18 İngiltere savaşın gidişatına göre hazırladığı planlardan bir tanesi de Hardihood Planıdır. Buna göre İngiltere, Trakya ile Doğu Avrupa'yı elde tutmak için Türkiye'ye dört aşamadan oluşan asker, silah, uçak ve zırhlı birlikler göndermeyi içeren bir yardım planı hazırlamıştı. Bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), c 1, 3.bs, s.496-497.
19 TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences", 19 Haziran 1943 tarihli telgraf.
20 TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
21 TNA. WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
22 TNA. WO.208/1983, The "Çatalca Lines" Reference Map Turkish 1/200000 Istanbul Sheet.
23 TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 24 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
24 TNA. WO.208/1983, "Report on Catalca Anti-Tank Defences", 31 Temmuz 1945 tarihli yazı.
25 TNA. WO.208/1983, "Catalca Defences-Turkey", 2 Ağustos 1945 tarihli telgraf.
26 Nurettin Türsan, *Anılar*, Arma Yayınları, İstanbul, s. 174.